

SZÉCHENYI.

Vannak nagy, nyári éjszakák, melyeken csillagok sokaságai indulnak az égről és sejtetlen küldetésben hullanak a földre. Ilyen csillag-szóró, nagy nyári éjszakák jártak száz év előtt Magyarország felett.

Meteorok hullása volt. A csillagfény kialudt róluk, mialatt repültek, emberi szem nem követhette az útjokat. Ragyogó jelentés nélkül, sötétben vetődtek házak tövébe, asszonyok bölcsőibe, észrevétlenül. De csillagok voltak és csillagok lettek megint. Halhatatlan lelkek, melyek a mi földünk-ből ragadták magukhoz az anyagot a megtestesüléshez.

Igy készülődött a jövő. Alkonyodón bár, de még élt Kazinczy, Kölesey és Kisfaludy, delelőjét élte Vörösmarty és öntudatlan, rejtélyes virradásban már élt Arany, Petőfi és Madách, mikor egy fiatal ember utat kezdett vágni az összenőtt bozótban.

Széchenyi István gróf, az előkelő nagyúr, a lipcei csata hadviseltje, érdemrendes huszár, távol országok művelt vándora, ekkoriban már az ifjúság végtelenségéből, a végtelenbe kezdett látni. És féktelen vérmérséklete önkínzó tépelődéseiben, szenvedő töprengésben, a lángész önalkotó erejével megalkotta önmagát. Megalkotta magát fájának, hogy legyen, aki vezértelen nemzetét vezesse.

Ez a nagyszerű önalkotás volt az első tett.

Csak ezután, magasabbrendű létének tudatával érezhette át egész tragikumában nemzetének nemlétét; csak mikor tenni akart, érezhette át fájának tétlenségét; csak mikor nagy világosság támadt benne, láthatta meg maga körül a világtalan zibbadást, a félhalált, felsajgó ősmagyar fájdalomban.

E fájdalom adta szívébe fájának csodatévő szeretését, mellyel elindult a sötét magyar rögnek és csillagszóró magyar égnek lángeszű látnoka, hogy kinyilatkoztassa önmagát. Ez önmegvallás küzdelmei közben kellett azután megtanulnia, miért vetődött nemzete a nemlét partjára, miért sorvadott el kultúrája, miért némult el fájának a lelke.

A magyar nyelvet behálózta, beszötte a latin és a német. Idegen nyelvek indái futották át és szinte elborították, mint antik hithagyók ősi, szent forrását a hinár. Az elborított forrás tükre nem tudta többé visszaadni magyar gondolatok, magyar érzések tündöklő képeit. És a képek elhaltak, a fény kialudt a csendben, vagy elment a forrástól más vizekhez és idegen tükröződések keresett. Félelmes veszedelmek rejlettek ebben. Az érzés és a gondolat felveszi annak a nyelvnek a lelkét, amelyen először megszólal. A népek, nem jogaik, törvényeik, alkotmányuk, határaik, vagy szabadságuk elvesztésébe hálnak bele, a népeket csak nyelvük halálával lehet megölni.

Hiába jönnek új nemzedékek. Elapad a kultúra, melynek elvesztek a kifejezési eszközei. Meghal a faj, mely véreből való szavakkal önmagát többé megvallani nem tudja.

A magyar nyelv haldoklott. Maga Széchenyi németül írta a naplóját...

És ekkor következett el a második tett.

A pozsonyi vár mögött alkonyodóra hajlott a novemberi nap. A folyóról felszállt a szürkület a megyeház aranycifrás fehér termébe. Mint sok diétán hasztalan, már ismét két nap óta tanácskoztak odafenn a követek a magyar nyelv pallérozásáról és a nemzeti oktatásról. Nagy Pál, az álmosak flagelluma, záporbeszédű riadójának végszavához ért.

„...a nyelv művelésére s annak becsmérői elleni védelmére, egy Magyar Tudós Társaság állíttassék fel. De ez csak önerőnkön, adakozásból állhat fel; itt járjanak elől főrangú, gazdag uraink, nemes áldozatokkal...”

Helyeslés hallatszott, aztán elhullámzott a meddő bólogatás is, a gondolat, a szó már-már behullott a megszűnésbe, mikor a falak mentén reggel óta talpon álló hallgatóság közül kilépett egy lovaskapitány. Mellén megsörrentek az érdemrendek. Aztán hirtelen csendben haladt a tanácsközök asztala felé. A zöld asztalok mellől visszaneztek rá a követek.

Annak a nagy embernek a fia, akinek köszönheti már az ország a maga közönséges bibliothekáját...

Ő az, aki minap a főrendek tábláján epochát csinált, a Homburg-huszárok kapitánya, aki a deáknyelvű tanácskozásban, a német társalgásban magyarul bátorkodott megszólalni.

Ő volt, — és most is magyarul beszélt — Széchenyi István.

Nékem itt szavam nincs; az ország nagyja nem vagyok; de birtokos vagyok és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosainknak magyarokká neveltetését, jószágaim egyesztendei jövedelmét feláldozom.

Így mondta-e csakugyan, vagy másként? Itt nem a szórend a jelentős, de a mozdulat, a nagy Árpád-királyok megéledt régi mozdulata, mellyel adakozó kezét az örömrivalgásban kinyújtotta, túl a zöld asztalon, kialvó országa felé.

1825-ben, november 3-án...

Széchenyi István lehajolt a Duna partján és hogy megkösse a futóhomokot, az ezer éve mindig elfutó aranyfövényes magyar homokot, letette a Tudós Társaság alapkövét. Legyen hová behordani elhagyott tarlókról a veszendő szókincs kalászeit, a honi nyelv és nemzeti tudás szétszórt terméseit.

Ez volt a gondolat, ez volt a tett. És mialatt ő maga, beszédeiben és írásaiban küzdve, három idegen nyelvet is hívott segítségül, kiküldte a szedegetőket, siessenek gyűjtsenek, mentsenek, mielőtt visszahozhatatlannul, örökre elfújja a szél, betemeti a por, az ősmagyar szavak melódiáit.

Pedig ilyen szelek jártak, ilyen halálos por temetett akkor mindent, ami még magyar volt.

Keveseknek fájt ez, és a szétszórt kis csapatnak: néhány költőnek, írónak és a vármegyék egy-egy követének a panasza szétfoszlott a végtelen közönyben. A véres áldozatok, melyeket a nemzet Mária Teréziának s alig egy emberöltő mulva II. Ferencnek hozott és a konok háládatlanság.

mellyel az osztrák ház mindig újra fizetett, letörte a reményt. A végső erőfeszítések és végső csalódások kimerültségében az alkotmányának és közjogi szabadságának visszatérését hasztalan sóvárgó nemzet, a bécsi császárok fullasztó hatalmával szemben nem látott többé maga számára utat.

Pedig volt. Széchenyi vágta az összenőtt bozóthoz és megmutatta, hogy az elnyomás csak a politikai és közjogi utakat tudja elzárni, a szellemi és erkölcsi felsőbbiség útjai mindig szabadok és mindig győzelmek.

Ez volt a harmadik tett, amelyben minden összeforrt. Önkötése és nemzetalkotása is, a Tudós Társaság: a Magyar Tudományos Akadémia, a Lánchíd és általa a kettős város maga, a dunai gőzhajózás, a Vaskapu, a Tisza-szabályozás, a magyar játékszín, a Nemzeti Kaszinó, a lóverseny, a selyemtenyésztés csak úgy, mint a *Hitel*, a *Világ*, a *Stádium*, és nagy vallomásai: a *Kelet népe*, *Naplója*, *levelei* és a *Döblingi hagyaték*, minden, amit írt, szólt és tett és szenvedett, látnoki kínja, önvádoló gyötrelme, vértanúsága, minden a remekmű önmagába visszatérő vonala volt, mely Széchenyi fájának soha nem látott szeretetéből indult ki és oda tért megint.

E remekművet adta ő nemzetének, odatárva fenntartás nélkül töprengő lelke minden titkát és hibáját, nem félve, hogy vallomása által kisebb lesz, nem tudva, hogy éppen ezáltal lesz mindenkinél nagyobb. Föltépte mellet. Gyöngeségeit is megmutatta, hogy fáját megvigasztalja gyöngeségeiben erejét is megmutatta, hirdtven: belöled való ez az erő.

Csak olthatatlan, égő szeretet tud ilyen bizonyágot tenni, az a titáni szeretet, mellyel Széchenyi magához ölelte elmaradt fáját és vitte ostorozva, kérlelve, kényszerítve, utána vitte a megkímélt, boldogabb népeknek, hogy utolérje azokat, akik elhagyták, mialatt nyugalmukért vérzett sok századon át.

Gyorsan haladt, mint a fény. Alkotásai nem tudtak vele lépést tartani. Meg-megálltak, olykor irányt vesztettek, elejtették az irányítást, melyet reájuk bízott, el-elmaradtak tőle. De Széchenyi teremtő nagysága éppen abban rejlik, hogy alkotásai véglegesen nem távolodhatnak el tőle soha, újra és újra hozzá kell növekedniök, mert csak akkor élhetnek, ha az ő szellemében élnek.

Kortársainak műve összeomlott, mert alkotásaiknak a történelmi változóság adott életkort és törvényeket. Széchenyi műve változatlan, mert alkotásainak törvényt és életkort saját halhatatlansága szab. Kossuth, Deák és Andrassy műve politikai lehetőségekhez kapcsolódott, — időhöz kötött volt. Széchenyi műve a magyar faj lelkének lehetőségeihez kapcsolódott és ezért időtlen. Az ő programjukat nem követhetjük többé, de Széchenyi programját élhetjük, ma és mindig, dicsőségben, nagyságban, elnyomatásban, szerencsétlenségben is.

És ez az, ami művét Szent István műve magasába emeli.

Tormay Cécile.

ELDÖNTETLEN VITA.

A nő:

Bús arcodat mosolygva nézem,
 S mert úgy csodálad Hamletet,
 Javítva kissé, őt idézem:
 „Hiúság, férfi a neved“.
 Nenyúljhozzámvirág a férfi,
 A semmiség is bántja, sérti,
 Ellenben az elismerés
 Bármennyi sok, mindig kevés.

A jók tetszését megnyeréd,
 Tenéked ez jutalmul nem elég?
 Mért áhítod a tömeg tapsát,
 Mely mindig léha volt, még léhább mai napság,
 Mért bánt, hogy a kirakatok
 Tarka vásárján könyved nem ragyog,
 S neved nem trombitálja minden újság?
 Ó, hidd el, ez a nagy hiúság
 Gyom, melyet a sátán vetett,
 Tisztítsd meg tőle szívedet,
 Ne nyomja el a jó magvak kelését...
 Több alázattal kevesebb kevélység.

A férfi:

A lelkemet, ó, hitvesem,
 Nem ismered hát még te sem?
 De nem vádollok, te nem vagy hibás,
 A végzet tiltja, hogy lelkembe láss.
 Vannak barlangok benn a sziklamélyben,
 Örök nagy némaságban, örök éjben;
 Beléjük elbűt szük nyílás ha torkol,
 Ezüstforrás szívárog át azon,
 Vagy egy-egy gyík suhan ki olykor,
 S megzörren lépte a gazon.
 Zöld hátán, míg rátűz a nap,
 Arany zománcok játszanak.
 De sem a forrás, mely ezüst
 Vizével a felszínre küzd,
 Sem az aranyzománcu gyík,
 Amely a fűben megbúvik,
 Nem mondja el, mit rejt a mély,
 Amelyhez embernyom nem ér.

Ki tudja, ott elrejtve nincs-e
 Tündérmesék sok drága kincse,
 Mely dússá tenne fél világot?
 Vagy szirt mered, s nincs semmi más ott,
 Csak denevérraj csügg a szirtfalon,
 S gubbaszt a kővé dermedt fájdalom?

A lelkem is ily rejtelem,
 Mélységeit magam sem ismerem;
 De azt tudom — ne félj, ne félj —
 Hogy nem vagyok hiú, kevély.
 Ki a magasság és a mélység
 Ingó pallóján szédülök,
 Az éjnek miriádnyi mécsét
 Midőn kigyujtják a csillagkörök,
 S világok rajzanak végetlen láncolatban:
 Úgy érzem, hogy a föld porszemmé vált alattam,
 Ki nem vagyok nagyobb a semminél,
 Porszem paránya hogy' lennék kevély?

De létem bármi semmiség is,
 Él bennem egy halk sejtelem:
 E sártekén az alkotónak mégis
 Valami célja volt velem;
 Talán hiába nem sugalt
 Szívembe annyi méla dalt.
 Hiúság-é, ha megpendítve lantom,
 Magamban titkon azt óhajtom,
 Hogy ami lelkemből kiforrt,
 Fakasszon könnyet és mosolyt,
 S gyujtson magyar szívekben tiszta lángot;
 De hírnevet magamnak nem kívánok.
 Nekem e zajgó lét után,
 Egy jeltelen sír kell csupán,
 Hol elfelejtve teljesen
 Porladjak békén, csöndesen.

Vargha Gyula.

TÉLUTÓ.

I.

Egy rothadt meggyzín kázsmért választott ki az újmódi, finom kelmék halmazából és a két ablak közötti tükörhöz lépett. Gyászruháját eltakarta vele, az arcához próbálta a színt. Kezét leejtette, a kelme lecsúszott a földre. Két sebesen támadt könnyecseppen keresztül kivetette tekintetét a didergetős alkonyatban elmálló utcaképbé.

A füstmocskos házcsonkokon, a kaputlan küszöbökön nőtt öles burjánon csak az nem ijedt meg, aki már szomorúbb képeket is látott, vagy még szomorúbb dolgokat hordott magában.

. . . Levetni a feketét, amikor a multból ez az egyetlen, ami megmaradt? Nem moccan-é meg kicsi testvére a gyaluforgácsderékaljon? A mészgödörbe hordott négyszáznak csontálla nem csattan össze vádra? Hát az, akiről nem tudja: halott-é, rab-é, vagy csak elfelejtette őt — és akit éppen azért három rend feketében szeretne holtiglan meggyászolni?

— Ez mind a mult-é — mondta anyja az imént, mikor ő nem akarta még azt sem, hogy a házaló belépjen és a kelméket kibontsa.

— Ide s tova elmátkásodol, csak nem fogod feketében húzni fel a gyűrűt. Szegény lelkem Ágnesemnek megváltás volt a halál s még az elpusztultak leányai közül is van, aki levette már a gyászt.

— És a város, anyám?

— Hiszen te vagy a tudója, mi mindent tett már apád érette. Neked van a legtöbb jussod, hogy vigasztalódj rajta.

— És az, akiről még . . .

Elhallgatott, mert nem szerette, hogy a hangján hallszódjék a belső zokogás. Anyja szigorú jósággal szólt rá:

— A te gyászköntösöd már hálátlanság az élőkhöz. Akik a tenyerükön hordanak . . .

. . . Hiszen ha valaki látta volna meghalni. Ha maga, ha más olvasta volna nevét a foglyok listájában. Ha hűtlenségének vette volna hírét, ha bujdosásból izent volna.

Kijárná a szabadságát, megvárná, utána bujdosnék — vagy hamvadt szívvel, nyugtató kötelességből adná kezét a másiknak . . . De másfél év mult és semmi jeladás. Egyetlen kósza hír — hazatért közvitéz hozta —, és annak is csak rémlett: hogy kolerásan kikérték Vécsey táborából. Meghalt, mi történt volna egyéb véle . . . De a szív, ha szeret, nem hisz a halálban.

Lélekemésztő váddal engedelmeskedik így, temeti el a multat. Azt a multat, amely több volt szerelmennél: bővösszép újvilág volt, új nappal, holddal és csillagokkal. Új szívvel, az új csillagok alatt . . .

Ki lopta őt be abba a világba?

Daróckabátos, vitézkötéses székely szolgáldiák, forróbeszédű, messzi-

tekintetű. A sánta Kicsi-Ágneszt tanította kátéra, egyszeregyre. Később aztán leckén kívül, egy történelem-könyvet is hozott. És közben beplántált a házba egy csomó új szót, amit itt addig sohasem ejtettek . . . Egyen fel is kacagott az apjuk: honleány . . .

Pedig ezen nem volt mit kacagni: ez volt a jeligeszó, a titkos, új világba, ahol magasztos méltóságot lelt a szűkös-hivatású asszonyi élet.

De az apa legyintett:

— A „hon“ a férfiak dolga.

Évek multak: egy báli estén, a tükrös toalett-asztalon élethalálharcot vívott két csipkemansettás brustbouquet. Símaképi, szőke svalizsér küldte az egyiket, a másikat a keménykötésű, bajuszos jurátussá fejlett hajdani kis praeceptor. És ő egyiket sem tűzte fel. A svalizsért nem volt szabad — a jurátust nem akarta, nem tudta megsérteni.

— Remis . . . mosolygott a halvány Ágneske a lócáról, ahonnan végignézte Klaudinának édes izgalomban folyó készülődését.

Azon a télen egyfelől cifra uniformisok, másfelől fekete tógák szegték az életet . . . és azon a tavaszon már több volt, mint féltékenység, ahogy svalizsér és jurátus egymásba fúrta a tekintetét . . .

Először a lelkek gyúltak meg, aztán a házak . . . Azután . . . csak a cifra uniformisok tértek vissza a halálos pusztulásából alig éledő városba.

Győztek? . . .

Csak felülkerekedtek. Kint, az országszéles csatamezőn. Bent, a szívfenéken régen elbuktak . . . akkor, amikor Klaudina titkos cserében háromszínű kokárdát adott egy csákó mellől nyújtott rózsaszálért.

„Nefelejtsrózsa“ volt akkor a neve az ilyen emlékvirágnak.

. . . Lehajolt a kelme után, leült vele a lócára, térdére simította, szokni próbált hozzája.

— Hálátlanság a gyászruhám . . .

Mélyen, keserűen érezte ezt. Szülein kívül egy embert tudott csak, akit valamivel még megajándékozhatott. Egyéb érzéseit elrabolta, elfecsevelte a végzet. Testvéri gyöngédsége a menekülésben elhalt Kicsi-Ágnessel feküdt egykoporsóban, szerelmét a kokárda alatt lobogó szív ragadta Isten tudja, hová — csak a csöndes hála élt még benne és az annak jár ki, aki a legnagyobb jót tette velük.

Akkora jót, hogy mikor a menekülés után Kolozsvárt viszontlátták egymást, Kicsi-Ágnes ezzel fogadta:

— Nem remis többé, Klaudina! Én és az Isten választottunk neked!

Igen, minden nékiek ítéltetett: a diadal, a föld, és ő is . . . a „honleány“.

Klaudina felállott, a szégyen égette. Jól tudta, hogy leánybarátnéi közül egysé indulna meg — még az utcán sem — egy császári tiszttel, hát még zsandárral! Óh, de azok közül egyiket sem kötötte el a sors olyan adósságlevéllel, mint őket. Egyikért sem szökött meg Losenau alezredes parancsa ellenére egy császári tiszt az obrázsai táborból, hogy mentőangyalnak érkezzék . . .

Mégis: — Nem a császár emberei hozták fejükre a vést?

Apja azt mondta, minden a rebellióra megy vissza. Az éljént ordítózó mesterifjakra, a bőrükben nem férő diákokra, a másföldjét kiosztó, más-

jobbágyát felszabadító prókátor-basáskodásra . . . Ők idézték fel a háborúságot. És a háború nem válogat az áldozatokban.

Hogy döntsön ő benne, ki itt a hibás, mikor a férfiak sem tudják. Ő csak egyet tud: hogy megég a keze, ha kinyújtja elégetni a kokárdát, a nefelejtsrózsát, az önként bevonuló jurátusok daguerrotypját . . . mind a kincset, amit a halálban sem felejtett, amit a szíven mentett meg a futáskor.

Pedig el kell égetnie, ha kedves a huga emléke, az apja állása, ha tiszteli önmagát és másra való gondolás nélkül akar a templomba menni esküvőre.

El kell égetnie mindent, ami tűzhalált tud halni, és ami nem tud? . . . Körülnézett, mintha félne és feltúrta a ruhaujját. Felsőkarjára, a könyök fölé széles vaspánt volt kapcsolva. Ugyanolyan, amelyet más hölgyek mostanában a csuklójukon hordtak. Nagy elgyűrűződés volt ez. Rabbal, halottal, vagy ennél is többel: a legszentebb gyásszal, fájdalommal.

Elnézte a bilincset, aztán lassan leeresztette a ruhája ujját reája.

— Mi lesz a titkos, neki kétszeresen tilos ékszerrel? Ez meg nem ég.

Mint a cövek, állt a szoba közepén, úgy töprengett. Ugyanazt érezte, amit Ágnes halálvergődése felett. Most a „honlány“-t kellett eltemetnie. Csakhogy, úgy tetszett, ez keményebb haldokló, kegyetlenül viaskodik.

— Hogy néz majd a templomban reád az öreg Juliusz néni . . . akinek fiát . . . kötéllel . . . Patkós Simonné . . . Az ura Spielbergben . . . És mind a többi, akikkel egyszerre vette Kolozsvárt a ternót, hogy szülővárosukat gyászolva fekete processióban vonuljanak a menedéket adó kollegiumból a Farkas-utcai nagytemplomba . . . Akikkel ő tépést vitt a Redoutba, mikor azok a megvarrt „kommiszt“ szolgáltatták be. Hiszen már akkor volt, aki sanda szemmel nézett rája. Aki elsajnálta tőle az ilyen örömszókat, hogy Piski, Nagyszeben. Senki sem tudta, hogy leste pedig ő a beszédet a 11-ik zászlóalj minden lépéséről . . .

Szegény, alázatos koldusa volt ő a honleányi örömnépeknél. Aztán néma, jajnyelű ünnepöntője. Mert apja sötéten szólt egy győzelmi kivilágításokor:

— Ezeket a gyertyákat az *északi szél* fogja kifujni.

Attól kezdve nehéz büntületben ült az örvendezők között. Hogy ilyen titkot tudhatott meg az apjától.

Az apjától, a quietált császári huszárkapitánytól, aki nem engedte meg leányának, hogy honvédfehérneműt varrjon.

— Tépés: az keresztyéni kötelesség. A kommisszvarrás a rebellió támogatása.

Aki hangosan, keserű elégtételben kacagott fel Világos után:

— Sokat akar a szarka . . . !

. . . Azon a vasárnapon egy öreg polgárné a templom előtt fölfenyegetett az égre:

— Te is az ő pártjukon vagy, Öregisten!

És három fiáért viselt gyászával visszafordult a templomajtóból.

„Te is az ő pártjukon vagy . . .“

Nehéz, kegyetlen ige, ami mégis, mintha az ő fogalmazni gyáva lelkéből szakadt volna ki.

— És azért, mert az Ég amazokat vette tenyérre, te is —

Hallotta újból az anyja szavát:

— Ki is venne el más, mint császári, téged? S kinek is adná Czinege István városfőhadnagy a leányát? A rebellisek mind földönfutók, se föld, se tisztség.

Néma daccal vitázott most:

— És én ezért . . . adjam egy császárnak az életemet, a szívemet?

Tiltón mozdult.

— A szívemet nem!

Sírt. Félredobta a meggyszínű kázméért, felvett egy vadgalambszínűt. Félgyászta.

— Az életem egyé, a szívem másé. Kétszínű köntöst, félgyászta veszek magamra. Kétszínű leszek egész a sírig.

Anyja jött be.

— Gyujts gyertyára, fiam, egész sötétben vagy. Választottál?

— Választottam, édesanyám. A vadgalambszínűt.

A gyertyához látott.

— Sápasztani fog. Úgyis halovány vagy. Hanem hát illik, átmenetnek.

— Kérem szépen édesanyám, segítsen összefogni a kelméket.

— Nézz ki fiam egyszer, jön-e már a házaló. Ez aztán jó vásárt csinál. Talán-talán megnyílik már egy valamirevaló singes bolt is. Rettenetes, hogy így ne jussunk portékához. Apád tyúkkal, kaláccsal csalogatja ide az örményeket.

Klaudina az ablakhoz állt. Ember nem járt kint. Csak a házak rémei lettek ijesztebbek a homályban. És mégis gyorsabban fordult meg:

— Jött valaki. A gángaajtó csattant.

Vette a karosgyertyatartót és kivilágított. Megrázta a fejét: „Senki“. Betette az ajtót, de a szoba közepén megtorpant: mintha lépteket neszelne. Kezében reszkettek a gyertyák sárga lángnyelvei.

Anyja magához vonta a lócára. A hangja elrekedt:

— Ne rémíts . . . Tudod, hogy félek . . . hogy mindenki fél itt esténként . . . azóta . . .

— Én nem. Óh, ha visszajönnének a holtak! . . .

. . . Az apa nem jöhetett.

A városkancellárián most summázta mégegyszer a mondanivalóját:

— Ha sem a gazda, sem egyetlen családtagja nem kerül elő, a termés negyede a városé, az ingyen vetőmag fejében. Ha a tulajdonos előkerül, úgy féltermés az övé, fél a megművelő — a város lemond minden igényről a megtérő polgár feletti örömeiben.

A gazdátlan telkek megművelésére jelentkezett polgárok lassan kihúzódtak. Meg voltak elégedve, szinte meghatva. Ez hallatszott a tisztes-séggel ejtett köszönéseken, az ühmgetésen, ahogy a kőgrádieson lekanyarogva összetanakohtak.

A városfőhadnagy még meghagyta a kancellistának, hogy munka végeztével térképet, terveket, listákat gondosan zárjon el az iratos almáriumba. Azután felállott, felvette civilköpenyegét. Mindig civilben járt, mióta egy rémes éjszakán semmit sem segített nekik a császári uniformis. Vagy tán úgy érezte, hogy a meggyötört polgárság inkább szenvedheti őt és inkább bírható rá, hogy szolgálja saját javát, ha nem sérti a szemét a keserű emlékezetű habitussal.

A kancellista gyertyával világított utána a lépcsőre.

Kint az este már fekete kezet tett a városra. Csak itt-ott szűrődött soványka fény az épenmaradt szobák ablakaiból.

Zsandártrapp . . .

Rezescsákósok fáklyákkal világítottak a főhadnagy arcába.

— Verzeihung.

Már indultak is sebesen a piacnak. Ott kereszteztek egy másik fáklyás csoportot.

A főhadnagy fejet csóvált. Elég lehetett volna már . . .

A Magyar-utca közepetáján megállott saját telke előtt. Két szobán és egy konyhán kívül minden beszakadt volt a tüztől. De már az utcára volt halmozva a téglá, a cserép, amivel kitatarozza. Maholnap hely kell a fiataloknak. Ha ugyan nem csak Klaudina kibőjtöléséig jött vissza Apfler, svalizsérből zsandárfőhadnaggyá változva, és ha nem az a terve, hogy messze nagy városba kérezkedjék majd, ahol mutogatni, ragyogtatni lehet egy ilyen asszonyt.

Benyomta a deszkából tákolt kaput és belülről gondosan visszazárta. A gángablak párkányáról olajméces szűrte, mint beteg szem, a fényét. Mégis, majdnem egészen sötét volt a gáng tulsó vége, ahol a kidomborodó pincefeljárat és a fal között egy kis függönnyel kerített kamra volt, benne az asszonyok ruhatartó sifonérja.

— Édesapám?

Klaudina szobája küszöbén állott, köszönt és visszafordult, megnyugtatni anyját, hogy az apa jött meg.

A főhadnagy ismerte felesége esti félelmeit, most azonban jómagát is megállította valami. Tisztán hallotta, hogy a gáng végében fojtott szó hívta.

Pár lépést tett a függönyig, félrehúzta. Érezte, hogy valakivel szembe került. Teljes sötétben voltak és olyan szűkön, hogy majdnem érintette arc az arcot.

A főhadnagy két kézzel marokra fogta az idegen két kezét, hogy tehetlenné tegye. Sokan gyűlölik őt, tudta.

— Ki van itt? — súgta rekedten, nehogy a nőket megrémítse.

— Krizbai.

A szorító kézkapocs meglazult.

— . . . Miklós?

— Krizbai Miklós, igen.

— Fiam, te . . . jurátus úr!

Nincs semmi rangom . . . Általában Senki vagyok . . . E percben: menekülő.

— A fáklyás zsandárok . . . ?

— Engem vadásznak.

— Mit akar itt?

— Menedéket.

— Nálam?

— Az egyetlennél, aki adhat e városban.

— Bárki elrejténé.

— Egyedül itt nem keresnek. Császári ház.

— Nem fél, éppen azért?

— Mitől?

— Hogy itt bűn az, ami másutt irgalom.

- Nem félek.
- Hogy meri így megsérteni a hivatalnoki becsületedet?
- Ön nemcsak császári hivatalnok. Hanem magyar is.
- A magyareMBER jó alattvaló.
- Jobb embernek, mint alattvalónak.
- Kötelességem kiadni Önt.
- MagyareMBER a kutyát sem bántja, ha hozzámeneKül.
- Tartozom császáromnak.
- Az Istennek nagyobbal tartozik.
- Tudja-é, hogy miért kviétáltam?
- A liberális polgárok eltörték a lábát, mert az utcán megjegyZést tett a tüntetésekre.
- És tölem kér irgalmat . . . a deákság hajdani vezér-liberálisa?
- . . . A praeceptor, aki az Ön nagybeteg gyermekét annyiszor megkacagtatta.
- Ágnes . . . kicsi Ágnesem . . .
- Ön nem fog kiadni engem . . . legfeljebb kikerget a házából és sor-somra hagy. De ha innen most kilépek — elvesztem.
- Mit akar hát?
- Tartson itt hajnalig.
- Két szobánk maradt. Cselédünk van . . .
- Pincében, kútban, hombárban . . . Óh, mihez vagyunk mi szokva!
- S hajnalban?
- Átöltöztet . . . maszkíroz . . .
- Hasztalan. Minden út el lesz állva.
- Vezesse félre a zsandárokat.
- Mit mer kiejteni?
- Enélkül hiába rejt el.
- Pillanatnyi dermedt hallgatás. A főhadnagy hangosan — a menekülő nem is lélezkzik.
- . . . Nyomában voltak . . . ?
- Majdnem elfogtak.
- Kicsoda?
- Egy zsandárörmester . . . szász ember, idevaló.
- Hol?
- Miriszlón innen, a Göblöhömben.
- Felismerték vagy csak gyanusnak találták?
- Nem tudom.
- A gángra fénykéve ömlött, a fényben Klaudina ment végig a gágon. A két férfi önkéntelen átfogta egymást, nehogy megmukkanjanak.
- A sötét újból rájuk nőtt.
- A kezét valamire, Krizbai.
- A főhadnagy erősen eldurvult, cserepes tenyér szorítását érezte. És mintha a kéznek két ujjá rongyban volna.
- Ebben a házban senki meg nem sejtethi, hogy Ön kicsoda!
- Egy percre elakadt a menekülő lélekzete, tán a feje is lejjebb esett. Milyen jó, hogy sötétben vannak. Hogy éppen hallgatni kell. Mert a hajdon ismét elment előttük, visszatért a konyhából.
- A városfőhadnagy egy-két pillanatig még töprengett, de már erre alig volt ideje. Az udvar piros, gőzös fényt kapott az utca felől.

— Ne mozduljon — szólt sebesen, azután kiugrott a függöny mögül és az asszonyoknál termett.

— Be vannak téve az utcára a fatáblák?

— Be, édesapám . . . mi az?

— Semmi . . . semmi . . . Engedelem!

Vállon fogta a két asszonyt és arccal a falnak fordította.

— Nehogy megmozduljatok.

A gágon már hallatszott, hogy zörgetik a kaput. Kézen fogva ragadta be a menekülőt a szobába. Feltépte a kéményajtót. Krizbai szó nélkül is értett. Már nem is volt sehol, már a kéményajtó is be volt téve, csak a lehulló korom pergése hallatszott, csak a keze tapogása, ahogy felkapaszkodott a kürtőn.

Czinege kikiáltott a szolgálónak, hogy kaput nyisson.

— Vizet a szoba-kemencébe! — Utasította Klaudinát.

Apfler zsandárfőhadnagy jött, két fáklyással. Már a gágon előadta kérését. Magyar szövegezés és a városi magyar hajduk kellene. Lárma-dobszó mellett akarja az őrnagy kikiáltatni, mi büntetés vár arra, aki az üldözöttet befogadja vagy bármimódon megsegíti, és milyen jutalom a kiszolgáltatóra vagy nyomravezetőre.

Apfler azután Klaudina szobájának küszöbéig lépett és onnan szalutált a hölgyeknek.

— Kisztihand.

Az anya a kelméket fogdosta össze, Klaudina tüzes vaskanálon levendula-szeszben eltett rózsabimbót égetett füstölőnek. Illatos fehér felhőben, boldognak tetszett háziasságban tettek-vettek.

— Köszönd meg a születésnap bouquet-t, súgta az anya Klaudinának.

Klaudina engedelmeskedett.

— Köszönöm Eugène, a szíves figyelmet.

— Mi szépben foglalatoskodnak a hölgyek?

— Éppen ruhát választottunk.

— Ah, ez fontos ügy . . .

Mintha kellemes zavarba jött volna.

Az apa Klaudina elé állott:

— Egy zsebkendőt, fiam.

Míg átvette:

— Rágondolni se merjetez, ami történt! —

Az utcán Czinege megkérdezte:

— Haramia?

— Rebellis. Őrmesterem megesküdt, hogy felismerte. Csak egy pillantást vethetett ugyan arcába, mert ahogy rákiáltott, lefutott a Göblöhöm árkan a gazba.

— Az őrmester honnan ismeri?

— Itt volt diák . . . Később is látta, mint honvédtisztet. Ha csak ugyan ő az, akit gondol, jó fogást csinálunk.

— Neve?

— Krizbai. Rég keresik, listán van. Torda óta nyomában vagyunk. Észbekapott:

— Megálljunk csak . . . Alighanem én is ismerem. Csak nem az, akitel bálukat rendeztünk. —

Elhallgatott, az arca el is komorodott. Nehezen szánta magát a szóra:

— De, ha úgyis volna . . . kötelesség.

Czinege most érezte csak, hogy az egész testén előmlő jéghideg felenged különös, ellenszegülő forróságba.

— Háttha be se jött a városba? Mehetett Csombornak, Apahidának.

— A Tordai-úton nem futott keresztül.

— Egy ember eltéveszthette szem elől a tengernyi gyomban.

— Csakhogy az őrmester végigkergette a Hosszún, s a Káponán át a Milotay-kertig követte. Ott zörögni hallotta a bokrokat és utánalótt a borostyánba.

— S aztán?

— Mikor odaért, a serkedő fűvön pár csepp vért talált. Onnan pedig csakis a Magyar-utcai kerteknek vehette magát.

— Vagy az Úrhegynek . . .

A városháza elé értek; a kancellista még dolgozott. A gyertyafény kiszűrődött a kőgrádcusra. Apfler egy rongynak látszó zsebkendőt vont ki mundérja zsebéből. Széjjelrázta. Rózsaalakú, piros foltok festették azt, közben sár is pergett le róla.

— Mi ez?

— Ezzel törölte fel a vért a sáros fűről, hogy megmutassa.

Czinege sok vért látott már. És most mégis: gyermekkorának irtózata lepte meg. A piszkos zsebkendőbe szívódott, tiszta vér láttán valami jutott eszébe, amit a bibliában az ártatlanok kiontott véréről tanult.

II.

A két nő keze aláhanyatlott a színlelt szorgosságból és a két szem-pár sokáig egymásba meredt. Az anya közelebb húzódott leányához, úgy mert lopva egy pillantást vetni a kéményajtóra.

— Mit gondol, édesanyám . . . itt maradunk, itt várjuk meg?

— Ha kimegyünk, én nem merek visszajönni többet.

— Tegyük mégis úgy, ahogy édesapám parancsolta.

— Semmit sem parancsolt.

— Azt mondta, rá se merjünk gondolni. Ez csak azt teheti: végezzünk mindent úgy, mintha semmit sem tudnánk. Mint máskor szoktuk.

— Így mondta apád?

— Így, édesanyám. Instállok szépen a konyhába menni, én meg-teritem az asztalt . . . a cselédnek se járhassa meg semmi az eszét . . .

Terített, de csak a keze engedelmeskedett. Lelke tisztáztatott:

— Haramia nem lehet, apám azt el nem rejti . . . Bujdosó? Hát mer az idejönni? Régi, jóismerős.

Apja kemény, konzervatív volt, mindig, de műveltségét, jellemét mindenki tisztelte és a liberálisok között is voltak barátai. Sőt kedves tisztvárosa is akadt, aki, ahogy apja mondta, „berúgott a negyvennyolctól“. S most ezek közül egy . . .

Dolga végeztén a szobájába tért, hogy szerető remegéssel gondolhas-son az édesapjára. Milyen jónak, bátornak látta most őt, akinek politikai konoksága annyiszor sebezte véresre az ő szívét, akiről néha alig bírta hinni, hogy szent meggyőződésből megy a maga útján.

Soha sem fogja a mai este után szégyelni őt. Hiszen ha valóban honvédet rejteget . . . akkor szándékán kívül is méltó a címre, melyet mindenki megtagadott tőle, akkor „honfiú“, akkor hős . . . akkor a fejével játszik . . .

A veszély érzése csak most környékezte meg. Összetette a kezét:

— Én édes, jó Istenem!

Újabb lárma. Kifujta a gyertyát, meghasította a spalettát. Házról-házra jártak a fáklyások . . . vajjon „azt“ keresik?

— Ha ide is betérnek?!

Zajt hallott a kapunál és rettenve sietett ki.

Apja jött meg.

. . . A vacsoránál a városfőhadnagy csak ennyit mondott:

— Klaudina fiam. Te ma anyáddal alszol. Zsuzsám lelkem, te add elő a Marci gúnyáit.

Marci a tavalyi darabont volt. Megházasodott s nemrég kölcsönt kért egy rend viselebb ruha fejében.

— Hajnalban indítom a törökbúzáat a tövisi vásárra.

— Ne felejtse István lelkem, hogy Jancsi bá' hazament húshagyóra.

— Lesz, aki elvigye. Ti csak aludjatok jól.

Semmit sem kérdeztek többet.

Lefeküdtek, anyja apjának a helyébe, Klaudina az anya függönyös ágyába . . .

— Semmit sem gyanítsz, Klaudina?

— Aludjunk, édesanyám. Apám tudja, mit csinál.

Fáradt szendergés jött az anyára, amikor Klaudina neszt vett a szomszéd szobából. Ágya éppen az ajtó elé volt téve, a nagy helyszükségben. A suttogás érthetetlen gomollyá olvadt az ajtón keresztül.

Egyszer csak felült az ágyban. Fülét a hasadékhöz szorította. Próbálta a kilincset, az ajtó megpattant, amennyre az ágy engedte. Imént elállott szíve megindult mind hevesebb dobogásban.

— Ne játszódj vélem, Istenem! — tördelte a kezét.

Hirtelen felbuggyantak a könnyei. Meg volt bizonyosodva. Kinyújtózott mereven . . . Ezer gondolat rohanta meg, nem bírta velük. Csak későn kezdett számotvetni:

— . . . Nem fogja látni soha többet. Híre sem lesz . . . Tudni sem fogja soha, milyen sokat siratta, milyen nagyon-nagyon szerette. Dehát mi hozta ide, ha nem a szerelem, a remény, hogy vele találkozik? Ki védte ideig? . . . Mi ez, ha nem felsőbb, égi útmutatás?

Olyan boldog volt és olyan szerencsétlen. De a boldogsága nagyobb volt, fénybe borította a szerencsétlenségét. Csak egyszer szemtől-szembe állani vele . . .!

A szomszéd szoba elsötétült, elcsendesedett. De ki aludt hármuk közül ma egy szembehúnyást? A leány az órát hallgatta, ahogy zengve énekelte ki az időt és elszánt, komorszép álmokat szövögetett.

. . . Az óra négy csengőt és négy bongót kiáltott.

Nesztelenül, a paplan alatt vette magára köntösholmiit. Felkészült egészen és észbevette, hogy a nagykendője künnt a gágon lóg. Várt.

Az éjfélőtai csend ottbent is megszakadt. Gyertyafény szűrődött át a hasítékon és még halkabb suttogás. A két férfi fogni ment az istállóba.

Klaudina most felkelt, gondosan összevonta az ágy függönyét és anyjáig lopózott. Az mélyen aludt, mintha az apa parancsa altatná.

Kiosont a gángra, tetőtől talpig a nagykendőbe burkolózott, s a pincédudor mögött sebtén, taláalomra pár ruhanémüt rakott egy általvetőbe.

A gángablak kéken világosodott.

A gángajtó, a kapú nyitva volt már.

Itt-ott egy-egy szekér indult, falusi népek tartottak át a városon Tövisnek. A Kakasdombon zsandár nézett a fejkendője alá és durva bók-kal továbberesztette. A Cifra Fogadóig keményen ment, ott meghúzódott a kőfal mellett. Az első sápadt, sárga csík hasadt ki a szürkére borult égen.

A szíve folyton imádkozott. Ha ideér, túl van a zsandárokon. Végre megismerte apja öszvéreit.

Kiállt az útszélre. Alig mert az arcába nézni. Torzonborz bajusz vette el ügyis a formáját. Inkább lesütötte a fejét.

— Szépen meginstállom kendet, vigyen el bár Orbóig a szekéren. Tövisre igyekszem.

A menekülő szívét megjárta valami:

— Asszony mellett még úgysem gyanítanak. Szekeret, törökbúzá, gúnyát, asszonyt honnan kerítettem volna tegnap este óta?

— Szálljon fel, hugom. Adja ide egyszer az általvetőt.

Az ujjatlan, durva kesztyűn át is érzett, hogy a segítő kézen kötés van.

Klaudina szíve oly hangosan vert, hogy egy kezével fogta a kendő alatt. Elhelyezkedett a szekéren, a férfi mellé, de egy szót sem bírt mondani.

— Hát aztán, ha feleségemnek nézik hugomasszonyt? — kérdezte Krizbai tréfásan.

— Akkor kisebbet tévednek, mint gondolja Kegyed.

És Klaudina hátracsúsztatva arcából a kezkenőt.

— Az Istenért, vigyázzon! A gyeplő az öszvérek közé esik!

Megfogta ő a gyeplőt. Közben elpirult, mert a férfi úgy nézett rá, mintha az ég hasadt volna ki előtte. És csak nézett és semmi szót nem talált. Csak a nevét találta meg:

— Klaudina!

— Tudja, hogyan és miért vagyok itt?

— Nem tudok semmit — engedje, hogy ne is tudjak egy percre semmi többet ennél.

Arcát a kezébe temette, mintha imádkoznék, vagy összeszedné magát. Klaudina gyöngéden nézte, nem zavarta.

A köd felett, a széles völgyre sárga derengés hintődött.

— A Kegyed apját én síromig nem fogom tudni eleget áldani . . .

Bármilyen igaznak hangzott ez, Klaudina ebben a pillanatban mást várt.

— Hogy ő ezt a jótéteményt is nekem szánta, utolsónak!

— Ezt a jótéteményt?

— A szekeremre küldi Kegyedet végső megtévesztésül! Ambár egyet most már nem értek!

— Az Istenért ne áltassa magát . . . én . . . én a saját jószántomból jöttem.

— Jószántából?

A férfi szemén könnyes fény futott át.

— Klaudina kisasszony . . . nekem nem szabad sírni . . . és úgy tudnék pedig mostan.

— Mindent mindjárt megért . . . Apám titkolta tőlünk, hisz Kegyed is látta . . . hogy kit menekít meg. Én megismertem a hangját . . . az ajtón keresztül. És tudtam: ha most elmegy, akkor . . .

Elszégyenkezett.

— Nem látjuk egymást soha többet . . . Szégyen, hogy én . . . indultam útnak, de — hiszen mi egyéb hozta éppen az apám házába, ha nem az én emlékem?

— Klaudina kisasszony. Ne legyen közöttünk semmi hazugság. Engem — tudtommal — nem a Kegyed emléke vezérelt . . .

A hajadon megdöbönt.

— Amíg szerencsénk csillaga magasan állott, magam is hittem, hogy fényes névvel fogok visszatérni. Kegyed apjaura is kényszerűen belátta volna, melyik félen van az igazság. Nem úgy jött . . . Az álmokból egy irgalmas öregleány kolerabarakkjában ébredtem fel. Másfél évig bujdoskoltam nála a Szilágyságban. Kertésze voltam. Paraszti sorban éltem volna, kitudja, meddig, ha gyanut nem fognak reám. Menekültem . . . Tor-dán el kellett, hogy áruljon valaki. Mikor tegnap a város szélén a nyomomban voltak s a kezemből csepegő vér is árulkodott rólam . . .

— Mi történt a kezével?

— Átlőtte a zsandárőrmester, aki felfedezett.

— Be van jól kötözve?

— Ahogy tudtuk, férfiak. Akkor . . . elsőnek eszembe jutott az én régi principálisom . . .

Klaudina hűvösre fordította a szót.

— Értem. Kegyedet apám emberséges szíve vezette.

— Hallgasson meg. A lelkem fenekén, magam sem tudva, talán egyéb is vitte a lépésemet. Talán a remény is, hogy még egyszer láthatom Kegyedet. Az első azonban, amit apjaura kívánt tőlem, az volt: hogy Kegyed meg ne tudja kiléteimet. És ez fájt ugyan, de egyben öröm is volt nekem.

— Mi volt ezen örvideni való?

Klaudina a keszkenőt felhúzta szélborzolt fejére, hogy eltakarja az arcát.

— Kettős öröm volt. Először, és ez rút és önző érzés: de bevallom, boldogságot okozott, hogy apjaura még mindig félti a Kegyed lelkét a velem való találkozástól. Ezért nem értettem, hogyan küldheti mégis a szekeremre menyecskének.

A hajadon kicsit kiderült.

— Másodszor megsejtettem belőle, hogy Kegyed új utat lelt a boldogságba.

— És ez is öröm volt?

— . . . Én igen szeretném Kegyedet boldognak tudni a messzeségből.

Az orbói völgy előtt jártak, jéghideg szél fujt le rájuk a havasok felől. Klaudina arca keményre vált, szinte megvetőre

— Ha Kegyedet valóban érdekelné a boldogságom, mikor magamban voltam a szobámban, Kegyed előjött volna, megkérdezni.

— Apjaurának adott szavam ellenére?

— A szeretet több az adott szónál.

— A szeretet akkorra már megkapta a választ.

— Csak az én válaszom a válasz.

— Kegyedtől kapta meg.

— Az én szájamból nem.

— A Kegyed szájából . . . igen. Igaz, hogy nem szemtől szembe.

Klaudina ismét Krizbaihoz fordult. De csak nézett.

— Kegyed keresztnevén szólított egy férfit, amikor egy szívességet köszönt meg neki. Nevelése, büszkesége ezt mással, mint mátkájáramenendőjével szemben meg nem engedi.

Klaudine feje alábbhanyatlott.

— Egy férfit, akivel én Vizaknánál . . . Szelindeknél . . . ki tudja, még hol, szembenállottam . . .

— Miklós . . . Hallgasson meg . . . azon voltam éppen, hogy leszálok és visszafordulok . . . Jó, hogy ezt kimondta. Legalább elhalványíthatom magamon a szeme előtt a legsötétebb foltot. Mikor a hugom haldoklott: egy képpel fantáziált . . . Gomolygó felhőben egy fehérköpnyeges császári tisztet látott.

Klaudina behúnyta a szemét, megkeményítette magát.

— A futáskor én anyámat elmenekítettem. Édesapánk a tehetetlen Ágnessel maradt. Az első éjjel nem bántották őket. Másnap vízért kellett menni. Édesapám levetette és Ágnes mellé készítette a huszárattiláját. „Ez megvéd minket, mi császáriak vagyunk!“ . . . Mire visszatért, a kapú bedöntve — Ágnes ágya előtt martalócok dulakodtak, egyikük kacagva lándzsával döfött az attilába. A felhasított párnákból a toll mint sűrű felleg szállt a levegőben. Apámat leteperték — akkor jött Apfler . . .

Elhallgatott, magába vészett, csak a fejével bölintott a benne zajgó képekhez.

— . . . Mindig mondta Kicsi-Ágnes, hogy fejük felett mint a tempelombolt, összeborúlt az útcátúz. Hogy a hó színt cserélt a földön a vértől, az üszöktől . . . És hogy a ló folyton botlott a romokon . . . bútorokon . . . hullákon . . . Mert lovon voltak, Ágnes apám ölében, s a fehér köpenyeg vezette őket.

A könnyek ott bujkáltak Klaudina hangjában.

— Ha engem mentett volna meg a gyehehnából, az kevesebb lett volna. De Kegyed tudja, mi volt nekünk a mi szegény, Kicsi-Ágnesünk! . . . És ki tudja jobban, ha nem ő, a mai éjszaka után? Amikor a neve menedéket adott neki, életet . . .

— Klaudina kisasszony! Bocsásson meg nekem, hogyha szemrehányásnak hangzott, amit mondtam! Mit van nekem jogomban, a szemére vetni? Vagyon, tisztség nélkül . . . mit?

— A szeretetnek földönfutó képében is volna joga, szemrehányani a hűtlenséget. Csak a szeretetlenségnek nincsen joga, Krizbai úr!

A férfi ajka mozgott. Magának beszélt.

Rideg fenséggel nézett reá a hajadon.

— És én . . . boldogtalan . . . utánajöttem Kegyednek, és nem gondoltam meg, hogy másfél éven át nem próbált hírt adni magáról, hírt venni

rólam! De így legalább színről-színre láttam, hogy Kegyednek képzeze sincsen a szeretet főtörvényéről, amely azt parancsolja, hogy minden nyomorúságon át is ne szünjünk meg szeretni és reménykedni. Én tudom ezt, Krizbai úr! És most már nem szégyellem megmondani! Mi az a vagyon, az a tiszttség? Nekem elég volt a hangját meghallani, megtudni, hogy él, és én — tudja meg: utánaszöktem Kegyednek!

A Tövisi Pad tetejére értek, fujtatni kellett. Megállottak. Krizbai mindkét kezével megragadta a hajadon kezét. Könnyörgőn és mégis kétségbeesetten kiáltotta:

— Te velem akartál jönni a bizonytalanba?

Könnyek futottak le az arcán.

— Én nem tudom, hogy mit akartam. Én csak találkozni akartam veled, mindenáron. Csak meg akartam mutatni a szívemet. A sorsomat a kezébe tettem.

Odahajolt a férfihoz, alázatos volt, mint az Úr előtt.

Mindent elfelejtettek. A télvégi reggelben bontakozó tájat, a felhőszerűen átlátszó távol havasokat, a hófoltos, közeli, kopasz szürkéséget. Vásárosok kívántak jószerencsét, zsandár ment el mellettük és Krizbainak nem jutott eszébe, félni. Küzködött, nehezen. És a hajadon várta az ítéletet. Halottsápadt volt a férfi arca, amikor megszólalt:

— Klaudina kisasszony, én arra kérem, forduljon vissza, érjen haza, még mielőtt a szökését észrevennék.

A hajadon is halálra sápadt.

— Én Kegyedet magammal nem vihetem. A Kegyed édesapja életét, hivatalát, becsületét tette kockára értem. Én az ő egyedüli kincsét el nem rabolhatnám még akkor sem, ha nem volnék megkötvé erre a neki adott becsületszavammal.

Míg ezt mondta, hideg harmat ült ki a homlokára.

A hajadon dideregve burkolózott nagykendőjébe.

— Még az is bűn volna, ha arra kérném, hogy próbálja apjaurát megnyerni, hogy várhasson reám. A Kegyed testvérhugának emlékéért volt apjaura irgalommal hozzám, és ugyanezen emlékezet másnak ítéli Kegyedet. Olyannak, akinek fentjár a csillaga. A bujdosók kenyere keserű, és visszatérésre nincs remény...

Klaudina úgy érezte, hogy ez mind igaz — annak, aki egy nagyobb igazat nem ismer.

— Leszálok.

Ennyit felelt.

— A Kakasdombig visszaviszem.

— Gyalog akarok menni.

— Nincs idő veszteni való.

— Kegyed nem fordulhat a veszélybe vissza.

— Kegyed nagyobb kockáztat, ha megkésik, mint én.

Többet nem beszéltek. Vágtában repült a szekér, a leány, mint a fagyottember ült a deszkán. Egészen elburkolta magát.

A Cifránál megállást parancsolt és leugrott a szekérről. Krizbai kiszalasztotta a gyeplőt, utána nyúlt.

— Engedje, hogy megcsókoljam a kezét... emlékül.

— Emlékül?...

A hajadon sebtén kiburkolózott a kendőből, feltúrte ruhaujját és

kipattintotta a felsőkarján hordott bilincset. Soká viselte: a bőr alatta kékrozsdás volt és viaszápadt.

— Visszaadom a jegygyűrűt... amit Kegyedért viseltem.

Odadobta a vaspántot és a szót:

— Krizbai úr! Kegyed a legbecsületesebb ember a világon, de Kegyed engemet sohasem szeretett!

Mint a hátatfordított boldogság, megindult a köddel rámozott, fekete-városba.

(Folytatása következik.)

R. Berde Mária.

NE PRÓBÁLJ!

Engem gyengébbnek faragtál ki,
 Hogysem próbáidat
 Állhatnám, Uramisten
 Dicsérve Téged rendületlenül.
 Azért ilyen könyörgök Hozzád:
 Ne próbálj engemet!
 Tudom, hogy vannak választottjaid,
 Akiket szentté finomít a bánat,
 Akiket hőssé edz a szenvedés,
 Akik áldják és magasztalják
 Sűvöltő ostorod,
 Mert minden csapás nyereség nekik.
 Nem én, nem én!
 Én igazabbá, emberebbé
 Nem tisztulok sötét eged alatt.
 Engem csak torzzá teszel és fonákká,
 Engem csak összetörsz,
 De szobrot szenvedéssel
 Még sem faragsz belőlem, Istenem.
 Nekem kék szemed derült ege kell,
 Örök mosolyod aranykupolája,
 Őszi erdőkben halk lélekzeted:
 Hogy kinyílják szívem
 Szépségben s szeretetben — másokért —
 Hogy ne kerengjek, mint a kerge állat
 Veszett irammal, öntudatlanul
 Önzésem és nyomorúságom
 Örült köreiben.
 Ha azt akarod, hogy dicsérjelek
 Szárnyaló énekkel, én Istenem:
 Adj enyhülést, ne próbálj engemet!

Reményik Sándor.

KISVÁROSI, ÓCSKA DIORÁMA.

1.

Embervárás.

Kilencet vert a nagytemplom órája. A kávéházban alig volt vendég. A kisvárosi emberek ilyen későn már mind otthon vannak. Csak néhány konok lump búsul magában, eldugott sarokasztalok fölé könyökölve s keserűen nyeldesve az italt. Ez a kávéház úgynevezett „tisztos polgári családok“ találkozóhelye, ahol hétköznap a cigánynak semmi keresnivalója nincs, ami még sívárabbá teszi az egyébként is álmos helyiséget.

Pálos Farkas, tanítóképezdei igazgató úr, az egyik ablakban ül és valami könyvben lapozgat. Az újságokon már keresztülette magát, még az apróhirdetéseket is átfutotta és most a kabátzsebéből előrántott könyv betűit falja. Cipője talpával idegesen dobol a padlón és percenként változtatja helyzetét. Hol a jobb karjára dül, hol meg a balra. Egyszer mind a kettőre, néha meg egyikre sem. De a szeme falánkul futkároz a betűsorokon. Aztán félreráncigálja az ablakfüggönyt és percekgig kibámul.

A hulló hó vastag fehér szalagokat ragasztott az üveg tulsó oldalára: olyan dús és kövér hócafatok ereszkednek alá, hogy szinte elvesztették mozgásukat. A járdán duzzadt fehér szőnyeg feküdt és hidegen csillogott. A sápadt gázlángok minden heroikus erőlködése hiábavaló volt, mert reszkető világuk belefulladt a hó fehér fénytengerébe.

Az igazgató úr berántotta az ablakfüggönyt és tovább olvasott. De most már nagyon ideges volt. Már nemcsak a lábával dobolt, hanem a kezével is zongorázott. Néha fel-felkapta a fejét és füstön-félhomályon át a kávéház ajtaja felé fúrta tekintetét. Aztán megint csak olvasott tovább.

Már három órája üldögélt ebben a helyiségben. Otthonról elzavarták, hogy most igazán semmi szükség nincs rá, sőt kellemetlen a jelenléte, hát majd érte küldenek, ha itt lesz az ideje. Csak menjen a legközelebbi kávéházba, aztán hazajöhet. Legfeljebb egy óráról lehet szó! Igen, de most már három órája, hogy itt ül. Már fizetett is, a pincérek pedig szinte kinézik a helyéről és neki még mindig, rendületlenül tovább kell üldögeínie. Otthon — ki tudja? — milyen nagyjelentőségű dolgok történnek és neki távol kell lennie, mert „felesleges“, sőt „kellemetlen“ a jelenléte!

Hirtelen bevágta a könyvet és hátradúlt a széken. Úgy érezte, hogy lázas vérhullám önti el az agyát és kiáltania kell:

— Pincér!

Megijedt a saját hangjától. Miért kiáltott, és tulajdonképen mit is akart a pincérnek mondani?! Semmi sem jutott az eszébe. Nagyon szégyelte, hogy nem tudott uralkodni az idegein. Csakhogy már ott állt a pincér és hajlongott:

— Parancsol, igazgató úr?

Farkas zavartan mosolygott:

— I...gen...i...gen...

— Talán még egy üveg sört méltóztatik parancsolni?

— Igen... azaz hogy nem. Meggondoltam. Bocsásson meg, Marci, hogy idefárasztottam. De már nem kell. Megyek.

— Amint méltóztatik, — mondta udvariasan a pincér és távozni akart. Farkas azonban megállította:

— Mondja kérem, mióta ülök én itt?

A pincér mosolygott:

— Ó, nem régen, igazgató úr. Egy órája, mondjuk, másfél órácskája legfeljebb.

Farkas hirtelen dühbe gurult.

— Nem igaz! Mért mondja, hogy „másfél órácskája legfeljebb“, mikor legalább három órája annak, hogy bejöttem!

— Ó, én nem szoktam az ilyesmit megfigyelni, igazgató úr... Bocsánatot kérek, dolgom van, — mondta sértődötten a pincér és indult.

Farkas egy kissé megnyugodott. Aztán megint borzasztó idegesség fogta el és elkiáltotta magát:

— Marci!

A pincér lassan visszajött.

— Engem tetszett hívni?

— Igen, Marci. Szeretnék valamit kérdezni... Tudja maga azt, hogy miért ülök én itt, egyedül, több mint három órája már?

A pincér nem tudott felelni, csak mosolygott.

— No, találja ki, ha tudja?... Ugy-e nem tudja kitalálni?

— Bizonyára várni méltóztatik valakit.

Farkas hangosan felcacagott.

— Ugy-e, nem tudja kitalálni? Hát majd megmondom én magának!... Hát azért, Marci, azért... mert nekem most... nekem most... gyermekem születik! A harmadik gyerekem születik meg, talán éppen ebben a pillanatban! — kiabálta Farkas. Az utolsó mondatnál kigyúlt az arca, a szeme csillogott és könnyes volt. A hangja zengett, mint emberi harsona. A teste kinyúlt a széken és tenyerével az asztalra csapott.

Marci zavartan hallgatott. Aztán úgy érezte, hogy valamit mégis illenék mondania.

— Engedje meg, igazgató úr, hogy gratuláljak.

Minthogy azonban feleletet nem kapott, eltávozott.

Farkas a tenyerébe temette az arcát és erősen nyomkodta a halántékát. Aztán maga elé mormolta:

— Állat... Nekem gyermekem születik, most, most, talán épp ebben a pillanatban és ez csak annyit tud rá mondani, hogy „gratulálok“! Határtalan az emberi ostobaság és részvétlenség! Bennem a messiást-várók exaltációja lángol és ő „gratulál“! De hát honnan is sejthetné, hogy a gyermek, aki most, talán éppen ebben a pillanatban kezdi pergetni emberi történetét, miféle poggyással indul neki az életútnak? Ó, ha az embereknek csak halvány sejtelmük volna arról, hogy mennyi mindent jelent egy születés! Hogy micsoda titkokat takar és milyen ígéretekkel viselő az életkezdetnek ez a szűkszávú bejelentése: született... Te pincér, aki most gratuláltál nekem, tudod-e, hogy örömtüzeket kellene gyujtani az utcákon

és a házakat fellobogózni, mert ember született! Ember, ember, akinek én vagyok az apja!

Itt aztán abbahagyta a gondolatmenetet, mert eszébe jutott, hogy kissé igazságtalan. Mert igaz ugyan, hogy most, talán éppen ebben a pillanatban születik egy ember, de hát van-e olyan pillanata az időnek, amikor ugyanez nem történik meg? Hiszen akkor az örömtüzeknek és a lobogóknak állandóan lobogni és az embereknek mindig vigadni kellene! Mert ember született! Ember, valahol New-Yorkban, vagy a Gaurizankár tövében, egy bretagnei házikóban, vagy az Eyja-fjörder sziklái között!

Hirtelen felállt. Magára vette a bundáját és elhagyta a kávéházat. A hőszőnyegen nesztelenül lépegetett. Sietve váltogatta a lábait, hogy mielőbb hazaérjen. Nem volt türelme, hogy tovább üljön a kávéházban és ott várja be a hírnököt, aki kipirultan és lihegve érkezik majd meg, hogy fölébe trombitálja harmadik gyermekének megszületését!

Pálos Farkasék lakása a preparandia-épület első emeletén volt. Belépett a kapun és felszaladt a sötét lépcsőn. Az ajtóban a nővérebe ütközött.

— Fiú, vagy lány? — kérdezte mohón Farkas.

— Még semmi... Maradj még egy kicsit lent, majd érted megyek, — hadarta izgatottan az asszony és kitudskolta a lakásból. Farkas lassan ment le a lépcsőn.

A kapu előtt fel és alá kezdett járkálni, mint egy őr. Húsz lépést ment előre, aztán megfordult. Megint húsz lépést és visszafordult. Eleinte számolgatta is magában a lépéseket, de aztán abbahagyta. Számolás nélkül sem véthette volna el, mert a hóban egy húszlépésnyi útvonalat taposott ki magának. Így ment ez a silbakolás egy kis ideig és még el is szórakozott vele. Csakhogy később kellemetlen szél kerekedett és oly erővel vágta Farkas arcába a havat, hogy úgy érezte, mintha jeges tűk szúrkálnák a bőrét. Eleinte nagyon didergett, később azonban már nem is tudta volna megmondani, hogy fázik-e, vagy melege van. Sehogysem tudta beletalálni magát furcsa száműzöttségébe.

— ... Tulajdonképen nem is értem, hogy mért járkálok én itt, fel és alá, a saját kapum előtt. Ez a bolond Iona találta ki ezt s nekem engedelmeskednem kell... Egyáltalában nem értem, hogy az emberek, főként a nők, miért csinálnak olyan nagy esetet abból, hogy egy gyermek megszületik. Az életben, a históriában, vannak ennél sokkal fontosabb és jelentősebb dolgok, amiket az emberek mégsem fújnak fel úgy, mint a születést... És végül: micsoda nagy öröm van abban, hogy egy gyermek megszületett? Egy ember indul neki a kálváriának! A stációk esetenként lehetnek különbözők, de mindig és mindig stációk maradnak. Az élethegy tetején pedig ott vár a kereszt. Ez a kereszt azonban nem a halál, mert az élet a hegy tulsó oldalán is folytatódik és a kereszt valahol az életút közepén éktelenkedik. Az élethegy tetejére nyögve és verejtékezve cipelni kell a keresztet, onnan kezdve pedig megfeszítetten folytatni kell az életet. Ami végeredményben talán egészen mindegy...

Az utcasarkon levő zenészkávéház ajtaja kinyílt: vidám emberek dültek ki rajta, muzsikafoszlányt, kurjongatást cipelve magukkal. Farkas bús gondolatai egyszerre elszálltak. Szinte szégyelte magát, hogy egy kis kényelmetlenség miatt maga mocskolta be apai örömét. Ki törődik most

az élet nagy problémáival, amikor ujjongania kell, mert gyermeke születik!... Az a kérdés: fiú lesz-e, vagy lány?!... Ha lány, akkor — egyelőre nem érdemes tovább gondolkozni... De hisz fiú lesz! Biztos, hogy fiú lesz!... Vajjon mi válik belőle? Mit hoz magával a világra? Csupaszkoponyája alatt micsoda célok, micsoda tettek és tragédiák bújnak meg, amiknek aktív, vagy passzív szereplője lesz? Hová fog vezetni életútja: fel az oromra, vagy le a szakadékba? Fog-e tudni akarni, merni, cselekedni, vagy csak köldöknézője lesz saját életének? Fog-e zárt ajtókat döntetni az ökle, vagy csak arra lesz jó, hogy tenyerét tartsa, mikor alamizsnát koldul?... De hátha lány lesz?...

Most jött ki a kapun Ilona. Szinte kibukott a hóba, az utcára és megragadta Farkas kezét.

— Gyere! — és húzta maga után.

Farkas arra gondolt, hogy jó volna megtudni: fiú-e, vagy leány? — de már nem merte megkérdezni. Erőtlenül tűrte, hogy Ilona hurcolja magával, be a házba, fel a lépcsőn, be a lakásba. Ott aztán elengedte a kezét, lábujjhegyen az ágyhoz sietett és felemelt onnan egy rózsaszínű, síró csöppséget.

— Farkas, csókold meg a fiadat!

Farkas nem tudott szólni. Magához ölelte és megcsókolta a fiát, A mellében, mintha ünnepre harangoztak volna, úgy dobogott a szíve. Aztán reszkető testtel, kipirúlt arccal állt, amíg Ilona ki nem vezette a szobából. Amikor pedig már egyedül volt dolgozószobájában, elkezdett kiáltozni:

— Hát mégis fiam született!... Mégis fiam!!

A lámpa nagyon füstölt: ingerülten eloltotta. Elég lesz az a világosság is, amit a kályhatűz hint szét a szobában.

Farkas most érezte át először és igazán, hogy mi az a lírai telítettség. Eddig nem hitt benne és kinevette azokat, akik ilyesmiről beszéltek előtte. A fiatalságát enélkül pocskolta szét, elhitetvén magával, hogy az érzések lealacsonyítják a férfi méltóságát, mert elpuhítják és habozóvá teszik. De most, amikor élete ajtaján, félve és szerényen kopogtatott már az öregség: most ráeszmélt, hogy ezen a réven micsoda gyönyörűségektől fosztotta meg magát. Érvényesülni akart, eredményeket elérni minden áron, hát nem volt ideje arra, hogy a szívével törődjék. A felesége és az első két gyermeke csak eszköz és eredmény volt életében, amit egyszerűen tudomásul vett, mert egészen természetesnek talált. A többi minden: örömök, szépségek, asszonyok, szintén csak múlt fellobbanás voltak, mert szívét ezekben sem engedte megszólalni, félvén, hogy ellágyul és feleúton megáll. De most, életerejének ennél a késői kihajtásánál, a harmadik gyermeke megszületésekor, már és mégis csak követelni jöttek az elfojtott érzések és egészen hatalmukba kerítették. Most már tudta és hitte, hogy az életnek csak ezek a lázak adhatnak értéket. Ezek a szívdobogások, ezek a kipirulások és reszketések, meg ezek a könnyecseppek a szemben, amiket a túláradás sodor ki az arcra.

Lábujjhegyen mégegyszer átment a harmadik szobába, hogy megnézzze a fiát. A felesége is, a kisded is csöndesen aludt.

Farkas letérdelt és forrón, szeretettel megcsókolta a felesége kezét...

Az orgona.

Késő délután volt.

Künn már oly sötét, hogy lámpát kellett gyújtani. Farkas az irodában ült, de nem dolgozott. Nézte a két gyereket, amint a földön játszottak. Már régebben behívta őket magához, mert nem ment a munka. A két gyermek vidáman hancurozott és nagyon járt a szájuk.

A preparandia nagytermében, a hosszú, sötét folyosó végén, megszólalt az orgona. Valamelyik buzgó preparandista gyakorlatozott. Daldalmas áradatban törtek be a hangok az irodába.

A két gyermek egyszerre abbahagyta a játékot és elhallgatott. Ijedten néztek egymás szemébe, de egyik sem szólt egy szót sem. Farkas mosolyogva figyelte őket. Aztán megkérdezte:

— Hát mi az? ... Mért hallgattatok el?

Farkas különösnek találta a gyerekek viselkedését. Ha még soha nem hallottak volna orgonaszót, ha most először husángolná a dobhártyájukat ez a telt, zengő muzsika, amint zúgva, lihegve buggyan ki a nagy orgonaszekrényből, — akkor még csak meg lehetne érteni ijedtségüket. De ez a két gyerek már megszokhatta ezt!

— Mi bújt belétek?! ... Csak nem ijedtetek meg az orgonától?

Az orgona elhallgatott és a gyerekek fellélekzettek. Bandi úgy érezte, hogy most felelnie kell.

— Apa, én megmondom ... De csak úgy, ha nem tetszik megharagudni.

Farkas az ölébe vette a fiút, megsimogatta az arcát és mosolyogva így szólt:

— Egész nyugodtan megmondhatod. Nem fogok haragudni.

Bandi egyet-kettőt nyelt, aztán kinyögte:

— Hát azért ... azért ... azért, mert ... mert most a boszorkányok muzsikáltak ...

Farkas nagyot nevetett.

— Csacsi kölykök! Ki mesélt nektek ilyen ostobaságot?!

Bandi a földre nézett és csak úgy merte kimondani:

— Hát ... a Sztari-baba!

Ez a Sztari-baba egy tót napszámosasszony volt. Vén, ostoba és alázatos. Fát vágni, meg mosni jött a házhoz, amikor szükség volt rá! Valami keveset magyarul is tudott. A gyerekek szerették ezt az öregasszonyt. Ha fát vágott, vagy a teknő mellett állt és a gyerekek körülötte lézengtek: rossz magyarsággal meséket mondott nekik. Ezek a mesék mindig rémes históriák voltak. Boszorkányokról, vasorrú bábákról, volt bennük szó. A gyerekek elhallgatták és el is hitték neki, mert az összeszaradt, vén teremtésre csak rá kellett nézni és tüstént el lehetett hinni, hogy vannak boszorkányok, szipirtók és vasorrú bábák is. Egyszer, mesélgetés közben, megszólalt a nagyteremben az orgona. Akkor mondta nekik a Sztari-baba, hogy most a boszorkányok muzsikálnak. S a gyermekek elhitték.

Mikor Farkas mindezt megtudta, komoly hangon így szólt a gyerekekhez:

— Boszorkányok nincsenek! ... Ne higyjetek annak a szamárnak vénbanyának! Most is az orgona szólt. Az az orgona, amelyik délelőtt is

szokott muzsikálni. És most is valamelyik preparandista játszott rajta... Megértettétek?

Kis ideig várt, aztán magához hívta mind a két gyereket.

— És most meglátom, hogy ki a bátor fiú?!... Aki hisz apának és aki bátor fiú, az odamegy az orgonához. Végig a folyosón, be a nagyterembe, rálép a fújtatóra és egy hangot lenyom az orgonán... Nos, ki vállalkozik rá? Akiben van bátorság, jutalmul kap tőlem egy szép ezüst forintot, amin azt vehet magának, amit akar?

Bandi hirtelen felkapta a fejét. Apjára nézett és nagyon komolyan mondta:

— Én... merek!

— Tessék! — szólt mosolyogva Farkas. — Meglátjuk, hogy van-e bátorságod?

Bandi két lépést tett az ajtó felé, aztán hirtelen megállt. Mintha megbánta volna a dolgot.

— Már is megretirálsz? — kérdezte mosolyogva Farkas.

És Gabi is nevetett. Nem, ezt már nem tűrhette el! Az még nem volna baj, hogy apa őt gyávának tartja, de hogy Gabi nevéssen rajta: azt nem engedheti meg! Dacosan kihúzta magát.

Már az ajtónál volt.

Egy pillanatig még habozott, — de aztán lenyomta a kilincset.

Koromsötétség!...

A lépcsőházat, meg a folyosót egyetlen lámpa sem világítja meg. Csak lenn, a kapu alatt, pislákol egy mécses, de annak a fénye nem ér föl idáig. Mindegy! Menni kell tovább, egész az orgonáig. Ha már belékezdett, nem lehet visszatérni, mert apa kinevetné. Vékony lábszárai reszketnek, mint a cimbalomverők. A szíve kalimpál, szinte hallja a zakatolását. A halántékán pedig úgy ugrál az ér, mint egy kis gyík, mely a bőre alá szorult.

A lakás ajtaja előtt megy el. A kulcslyukon gyöngye fénysáv fűrődik át és amint az ajtóhoz ér, a fény épp az arcára esik. Most még vissza lehetne fordulni, vagy bemenni a lakásba...

Most következik a hosszú folyosó! Erről a folyosóról négy tanterem nyílik. Az utolsó a nagyterem! Abban van az — orgona! Istenem, milyen messzi van odáig! El fog-e érkezni oda, vagy a félútról visszaszalad?

Hiszen ezt a folyosót jól ismeri, de csak — napvilágban! Nappal ezen a folyosón semmi különös nincsen. Egyszerű, síma falak, ahonnan négy ajtó nyílik. De hátha mégis a Sztari-babának van igaza?! Hátha a folyosó most tele van boszorkányokkal, meg vasorrú bábákkal?! És hátha ilyenekkel van tele a nagyterem is és az orgonán ezek a boszorkányok muzsikáltak?! Hátha az egyik boszorkány megragadja, felkapja és elhurcolja, ki tudja: hová?!

Nem, nem! ez lehetetlen! Akkor apa nem engedte volna, hogy most az orgonához menjen! De hátha apa tévedett és a Sztari-babának van igaza?!...

Reszketve előrenyújtja kezét. Ujjai a falhoz érnek. Összerázkódik. Kiáltani akar, de nem bír kiáltani. Nagy remegésben áll és várakozik...

Nem történik semmi. Kissé megnyugszik. Elhatározza, hogy végigfut a folyosón: így hamarabb ér el a nagyteremig. Szalad. Kezét odaverdesi a falhoz, de nem törődik vele. Semmi különös nem történik. Hát akkor itt még sincsenek boszorkányok!...

Megkönnyebbülten lélezkzik föl: az út nagyobb részén már túl van! Már a nagyterem ajtajában áll és keze a kilincset fogja. Csak le kell nyomni és — beléphet.

De hátha ott benn vannak?! Hátha ilyenkor mind a nagyterembe húzódnak?! A Sztari-baba azt mondta, hogy ő nemcsak hallotta, hanem látta is a boszorkányokat, amikor muzsikáltak. Hátha mégis a Sztari-babának van igaza?

Égészen a fal mellé húzódik. A keze rajta van a kilincsen. Nagyon kicsire szeretne összezsugorodni. Olyan kicsire, hogy a kulcslyukon bebújhasson a nagyterembe és körülnézhesen. Mert, ha ő most kinyitja ezt az ajtót és belép a nagyterembe: — akkor már minden késő. Akkor — ha vannak boszorkányok — megragadják őt és elhurcolják magukkal.

Nem tudja, mit csináljon. Segítségért szeretne kiáltani — de nem jön ki hang a torkán. Száraz forróság aszalja a testét és mégis kegyetlenül didereg...

Mintha órák multak volna el így, pedig csak néhány pillanatja áll az ajtóban. Eszébe jut: hátha már éjfélre jár az idő? És ha eddig nem is voltak boszorkányok, ki tudja, hogy éjfélidőn nem jönnek-e elő?... A Sztari-babát látja maga előtt. De most nem áll a mosóteknő mellett, s fát sem vág. Szembenéz vele ráncos képével, szőrös állával, fogatlan szájával, szűrő szemével és — éktelenül vigyorog. Még a hangját is hallja. Sikító, metsző hang, mint a téli szél füttye a kéménykürtőben... Ez a vén szipirtyó azért jött ide, hogy megijessze őt, hogy bosszút álljon, amiért nem hitt a szavának. Amiért apának hitt és erre a veszedelmes útra vállalkozott.

Menekülni!... Menekülni!...

Csak egy irányban szabad az út. A folyosón vissza nem mehet, mert akkor a Sztari-baba karja közé szalad. Csak a nagyterem! Csak ott várhat rá szabadulás! De ha ott is boszorkányok vannak?

Mindegy! Elszántan lenyomja a kilincset és belép. Egy pillanatig így áll. Most egyszerre fázik és csurog róla a veríték. A szemét úgy lecsukja, hogy szinte fájnak az arcizmai...

Nem történik semmi... Lassan felnyitja a pilláit...

Mozdulatlanul bámul: hát ez a nagyterem? Nem ismer rá! Nappal egészen más. Most a padok se látszanak, pedig a nagyterem tele van iskolapaddal. A nagy ablakokon félnék szürkesség szivárog be, ami csak arra jó, hogy látni lehessen az ablakokat. Persze, most sötét van. De künn, a szabadban, a sötétség nem egészen sötét. Valami keveset mindig lehet látni. Talán a szürke felhők világítanak ide, a nagyterembe?

A szeme odaér, ahol az orgona áll. Nem sokat lát belőle, csak tudja, hogy ott, a terem végében kell lennie. Mintha egy-két síp acélos feketesége meg is villanna... Persze, hogy a sípok azok! De milyen mások most, mint nappal, amikor ezüstösen csilognak feléje.

Hát oda kell mennie! Oda, az orgonához, rálépni a fujtatóra, aztán megnyomni egy billentyűt! Most még nincs baj. De hátha lépései felébresztik az alvó boszorkánysereget?! Vagy amikor a fujtató fog nyikorogni?! Vagy amikor lenyomja az egyik billentyűt!...

Megint nem tudja, hogy mit csináljon. Visszamenni most már igazán nem lehet. Ha idáig eljött, nem fog meghátrálni! De továbbmenni nem mer. Eddig ugyan szerencséje volt, de nem szabad elbizakodnia...

Mégis csak megindul, lassan, az orgona felé. Lábujjhegyen megy, hogy felesleges zajt ne üssön. Ha a padló megreccsen a cipője alatt, megáll és vár. Csak akkor megy tovább, amikor látja, hogy nem történik semmi.

Már a fujtatónál van.

Ráül. Most dobog a szíve a legerősebben. A fogai összeverődnek, hogy szinte hallani kopogásukat. Lehunyja a szemét, mert megint a Sztari-babát látja maga előtt. Kis idő múlva felnyitja, mert apa jut eszébe, aki azt mondta, hogy nincsenek boszorkányok.

Aztán mégis eszébe jut, hogy ő nem azért van itt, hogy — a fujtatón üljön! Be kell bizonyítani, hogy itt volt! Hogy bátor fiú, aki nem fél a boszorkányoktól. Másként apa nem hiszi el és akkor hiába volt ez az egész veszedelmes út.

Feláll. Már nem bánja: akármilyen történik!

Nagy csendesség van. Ilyen csendet még soha nem érzett. Mintha senki, még ő sem volna itt a nagyteremben. Mosolyog. Most a fogai sem citeráznak és a szíve is rendesen dobog. Hát akkor mitől is félt ő?

Ráugrik a fujtatóra. Jóerősen belekapaszkodik a fogójába és teljes erejével lenyomja.

Lelép. A klaviatúrához siet, kiránt néhány regiszttert és rácsapja a kezét a billentyűkre...

Éktelenül sivalkodó, disszonáns hangok buggyannak ki az orgonából. Mintha a sípok ingerülten kiáltottak volna, mert megbotránkoztak a kis-fiú vakmerőségén.

Fut...

El az orgonától — ki a nagyteremből — vissza a folyosón. Hátra sem mer nézni. Csak az iroda ajtaja előtt áll meg egy pillanatra. Vár, amíg kifújja magát. Aztán benyit.

Apa mosolygva magához öleli, s azt mondja neki:

— Bátor fiú vagy! — és odaadja neki az ezüstforintost.

Nagyon boldog. Mennyi cukrot vehet egy ezüstforintosért! Gőgösen néz Gabira. Apának van igaza: boszorkányok nincsenek!

De azért az orgona sipítása benne maradt a fülében.

Ezen az éjszakán többször felriadt.

Mintha az orgona sipítását hallotta volna.

3.

Születésnap.

Ragyogó téli reggel köszöntötte Pálos Farkast, az ötvenedik születésnapja alkalmából.

A preparandia kertjében a fák hópaplanja szikrázva verte vissza a hideg napsugarat. A furcsa-kék égbolton egyetlen felhő sem rendetlenkedett. Olyan volt az egész égboltozat, mint egy lefelé fordított kosár, amely lassan, észrevétlenül gurul egyetlen sárga szőlőszem: a nap.

Az iroda nagy zöld asztalán fehér abrosz fénylett. Hideg sült, sütemény és bor várta azokat, akik jókívánságaikkal fel fogják keresni az igazgató urat. Maris néni gondoskodott róla, hogy minden rendben és készen legyen. Még este odakészítette a kívánatos holmikat. Reggel már csak a friss tepertős-pogácsát vitte be az asztalra.

Farkas már hét órakor bement az igazgatói irodába. Banálisnak tartotta ugyan az ünnepeltetésnek ezt a módját, amelynek egyetlen jogcíme az, hogy megint elmúltott egy keserves esztendő, — de azért hiúsága mélyen sértve lett volna, ha véletlenül senki gratuláló nem jelentkezik, vagy azok közül, akikre biztosan számított, egyetlenegy is elmarad. A tradicionális ostobaságok még a szabadabb gondolkozású emberek agyára is bénítólag hatnak. Jó tudta Farkas, hogy ez a dátum legfeljebb gyászünnepély megtartására lenne méltó. Mert mi van azon örülni való, hogy elérte az ötvenedik esztendejét? Miért kell gratulációkat meghallgatni, amikor semmi egyéb nem történt, mint hogy az idő kötelességét teljesítette és az élet homokóráján megint lepergett egy esztendő? Jól tudta ezt Farkas, s ezért valahogy úgy állította be önmaga előtt az egész dolgot, hogy az üdvözlések nem a most elmúltott újabb esztendőnek, hanem annak szólnak, hogy Pálos Farkas él, dolgozik, hogy Pálos Farkas: valaki!

A két gyereket erre az alkalomra korán felöltöztette Maris néni. Arra sem volt idejük, hogy megreggelizzenek. Már indulásra készen állottak, amikor bejött Anna és Gabi átvitte magával a másik szobába. Bandi már türelmetlenkedett. Attól tartott, hogy Gabi miatt el fognak késni. Már majdnem úgy volt, hogy egyedül megy át az irodába, de nyílt az ajtó és Gabi visszajött.

— Vigyázz, Gabikám... szépen, értelmesen — szólt utána Anna és becsukta az ajtót.

Bementek az irodába.

Apa az asztalnál ült és olvasott. Amint meglátta a gyerekeket, letette a könyvet és mosolyogva feléjük fordult. Bandi oda akart rohanni, kezét csókolni apának és azt mondani neki, amire Maris néni tanította őket: — drága, jó édesapám, az Isten éltesse sokáig! — csak hogy Gabi előregrott, meghajolt és elkezdte hadarni:

— Minden jót kívánok
Édes, jó apának,
Csöndes kis hajlékunk
Aranyoszlopának.

Az aranyoszlopot
Behintem rózsával,
Szerető szívemnek
Szerető csókjával.

Az én kívánságom
Kevés szóban fér el:
Áldja meg az Isten
Mind a két kezével!

Farkas magához vonta Gabi, az ölébe vette és összecsókolta. Aztán Bandira nézett, mert a folytatást várta. Szentül hitte, hogy — ha Gabi verssel köszöntötte fel őt — Bandi is fog valami verset mondani.

Csak hogy Bandi nem mozdult és leszegte a fejét. Amint Gabi elkezdte mondani a versikét, azonnal ráeszmélt, hogy — kijátszották! Az ajkát harapdálta, mert szégyenében és mérgében elsírta volna magát. Kijátszották, hogy apa előtt úgy álljon, mint egy számár, Gabi pedig hencegessen a versikével, amire Anna tanította meg. Ő most itt állhat szomorúan, nevetségesen, mint egy kis számár. Nem tud semmiféle verset, mert senki sem tanította meg ilyenre. Most apa azt hiheti róla, hogy ő nem szereti őt.

Úgy állt ott, lehajtott fejjel és nagy piros ábrázattal, mint aki nagy hibát követett el és most ítélethirdetésre vár. Érezte, hogy ha akármelyik irányban egyetlen lépést tenne, azonnal előntené a zokogás.

— Hát, Bandi, te mért nem jössz közelebb?... Állj csak ide szépen és mondd el a verset, amit apa születésnapjára megtanultál — szolt mosolyogva Farkas.

Bandiből most úgy kitört a zokogás, mint a megáradt víz, amikor elszakítja a gátat. Ez már nem is sírás volt, hanem valami féktelen, zavaros hörgés, amiben a kisfiú szégyene és megaláztatása tombolt, csúnyán, ijesztően és tehetetlenül.

— Bandikám, a verset majd elmondod később... Azért én szeretlek téged is!

Nevetve közbeszólt Gabi:

— Apa, Bandi nem tud semilyen verset... Csak én!

Farkas egy pillanatra elsápadt. Most már megértette Bandi viselkedését. At akart menni a lakásba, hogy kérdőre vonja Annát, mert biztosan Anna csinálta ezt a dolgot. De az ajtónál megállt és visszafordult.

— Azért én mégis téged szeretlek a legjobban! — súgta a Bandi fülébe és forrón, nagy szeretettel megcsókolta.

Az ajtón kopogtak.

Farkas gyorsan megtörülte Bandi arcát és csengő hangon szolt:

— Tessék!

Ottó bácsi, a „szegény rokon“ lépett be. Ez az Ottó bácsi nagyon züllött és szálnalmas külsejű, hatvanegynéhány esztendő emberke volt. Mindenki tudta róla a városkában, hogy Pálos Farkasnak a nagybátyja és ezért megadták neki a köteles tiszteletet. Ma ugyan még nem lett volna esedékes a látogatása, mert csak a mult héten kapott egy kisebbszabású „kölcson“-t, de ezt a napot semmiért se mulasztotta volna el. Ez a nap háromszoros jelentőségű volt Ottó bácsi előtt. Be akarta bizonyítani, hogy önzetlenül szereti Farkast és nemcsak akkor keresi fel, amikor kérni akar tőle valamit. Ezen a napon nem fogadta volna el a „kölcson“-t, még abban az esetben sem, ha Farkas maga ajánlja föl. De szívesen jött el azért is, mert kedvelője volt a jó italoknak, amikkel Farkas — de csak ezen az egy napon — bőkezűen kínálhatta. Végül pedig már csak azért sem mulasztotta volna el ezt az alkalmat, mert a születésnap cégére alatt epés ki-rohanásokat rendezhetett a társadalom konvencionális fonákságai ellen, amelyek az öregnek mindenkoron kedvenc vesszőparipái voltak.

Amint belépett, Farkas nyakába borult, aztán lelkesen kezdte üríteni a poharakat, Farkas egészségére. Minden pohár előtt kisebb beszédet mondott „hazánk kiváló pedagogos“-áról, vagy a kitűnő „tankönyvfabrikáló“-ról.

Ottó bácsi hamarosan jó hangulatba került. Csillogott a szeme és mindenféle számárságot beszélt össze-vissza. Annak ellenére, hogy ő is születésnap gratulálóként állított be Farkashoz, megkezdte dühös ki-rohanásait a konvencionális ostobaságok ellen, amelyeknek legkirívóbb példája a születésnap megünneplése.

— ... Mert mi az ördögnek bosszantják egymást az emberek ilyesmivel? Miért kellemetlenkednek azzal, hogy hangsúlyozattan figyelmeztetik egymást a vénülésre?, A vénülésre, amelynél undorítóbb nincs az életben!... Kár, hogy az életet nem lehet visszafelé élni. Milyen gyönyörű is

volna, ha aggastyánként jönnénk a világra és napról-napra fiatalodnánk! Mennyivel szebb volna az élet és mennyivel érdemesebb volna élni!... Akkor igazán ünnep volna minden születésnap i évforduló! Diadalmas ünnepe annak, hogy egy esztendővel megint fiatalabbak lettünk!

Ottó bácsi serényen ivott, Farkas mosolyogva nézte. Aztán megint csak Ottó bácsi kezdett beszélni:

— Szeretnék egy nagy munkát írni, amelyben megmutatnám az embereknek, hogy milyen ostobán élnek le az életüket... Vagy legalább egy nagy beszédet intézni hozzájuk. Persze, előbb néhány pohár bort leeresztenék a nyeldeklőmön. Mert másként nem menne a dolog... Farkas, nem gondolod, hogy mégis csak furcsa dolog, hogy én csak akkor látok tisztán, amikor a szemem már befátyolozta az ital... Akkor látok világosan, amikor már ködön keresztül nézek az emberekre... Vagy talán a fátyolos tekintet a tisztánlátó és a tiszta szem téveszt meg és csap be minket?... Mindegy! Fő, hogy vannak perceim, amikor élesen meglátok minden hibát, minden félszogséget. Csak az a kár, hogy ezt a képességemet nem lehet állandósítani. Te legalább nem folyósítanál erre a célra megfelelő kölcsönt. Ugy-e, Farkas?

Farkas felelni akart, de kopogtak az ajtón.

A preparandisták négytagú küldöttsége lépett be, hogy üdvözölje igazgatóját.

Farkas állva hallgatta végig a szónoklatot.

Ottó bácsi ezalatt is serényen töltögetett magának és lelkesen ivott. De a beszéd végén ő is elkiáltotta magát:

— Éljen!

Farkas szép beszédben válaszolt tanítványainak. Mondott nekik mindenfélét: jótanácsokat, adhortatiót, tanítói principiumokat és kedves köszönetet, amit csillogó szemmel és boldogan szívtak magukba a fiúk. Bennük még lángolt az idealizmus és igazgatójuk minden szavát úgy hallgatták, mint egy új testamentum ígét.

Csak Ottó bácsi mosolygott az egész idő alatt. Amikor pedig Farkas a társadalmi törvények tiszteletéről és a társadalom részéről majdan kijáró közbecsülésről mondott szép és hangzatos frázisokat, Ottó bácsi majdnem elnevette magát.

Meg is mondta Farkasnak, amikor a fiúk már eltávoztak:

— Mindig tudtam, hogy nagy pozőr vagy, kiváló rokonom! De hogy ilyen kivasalt ábrázattal prédikálj ekkora hazugságokat, ezt nem tettem volna fel rólad!

Farkas nem haragudott ezért a megjegyzésért, az alkohol rovására tudta be.

Most a tanárok következtek.

Ezt azonban már nem várta be Ottó bácsi. Még egy pohárral töltött magának, kiitta, aztán észrevétlenül kisompolygott az irodából.

4.

Karácsony.

Hónehely!...

Fehér, puha, csillogó csillagoeska, ki tudja: honnan jössz, hogy megvillanj a tekintetünk előtt és aztán tovatűnj?...

Mert nem igaz, hogy a hónehely elolvad. Jön: messziről, egy másik

világból, mint ígéret, csalogatás, csudálatos gyönyörűség, kacéran eltáncol előttünk, — aztán örökre eltűnik. Ami a földön hever, vastagon és puhán, mint egy fehér szőnyeg és amire azt mondják, hogy hó: — az egészen másvalami. És az is másvalami, ami lucsko sárfoltokat mázol a láb alá, — pedig arra is azt mondják, hogy hó.

Ó, a hóhehely élete nagyon-nagyon rövid. Csak addig van, amíg elsuhan a tekintetünk előtt. Csak egy-két pillanatig él, játékosan és csillogva röpül, mint soha nem látott pillangó, — aztán már el is tűnt. Honnan jött és hová megy: ki tudná megmondani? ... Azok a nagy, szürkésfehér felhők, amik elkendőzik a kék égboltozatot: nem lehetnek a hóhehely szülői. Ilyen felhők máskor is vannak, mindig vannak, nyáron is vannak, — és azokból legfeljebb esőcseppek hullanak. De nem lehet igaz, hogy ugyanezekből a felhőkből indul útnak a hóhehely. Beszéljenek, amit akarnak: — hóhehely a tél pillangója. Jön — ki tudja: honnan? — gyorsan lepergeti pillanatnyi életét és eltűnik — ki tudja: hová? ...

Jó ilyenkor az ablakban ülni és elnézegetni azt a csudálatos pillangósereget, amint eltáncol a tekintetünk előtt. Be jó is volna, ha valamelyiket meg lehetne fogni! Csak egy pillanatra. Csak éppen, hogy megnézhessek a finom szárnyacskáit. Hogy megsimogathassuk. Csak éppen, hogy a tenyerünkben érezzük ...

De nem lehet! A hó-pillangók meghalnak, vagy eltűnnek, ha megérintjük őket. Szabadon kergetőznek, vidáman szállnak-szállnak, de egy pillanatig sem tűrik el a rabságot. Meg kell elégedni annyival, hogy az ablakban ülünk és nézzük-nézzük csudálatos röpködésüket, finom táncukat: gyönyörű életüket, amint jönnek és mennek, szállnak és szállnak és pergetik pillanatnyi életüket, mely oly végtelenül szép, hogy azonnal vége is szakad ...

*

Karácsony estéje ...

Ők ketten, a kisfiúk, az irodában vannak. Már erősen szürkül. Maris néni bejön és meggyújtja a lámpát. Azt mondja nekik:

— Csak játsszatok szépen, nemsokára itt lesz a Jézuska! — aztán kimegy.

Csakhogy most nem tudnak játszani. Nagyon izgatottak. Néha mondanak egymásnak valamit, egy-két szót, félmondatot, — de folytatása nincsen. Gabi a földön babrálgat, Bandi pedig apa karosszékében ül és gondolkodik. Mit is írhattak a nagyok Jézuskának? Mit írt apa, mit írt anya és mit írt Maris néni? Különb: most már mindegy! Segíteni már úgysem lehet. Egy-két perc még és minden kiderül!

Milyen szép ünnep ez a karácsony! Nem olyan, mint a többi egyszerű ünnep. Karácsonykor a hó is esik. Karácsonykor jószagú a ház, szinte előre érezni a karácsonyfa illatát. Ilyenkor halkabban beszélnek az emberek, mint máskor szoktak. És mindenki hazamegy, hogy családi körben töltsse az ünnepet. Csak az a néhány, szegény preparandista nem ment haza, aki még most is itt lézeng a házban, mert annyi pénze sincsen, hogy hazautazhatott volna.

Csak nagyapó, meg nagyanyó hiányzik! Ejnye, mért nincs itt nagyapó, meg nagyanyó? Hiszen nekik is itt kellene lenniök! Legalább ezen az ünnepen! Vagy talán azért nem jöhettek el, mert akkor nem volna, aki a falusi

Jézuskát illően fogadja? Persze, biztosan ezért nem jöttek el. Valakinek fogadnia kell a falusi Jézuskát, mert másként megharagszik.

Nyílik az ajtó: Maris néni jön be az irodába.

— Gyerekek, készüljétek! A Jézuska már itt van. Mindjárt elmegy, mert neki még sok dolga van. És akkor meghúzza a csengőt az angyalka... Mi pedig bemegyünk. De el ne felejtkeztek imádkozni!

Most már nagyon dobog a Bandi szíve. Gabira néz. Szeretné megkérdezni tőle, hogy az övé is így dobog-e?

Csitt! Finom, ezüstös csengetyűszó hallatszik: az angyalka csengetyűje!...

De már erre könny szökik a szemébe. Semmit nem lát, csak valami nagy-nagy fényességet, ami nem a nap fénye, de nem is a lámpa világossága. Úgy érzi, mintha sok kis hangya futkároznék a testén, de ez most nem kellemetlen. Inkább olyan, mintha tollseprővel cirógnának a bőrét.

Maris néni most megfogja az ő kezét is, meg a Gabiét is és átvezeti őket a lakásba. Abba a szobába, amelybe egy hétig nem volt szabad belépniök, mert a kis Jézuska érkezését várták. Hát mégis jó volt, hogy egy hétig nem engedték oda őket. Mert a kis Jézuska éppen abba a szobába jött karácsonyi látogatásra.

Már benn vannak a szobában, de ő nem lát semmit. Olyan nagy a fényesség, hogy majd belévakul. Várnia kell, amíg megbarátkozik a szemével a nagy világossággal.

Éneket hall:

— Mennyből az angyal
Lejött hozzátok,
Pásztorok!
Hogy Bethlehembe
Sietve menve,
Lássátok... —

Arrafelé néz, ahonnan az ének hangzik. Lassan felismeri az alakokat: a preparandisták énekelnek. Azok a preparandisták, akik nem mehettek haza, mert nem volt pénzüik az utazásra. Talán azért énekelnek olyan szépen, mert hazagondolnak?...

A szemébe akad a karácsonyfa. A mennyezetig ér! És mennyi sok, cifra gyertya van rajta! Mind meg van gyújtva és az egész szoba tündéri fényességben fürdik. És mennyi minden van a karácsonyfán! Mennyi dió, aranyalma, mogyoró, szentjánoskenyér, meg cukor! Még hó is van rajta: fehéren fénylik a gallyakon, mintha igazi hó és igazi fenyő volna, nem pedig karácsonyfa! Ezüstös szálak hálózák be az egészet, ezüstös szálak, mint az angyalkák haja!... És a karácsonyfa alatt mennyi mindenféle! Képeskönyvek, játékok, mindeniken cédula: — Gabinak — Apának — Bandinak... —

Hol kezdje el nézegetni ezt a sok mindenfélét?

Most látja csak, hogy mindenki benn van a szobában. Ők ketten térdelnek, a többiek állnak. Itt van apa, itt van anya. Itt van Maris néni. Még a preparandisták is mind itt vannak, akik nem mehettek haza. A hónuk alatt kalács és sonka, meg hol egy pár cipő, hol egy kabát, hol meg valami könyv. Hát nekik is hozott a Jézuska ajándékot?... Persze, hogy hozott! Azért énekelnek olyan szépen, mint a templomban:

— Istennek Fia,
Aki született
Jászolban,
Ő leszen néktek
Üdvözítőtek
Valóban... —

*

Ezen az estén szabad volt tovább fennmaradniok.

Pedig éppen ma nem volt kedve játszani. Úgy szeretett volna ágyba bújni. Vonzotta is ez a fényes, csudaszép karácsonyfa, meg a pompás ajándékok, — de ki is fárasztotta nagyon.

Aztán meg — valamit mégis különösnek talált. Annyi minden volt itt, a mennyezetig érő karácsonyfán, hogy ezt a sok mindent, ezt — egy Jézuska nem hozhatta. Hogy is bírta volna ezt a nagy, roskadásig feldíszített karácsonyfát idecipelni? Meg azt a sok-sok ajándékot: az apáét, az anyáét, a Maris néniét, a Gabiét, az övét, meg a preparandistákét! És aztán: a preparandisták miért köszönték meg apának az ajándékokat, ha a Jézuska hozta?!

Alig várta, hogy ágyba kerüljön. Befúrta fejét a párnák közé.

Abban már megállapodott, hogy sem a karácsonyfát, sem az ajándékokat nem hozhatta a Jézuska. Csak még azzal nem volt tisztában, hogy hát akkor ki az, aki ezt a Jézuska nevében elvégezte?

Megint eszébe jutott, hogy a preparandisták apának köszönték meg az ajándékot és — elnevette magát. Hát persze, hogy apa csinált mindent! Apa akarja, hogy ő, meg a Gabi azt higyjék, hogy a Jézuska hozza karácsonyfát. Apa vásárol össze mindent, vagy legalább is: apa ad rá pénzt. Hisz a boltokban mindent meg lehet kapni! Láttá ő is a karácsonyi kirakatoakat. De Maris néni azt mondta, hogy azok csak a rossz gyerekek miatt vannak, akiknek semmit sem hozna a Jézuska. Hát a rossz gyerekek szülei mért írják meg a Jézuskának, hogy az ő gyereük rossz volt, amikor aztán a boltban pénzért mégis mindent megvásárolnak. Ej, Maris néni azt csak úgy mondta!... Neki ugyan most már mesélhetnek a karácsonyi Jézuskáról! Jézuska van, de ő erre nem ér rá! Ezt csak a nagyok csinálják, hogy a kicsinyeknek örömet szerezzenek...

Nehezen aludt el.

Úgy érezte, mintha a párnát kihúzták volna a feje alól. A puha, selymes vánkost, amelyen boldog nyugalomban pihent eddigi élete...

*

Hópehely!...

Fehér, puha, csillogó csillagocskák, ki tudja: honnan jösztek, hogy megvillanjatok a tekintetünk előtt és aztán tovatűnjetek...

Meg kell elégednünk azzal, hogy nézzük-nézzük csudálatos röpüléseket, finom táncaitokat: gyönyörű életeteket, amint jösztek és mentek, szálltok és szálltok és pergetitek pillanatnyi életeteket, mely oly végtelenül szép, oly kimondhatatlanul gyönyörű, hogy azonnal vége is szakad...

Erdődy Elek.

VIHAR UTÁN.

Hajnal felé, rejtett üregje résén
 — rémülve még — kijött bozontos Ős.
 Nagy, búskomor, barlang-sötét szemébe
 szélvész csapott, sikoltó, eszelős.
 A völgyön tompa rengés reszketett át,
 a földindulás rémével rokon.
 A szürkületben vízcseppek remegtek
 a bordás, óriás páfrányokon.
 Bölény-felhőkön mennykövek robogtak,
 lobos tűz csattant egy magas tetőn.
 A szakadékok dörrenő ölében
 vizek rohantak szikla-rengetőn.

Allott morajló felleget figyelve,
 míg csillapult a zúgó hangzavar,
 s bódulva, mint egy szirt-sujtotta állat,
 összerogyott a hörgő zivatar.

Mozdult, — kiáltott. Lázasan kereste
 riadó társát túl, sziklák között:
 a Hangot, mely félelmes éjszakákon
 jajára mindig visszaütközött.

Vár, — csend. Kiált. — Csend. — Búgó, bús üvöltés —:
 Mind mozdulatlan pusztaságba hal.
 Meghalt a Hang. Robogó mennykövektől
 éjjel ledült a zengő sziklafal.
 Rendülve hátrál. Tántorodva érzi:
 valami döngve benne is ledül.
 S dadogva szót próbál formálni szája,
 egy szót, mit így ejt késő unokája
 az ember-rengetegben:

egyedül.

Aprily Lajos.

SZÉCHENYI ÜNNEPE.

Hogy Akadémiánk százesztendőös születésnapján a magyar nemzeti tudománynak e legmagasabb szervezete mellett alapítóját is ünnepelni kell, a fiatal huszárkapitányt, akinek november harmadiki néhány szóból álló beszéde nélkül ma nem volna mit ünnepeelnünk, ez természetes, mindenki előtt ismeretes dolog. Tudósaink is bizonyára el fogják mondani az ünnepre ideseregülő idegen „confrère“-iknek, hogy a magyar tudós társaság nem fejedelmi kegynek, nem királyok bőkezűségének köszöni létét és százados fényét, hanem egy volt katonatiszt, egy tépelődő nagybirtokos egészen magántermészetű, egészen személyes lelkesedésének, hazaszeretetének. Széchenyi neve ott fog hangzani az egész ünneplésben és kétségtelen, hogy az ünneplés méltó lesz az alkalomhoz és a november harmadiki magasztos jelenethez.

Széchenyi akadémiai alapítása azonban elsősorban szimbólikus tett volt, látható jele és első kezdete a lelkében forrongó nemzetnevelési programmnak. Akadémikus: elvi és elméleti tudományszomj őt éppoly kevéssé mozgatta, mint a tudomány világnézeti értékelése, mely Leibniz akadémiai fáradozásának volt indítéka. Széchenyi nemzete szolgálatában akart már kezdetnek is nagyot alkotni, s így valóban nemzeti kötelességünk az Akadémia tudósainak ünnepén mint valódi nemzeti ünnepen részt vennünk.

Legszebbsz ünnepelés mi lehetne egyéb, mint „eszméi diadala“?

Álljunk meg itt egy pillanatra és nézzünk szemébe a valónak, még ha e pillantás talán lehangolná is kedvünket.

Széchenyi nemzeti programmját ma már legkisebb részleteiben is ismerjük. Benne az anyagi jólét volt alapépitménynek szánva. A nemzet egyes osztályainak anyagi helyzetén akart legelsősorban, minden további reform előzményeként, segíteni; pontosan kidolgozott javaslatai voltak a nagy- és kisbirtokos, a kereskedő, a házhelyes és földes, meg a földetlen jobbágy vagyoni viszonyainak rendezésére, ami ha sikerül neki, úgy Magyarországon beköszönt a gazdasági békének utópisztikus kora. Suum cuique, mindenki birtokába, biztos birtokába jut annak, ami megilleti, senki jótékonyására és alamizsnára nem szorul, amint hogy Széchenyi a jótékony gyűjtést koldulásnak tartotta és gazdasági programmjának mélyén ott volt a gondolat, hogy mindenkinek joga van munkához és a munka útján való biztos megélhetéshez. Ezt az elvet érvényesítette saját gazdaságában is: jogairól, jövedelmeiről sehol, soha nem mondott le, ellenkezőleg, országos elfoglaltsága mellett is folyvást iparkodott jövedelmeit növelni, befektetésekkel, alapításokkal, bérletekkel, adás-vétellel.

De az anyagi jólét az ő szemében nem a legfőbb jó, nem öncél volt. Ez a durva materialisztikus életfelfogás, mely a rousseauai boldogság állapotát egyedül anyagi örömek biztosításával véli elérhetőnek, s amely ma is uralkodik a szocializmus rendszerében, távol állott tőle. Az anyagi biztonság csak kiindulási pontja az emberhez méltó életnek. A vagyonosság bizonyos foka nem megvetendő és nem mellőzhető magasabb célok érdekében. Ismerjük Széchenyi frazeológiáját a nemzeti kiművelést illetőleg: közintelligencia, közértelmesség, emberi halhatatlan lélek fogalmaival találkozunk benne, ezek jelölik ki a kultúra ösvényét; ezek „és semmi egyéb!“ emelik a nemzeteket a civilizáció leg-

magasabb fokára. És a civilizáció magasabb fokához még a szegény embereknek is joguk van; Széchenyi még a szegények kezébe is könyvet ad, alig harminc évvel azután, hogy a kormánynak még magyaros szellemű, jóindulatú körei is a szegény emberek analfabetizmusában látták a nyugodt kormányzás biztosítékait. Még többet követel a magasabb osztályok számára; ott „lelki függetleneket“ keres, kik tudomány és élettapasztalat birtokában elég bátorsággal bírnak fölfelé és lefelé egyaránt kimondani az igazat és honfitársaik előítéleteit éppen ott támadják meg, hol „a vágás legkínzóbb“. A lelki függetlenség ilyen mértékéhez hasonlóan nagy anyagi függetlenség szükséges: maga az élettapasztalat, Széchenyi egyik állandó követelése, sem szerzhető meg szélesebb körökben, nagyobb társadalmi bázison bizonyos anyagi jólét híján. A lelki és vagyoni függetlenség legnagyobb mértékét maga Széchenyi egyesítette a saját pályáján, mely a rendi korszak folyamán egy valódi nagyúrnak pályája volt, aki azonban csínyek, kártya és esztelen pazarlás helyett jót akart és jót alkotott. Hogy ezt a jóakaratot megbocsátották, elnézték neki, azt annak köszönhetette, hogy nagyúr volt, dúsgazdag ország-nagy. A rendi korszakban az ilyen magasabbrendű embernek cselekedetei a társadalom kivételes törvényei alá estek. *Ezért* bocsátották meg neki propagandájának metsző élet, hagyományokat kigúnyoló tiszteletlenségét, éppúgy, mint különölc öltözködését. A reformátor egyúttal a divat mintája is volt, s még az is, ki magában bolond grófnak titulálta, meghajlott, ha a nagyúr leereszkedett hozzá. Példátlan, minő kifejezéseket túrt el az ország Széchenyitől, anélkül, hogy nemzetgyalázás miatt, vagy egyesek rágalmazásáért perbe fogták volna. Az ország többségét bárgyú birkaseregnek, majd bősziült elefántnak nevezi, a nemességre lázító vádakát szór: hogy otthon fecseg, uzsorászkodik gabonájával, alattvalóit szinte eladja katonának, s adóját és hadseregét a szegény jobbággal láttatja el. A nagyúrnak elnézték az ily sommás kifakadást is: „De vajjon szabad ország-e Magyarország? Az igazságos istenre, nem az. A nemes ember szabad, a paraszt csak rabszolga“, sőt még azt is, hogy az akkori politika és sajtó embereiről megmondta, hogy éretlen, érdemetlen, híg velejű emberek, és „szemtelen kutyái a hazának, kik csak ugatni és becületes embereket marni tudnak“. Illúzió nélkül nézve ezeket, látni fogjuk, hogy mindezt a merészséget nem azért túrték el tőle, mert tudták, hogy hazafias célzata kétségen felül áll, hanem egyszerűen anyagi függetlensége és megközelíthetetlen származása miatt. Széchenyi ezért lehetett lelkileg független; kisebb urak, anyagi függetlenség nélküliek hangja a nemzethez csak akkor jutott el, ha népszerű pártszervezet kölcsönzött neki rezonanciát. Ez, mellékesen említve, Kossuth tragikumának is egyik oka.

A rendi világ elmúltával mindez megváltozott. Széchenyi rendjének utódai a modern konstitucionális államban is megtartották ugyan vagyoni függetlenségüket, ezen sem 1848, sem 1867 vagy 1918—19 nem változtatott, de a vagyoni függetlenség még előkelő származással egyesülve sem nyújtja többé a parlamentarizmus és demokrácia korában a lelki függetlenség oly mértékét, mely Széchenyies reformatori lelket tud termelni és érvényre juttatni. A gazdaság, és közelebbről Széchenyi osztályáról lévén szó, a nagybirtok az új korszakban is nagyhatalom, de nem az többé az egyes nagybirtokos, aki Széchenyihez hasonlóan saját osztályától elválva, külön utakon jár és lemond azon előnyökről, melyeket a nagyobb egységbe, a nyájba tartozás nyújt mindenkor. A parlamentarizmus pártszervezetében a nagybirtokos főúr min-

denütt szívesen látott gyarapodást jelent, amint hogy modern korszakunk utóbbi hetven évében ott is látjuk minden politikai kategória élén a született nagybirtok képviselőit: agrár pártokban, felekezetek megszervezésénél, 48 és 67 zászlaja alatt, kis emberek és nagyipar pártolásánál, közjogi kategóriák: legitim és királyellenes gondolat mellett, sőt a bolsevizmus szolgálatában is. Mindez szabad a született főrendnek, mindenütt vezető szerepet nyomnak kezébe a demokratikus tömegek és áhitattal hallgatják, amint eldekklamálja a népszerű szöveget, csak egyet nem tűrnek el tőle: hogy egyedül álljon ki a porondra és saját fejből, pártoktól függetlenül gyűrűközzék neki a haza megmentésének. Az ilyennel szemben a modern parlamentarizmus érvényesíti a pártfegyelmet, a rideg számarányt, s egyedül hagyja a tömeg hahotája közt. Így megértjük, hogy a rendi korszak bukása óta nincs, nem is lehet többé Széchenyi pályakoszorújára vágyó nagyúr, olyan, kit Széchenyihez hasonlóan őrzöngésbe hozna a lealázó gondolat, hogy őt is párteberré akarják alacsonyítani, — ellenkezőleg, az utóbbi hetven év, tiszteletreméltó kivételek mellett, arra is szolgáltatott példát, hogy a „legnagyobb magyar“ osztályából valók, a parlamentáris érzéket sikerrel elsajátítva, meg nem pihentek addig, míg végig nem próbáltak jóformán minden pártot. Maga Széchenyi sem lehetne egyéb a parlamentáris korszakában, ha előkelő izolációjához ragaszkodnék, ami pedig egyéniségének lényeges tulajdona volt, mint befolyástalan előkelő idegen. Az ő befolyását nemzetére már a parlamentáris mus legelső szellője is megakasztotta: már a 48-as népképviselői kabinetben is csak egy szaktárca tulajdonosa volt, aki a politikát nem vezethette többé, csak egy vala neki megengedve: hogy elborult elméjével nyomtalanul elsülyedjen a katasztrófában, melyet egyedül ő látott előre.

De ha új korszakunkban, annak szerves összetétele miatt, nincs többé hely a nemzetnevelő program alkotója számára, vajjon ki marad letéteményese az ő programjának, ki fogja azt megvalósítani, mert már Széchenyi is megmondta: az ő rendszere csak halála után fog életbe lépni! A program alkotója alig hogy behúnyta szemét, beköszöntött és végkép megszilárdult Magyarországon is a nyugati alkotmányos állam, mely látszólagos demokráciájával, párturalmával, a kiskorú választótömegek anyagi és szellemi befolyásolásával, plutokratikus jellegével éppen nem kedvezett Széchenyi végcéljának: a nemzettagok anyagi és szellemi függetlenségének, a lelki függetlenek száma megsokszorozásának. A modern parlamentáris állam sok tekintetben éppen nem előnyére különbözik attól a felvilágosodott abszolutisztikus államtól, melyben az uralkodónak evidens személyes érdeke volt alattvalóit szolgáltatásokkal és terhekkel túl nem csigázni, s e célból az államot reprezentáló hivatali apparátust erősen kezében tartotta. Az új állam a parlamentáris felelősség elvének alkalmazásával személytelenítette a kormányt és így a valóságban a felelősség minden maradékát is megsemmisítette. Párteberek kormánya alatt nem lehetséges többé felelősségrevonás, mert a párt önmagát védi akkor is, mikor a köréből kiemelkedett, az állam hadi, pénz- vagy egyéb életbevágó ügyeit tönkrekormányzó miniszterét visszaléptekor a megérdemelt büntetés elől bízalmával takarja el. Végigtekintve a XIX. század őrvényekben bukdácsoló európai történetén, kétségtelen, hogy ezren felüli „felelős“ miniszter közt, akik a parlamentáris népek élén felváltva állottak, legalább egyharmad kriminálisan rosszul, önzően, lelkiismeretlenül kormányzott, s mégis alig van egy is, kit utólag felelősségre vontak — s egyetlen se, kit illően megbüntettek volna. A Hobbes-féle Leviathan helyett egy csomó kis leviathan

vette át a XIX. század eleje óta a kontinentális népek uralmát, tökéletes felelőtlenségben és a nagy Leviathanhoz hasonló személytelenségben. A legújabb század kormányzási metódusára is talál a swifti szatíra, mely az angol parlamentáriszmus egy régebbi korszakát jellemezte: Gulliver bolyongásában olyan országba ér, melyben kormány, uralkodó, udvar és hivatalnok egy levegőben mozgó szigeten élnek, elválasztva az alattvalóktól, akik adójukat kénytelenek nekik felküldeni. Földhöz ragadt nép és valóban „magas” kormány közt adófizetési differenciák alkalmával az érintkezés módja: a kormány a nehéz érből készült szigettel lebecsátkozik az egyik renitens városra, s azt egész lakosságával együtt példaadásra agyonlapítja, viszont az adófizető lakosság olyképen védekezik, hogy kemény érből tornyokat emel, hogy a kormányziget, büntető lebecsátkozásakor azokba beleakadva lezuhanjon; ilyképen kellett a két félnek, a kölesönös érdekek respektálásával, békés meg-egyezést keresnie egymással.

A keserű mesét félretéve, s a modern konstitucionális állam sok előnyét illendően méltányolva is, bizonyos, hogy Széchenyi nemzetfelszabadító programjának megvalósítására nem éppen előnyös volt a liberális-parlamentáris rendszer beköszöntése. Hetven évvel a döblingi katasztrófa után a lelki függetlenek száma még kevesebb, mint azelőtt, nem mintha az emberekből kihalt volna a fölfelé törekvés örök kívánsága, hanem egyszerűen azért, mert az adott politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok közt szinte lehetetlen a független lelkületű embernek elvéhez híven egyedül megállnia. Mindenkinek esatlakoznia kell a meglévő hatalmasságokhoz, ha élni és ha működni, alkotni akar. Csak aki minden igényéről lemond és cselekvés helyett a meddő szemlélődés osztályrészét választja magának, csak az lehet független, de egyúttal szó- és hatalom nélküli, elmellőzhető nulla. A személytelen állam, elválva az alatta élők közösségétől, pártok és osztályok egyéniségeivel törődik, azok harcából eredő erőktől irányítottatik. A hatalom felváltva vándorol egyik osztálytól a másikhoz, ma a kloákák mélységében, holnap a nagyúri szalonokban üti fel tanyáját, de sehol sem marad meg állandóan, mert váltakozó házigazdáinak egyike sem gondol önmagán kívül másra és egyik sem képes pillanatnyi hatalma mámorában a holnappal is törődve, a társadalmi erők élő kapcsolatait méltányolni. Így emelkednek és süllyednek le az Erőszak játékában, egyes osztályok, s az örök változásban ott trónol szenvedélytelen Buddha-szoborként az Államérdek, mely a szemügyre vett történeti korszakban talán még ritkábban esik össze a Nép, a Közösség érdekével, mint azelőtt.

Széchenyi programja: a társadalmi osztályoknak méltányos anyagi jólétével és magas erkölcsi színvonalával, a Közértlemesség és Nemzetiség megvalósításával, messze késik a beteljesülés távolában. Nem mintha nem beszélne róla akárhányszor Szó országa, szívből, lelkesen akarván ünnepegni a Tett emberét. A szónokok mindig készen állnak, hogy elmondják a szép szavakat, melyekből soha nem lesz Tett. A szép és lelkesítő ünnep azonban elmúlik, s tovább folynak a szürke hétköznapok; talán azoknak egyhangú kimerítő sodrában mégis egyre többen fel fogják ismerni majd, hogy legszemélyesebb anyagi és lelki érdekük találna kielégülést, ha egyszer végre hozzá lehetne fogni Széchenyi programjának megvalósításához.

De az ő programja oly nagy és oly nehéz, hogy nemzetének hosszú időre és komoly munkára lesz még szüksége, míg azt megvalósítva, minden, legkisebb tagjával együtt felérkezik a közértelem és nemzetiség amaz emberi magaslatára. Boldogok lesznek, akik ezt megérik.

Szekfü Gyula

LA BLANCHE NEF.

„A Hódítót, uram király,
Steffen vivé, az én apám!
Hübérjogom, hogy a király
Az én hajómra száll csupán!

Jó Blanche Nef-em, ha szárnyra kél,
Legjobb vitorlást is legyőz.
Jól tudja, hol nyugodt a mély,
Tengerrel, parttal ismerős!”

— „Nem engemet, fő kincsemet,
Négy gyermekem, viszed te át —
Bimbókat asszuág helyett —
S a fiatal Normandiát!

Tedd rá mennybéli üdvödet,
Add férfi-szódát is nekem:
Test- s lélekben épen viszed
Brit-honba négy szép gyermekem!..

— „Mennybéli jómra esküszöm,
Adom becsületem szavát:
Test- lélekben épen viszem
A négy királyi sarjat át!”

Éles hajós-füty hangzik el,
Király hajója vízbe vág —
Blanche Nef, la Belle, is útra kel,
Mint egy kosár nyiló virág.

Oly könnyű szárnyon, mint soha,
Blanche Nef a tengert átszegé.
Rajt' szép fiúk virágsora
S óz-karcú zsenge szüzeké.

A gyenge négy királyi sarj
Emelt helyütt, középen ül,
Norman nemes vér, hősi faj
Szép párosával kétfelül.

Csengőn, üdén négy hang dalol,
Száz hang kíséri kar gyanánt,
Örömjajuk a víz alól
Kicsalja a sellők raját.

— „Intem ifjú Fenségteket,
S nemes norman vér, halld te is:
A sellőt bántja éneked,
Az ár sivar szülőtteit!”

— „Bántjuk, Steffen, e fajzatot?
Hogy vígadunk, irigyelik?
Gyötörjük a torzalkatot?
Kedvünk hisz' épp' ebben telik!

Az izzó nap már elpihen,
Nem festi bibor az eget,
A sárga hold hajón, vizen
Kísértetes fényt terjeget.

A víz csodásan nyugtalan.
Mi hemzseg a hajó körül?
Karak mozognak a habon,
Egy-egy fénylő nyak fölmerül.

Steffen tartja a kormányrudat:
„Szép bár az éj vész közeleg...“
Kézét kinyújtva rámutat:
„Már ott jön a sellő-sereg!”

A ferde árbocszálra egy
Habtest kapott fel címerül,
Hogy borzalomtól szállva meg
Blanche Nef menekszik ész nélkül.

— „Intem ifjú Fenségteket,
Ne felejtsek az est-imát!”
— „Ej ósdi Steffen, csitt neked!
Enyelgni készf a holdvilág...”

Födélre fel mi kúszik ott?
Kötélzetten alá mi száll?
Merész szóként mi hang vihog?
Mi zeng, mint kéjes borzadály?

Csábít, bolondít, meggyötör
Leányt fiú, fiút a lány,
Míg egy a más ölére dől.
Kora gyönyör — kora halál.

Steffen haja égnek mered:
Előtte rémes bacchanál,
S a zsenge négy király-gyerek
Hold fényinél hervadtra vál.

„Meggzelve férfiú-hitem,
Mennybéli jussom elveszett:
Test- s lélekben sosem viszem
Át épen a négy gyermeket!

Halj meg, hajóm, mielőtt virrad!
Egy sziklazátony ül amott...“
Írányt cserél s mint a nyilat,
Röpíti rá a bűnhajót.

Király figyel: „Mi hallik át?...
Halálsikoly?!“... A hold tele.
Mint egy kosár hervadt virág,
Merül Blanche Nef a mélybe le.

LÉLEKINDULÁS.

1.

Korán nekibuzdult az idő s február farka szinte kivirágzott. Csak esténként nyelt el minden meleget a föld s ilyenkor a napjában menő hó megállott.

Ezen a napon is.

Ügyesen fésült gyapjú-ujjasát mégis levetette már művesnap a falusi nép, mert a hagyomány is tartja, hogy aki ügyetvet télvégi hidegre, az időjárás álmanban tűzzel a talpára írja annak az őse.

Szürkület után emígyen vetkezve jött le két vénember az úton: ingük bugyogó ujját lebbentette a szél s ők gondolataikból időnkint töredéket mondtak.

Aztán egy kapu megett, fehérén s csendesen, szavastól együtt odavesztek.

Egy sereg asszony is duruzsolva erre botorkált s ugyanoda betértek.

A szomszédok háztájostól ugyancsak.

Bent nagy hálálkodás után egy ágyat körülültek s úgy várták a szót, hogy betegek valának belé.

Máthé Izsák három párnán urason feküdt, mint a nép java. Horpac mellén meleget gyűjtött a szakálla s mikor szólott, szavában érzett is.

— Két íródiáknak esztendőre munkát tudnék adni.

— Egysmást mondj el a javából — kérlette az egyik öreg s dohányos-zacs kaját felajánlta.

— Sirítsen egyet s dugja a számba! — uraskodott Izsák s le s fel mozgott a szakállá, mire a gyermekek kifakadtak, hogy:

— Olyan, mint a háború előtti zsidónk.

Valaki megintette a gyermeket s Máthé Izsák belékezdett:

— A nagyhéten indultam el Szibéria közepiből: hol vonat-félén, hol szüves ember szekeren, de legtöbbit mégis két lábamon...

— Szentisten!

A feleség közbeszólt:

— Meg is puffadt a két lába, hogy még mozdítani se tudja.

— Elhisszük — osztoztak többen is.

Izsák háláját sűrű beszéddel tette:

— Hajják-é, az ember többit kibír, mint a szekeres ló... Hej, micsa erdőkön jöttem én keresztül setét éjszakák idején! Számítottam is, hogy a vadak, ha reámkapnak: volt s nincs Máthé Izsák. Mikor szorultam, fagyükeret ettem, kebelemben szárasztott bükkfa-lapít sziptam, későbbecske naponként úgy eccer a szemem fel is akadt, de e még semmi, hanem félig-meddig sokszor meg is holtam s lám: mégis itt vagyok s pillogtatok...

Az asszonyok elpityeredtek...

Aztán elhallgattak mind erősen. A legtöbbit két szusszanást egybevett, hogy gyéribben zavarja a csendet.

Végre egy vénember nagyot mondott:

— Aki ennyit kiállott, nem is hal meg nyilván soha.

Izsák a szakállát megölelte s tudományos tempót vett:

— Hanem a muszkák kitalálták az igasságot s magam is elhoztam, mert jó lesz nekünk is.

A férfiak megelevenedve lesték a szót.

Máthé Izsák száraz öklét a levegőbe ütötte.

— Bolzsevista vagyok!

Az atyafiak feje lekonyult, mert, ilyen szél érte már őket. Egyik-másik maga helyett a pipáját erőltette: szirty-szorty, s nem vágott belé senki a szóba.

Izsák helyettük is tűzbe jött:

— Nagy urak nyomorgatásának ómmár vége. Egyformán születünk s mind a földbe kerülünk. Ezelőtt így volt: egyik élt puliszkával, másik élt tortával; ezután már egy kenyérből kanyarítunk: te is szegén Máthé Izsák, te is kényes naccságos úr.

Egy módos gazda kikezdte a szép eszmét:

— Egy kenyér mellett sem leszünk egyformák, mert az egyik ember nagyobb étkű, mint a másik.

Izsák fel sem vette az ellenkező szót.

— Most fordul helyre a világ! Egy szó illet mindenkit, ki a földet tipodja:

— Elvtárs!

— Helyesebben eleven társ — verte vissza valaki a hangot.

Az asszonyok nem buzdultak a politikán, hanem kiadósabb dolgokon járt az eszük. Egy fiatal menyecske titkon odasugta Izsáknénak:

— Mikor csókolód, a szakállát hogy hárítod el?

A hitves elveresedett titkával együtt.

A másik asszony elismerését tolmácsolta huncutul:

— Hét esztendő nem kicsi böjt...

Közben az idő jól elfutott s a vendégek szedelőzködni kezdtek. Búcsúzásul még rátértek az Izsák szakállára, mit példabeszédekkel s jól célzott szólásokkal kedvesen közrevettek. A szavak éle mutatta, hogy világéletében soha nem volt szakálleresztő nép a székely.

Oszlás után a kutya az ajtó elé feküdt s férj s feleség, mint legigazibb elvtársak, jogaikat s nagy kincsüket megosztották.

2.

Két hétre egészen kikúrálta a felesége: dagadásai lelohadtak, melle hiba nélkül szelelt, arcáján az ijesztő völgyek kiteltek s még a szakállá is dús színben játszott, mint a nyakszegő paripa sörénye.

Ahogy az ágytól megszabadult, első nap déltájban kiállott a tornácba s olyan állást vett, mintha nagy igazat akarna mondani. Hegyek ráncain hólé csorgadozott s csillámlott a napfényben s az Izsák szeméből odaömlött feredésre az öröm.

— Ó, szegény föld, be szép vagy!

És mintha a határon túl sohasem járt volna, újrakezdte öröklött életét, mit elhullatni világjárásban sem tudott, mert régi Nagyistenünknek bűvös és szapora babonája az, hulladozván őstörténelmünk foszlányaiként a legendás égről.

— Kedves társam, be megjött az erőm! Készítsünk búzát tavaszi vetésre!

Ötvékányit tekenyőbe öntött, melléje térdepelt s kikköves vízzel marok szerint megsúrolta. Mint termékeny felhő, szakálla árnyékot vetett a búzára s az árnyék közepén pirosan ragyogott szemén átszűrt ereje. Vetés után végignézett a földjén.

— A többi már az Úr dolga — szaladt ki a száján, de mintha meghökkenne valamitől:

— Vajjon az elején veték-e keresztet?

Száját elhúzta s göggel együtt vakmerő gúnyt mutatott.

— Ezeccer tán így is jó lesz.

A szibériai foglyok arca megelevenedett előtte: szidták az Istent s a szenteket, fertelmes beszéd járta és sárgára aszottan így magyarázták mindezt:

— Bolzszevista vagyok!

Szemöldöke ráncot vetett.

— Hogy is vala az egész?

Jól jutott eszébe, hogy az elején még háborogva vágta társai szemébe:

— Egyebünk sincs, csak az Istenünk: ti Őt is elhajítottátok, mint a cigán.

S később megcsúfolva visszahulltak reá is a szavak.

Ha annyira gögös nem lesz vala, most a szégyent magára ereszti, de így egy szónál többet nem engedett megszületni s ezt is csak úgy mondta, mintha kettőbe akarná harapni:

— Mint a cigán...

Este, mikor kicsi fiát imádkoztatta a felesége, mint egy hibázott, mogorva gyermek, kisomfordált a házból. Két szemével valahogy a csillagos égre tapadt erősen s már szinte beleszédült annak csodájába, mikor egy szikra ismét pattant a véreben s szembekiáltott a harangszóval:

— Szünj meg, mint a tavaszi dörgés!

Akkor a kalapját félreütötte s egy kicsi idő múlva már néhány fogásgot szenvedett elvtársával a korcsmában ült.

Az eszmére ittak, mint valami eltévedt apostolok.

— A bolzszevisták megváltják a világot.

— A papot megöljük.

— Meg amennyi úr van.

Ittak, bölcselkedtek s megint ittak...

Máthé Izsákné alvó fia arcáról örömet szedett s várta, várta az urát.

— Jóistenem, hozd haza!

Éjfélkor csakugyan hazaromlott. Kigyógyult lába félre-félrefutamodott alóla s olyan zajt ütött, mint egy szakasz katonaság. Figyelmetlenül agyarkodott, szakállát símogatta kitarván s hozzá morgott szüntelen:

— Új világot jelképez, a szakállam jelképez...

3.

Ahogy teldegéltek a napok, aprádonkint a házastársi öröm színe is kopott. Már nem szépítették erőszakkal is a szót s esténkint nem bújtak úgy egymáshoz, mint holdvilágon a virág.

Izsák gyakran eleresztett egy-egy káromkodást, s a felesége ilyenkor a legényke fülét szorgosan bedugta.

— Nem tanól jót a gyermek s téged ver meg az Isten.

— Tán a pap mondta, te? — gúnyolódott Máthé Izsák:

— Az is, más eszes ember is.

— Mer a papi-ember nem káromkodik, úgy-é?

— Nem biz'a, mit is gondolsz!

Izsák vigyorogva bizonyított:

— Hát amikor legénykoromban szánkáztattam a papot s ahogy éppen javában peffedezett a hátulsó ülésen, eccer csak: supp! — s belé a sánca... — s akkor vajjon mit mondott?

Az asszony restelkedve az urához bujt:

— Csak éppen ki ne mondd!

Este újra megintette az urát:

— Ha csakugyan sohasem imádkozol, osztán ne is várj jót. Már a kenyérré sem vágsz mekkezdéskor keresztet, meglátod, nem ad az Isten áldást.

— Ne tudósodj, aludjál! — intézkedett Izsák s csak későbben mondta az okot értelmetlenül:

— A szakállam nem szenved a jámborságot.

Másnap végigjárta a földjét: a búza már kövéren hányta a fejét, a sietősse virágzott is, minek láttára Izsákban szaporodott a nyugalom s szava szépen emberséges lett:

— Majd meghálálom az Úrnak.

Meggondolta jobban s fogadalmat tett:

— Meg is térek ejszen, ha rendjén bétakaríthatom...

Otthon jobbuló szándékai ismét megzavarodtak s este, a szent gerjedelem idején, ismét kiment a házból. Sokáig kémlelte az eget most is és végül a nyugati szélen megállapodott: elnézte, hogy ott tömött setétség nő s abba némelykor belepillant a felhő. Valahol messze dörgött is tompán, mintha a lenyugodt nap zsörtölődne a föld alatt.

Félóra mulva a csűr fedelét megszagatta a vihar s a jégeső levelet s virágot lefosztott a fákról.

Reggel a határon lézengő gazdák belesáppadtak a búba s a gondba.

Máthé Izsák a földje végén megrázkódott s irtózatosat káromkodott. Aztán setéten hazafordult.

— Így már bajos az egyesség.

Vasárnap színtelenül s merevített vonásokkal ült a templomban s egyedül azért ment, hogy mutassa:

— Ha te úgy, én is úgy.

És az evangéliumra nem állott fel. Az Úr testének felmutatásakor nem hajtott térdet. S még a szeme se rebbent.

Az emberek ijedten bujtak össze:

— Máthé Izsák szembeszállott az Istennel, jaj, mi lesz ennek a vége!?

A tragédia magja a nagy harmónia jelei között idéetlenül megfogamzott.

A derús fény mégis behullott a cifra ablakokon s mosolyogva leintette az emberi férget:

— Ne háborogj, hiszen mákszem csak az erőd s világrendje nem veszi számba.

Vajjon nem veszi számba?

Vecserye után szigorú arccal vetkezett a pap. Utána mozdulatlanul megállt s nézése a hideg falakról visszaözlött s fejét erőszakosan beragyogta. Így még éleesebben látszott, hogy: szikár székely ez a pap, kinek a párjai lovon hervadtak el a középkori csatákban!

Templomból kimenet tisztelgő népén nem vigyázkodott s ezért hívei elszomorodtak:

— Szép szokását megvonta tőlünk.

Künn megszegte a nyakát s a megyebírónak néhány szót kurtán oda-mondott:

— Máthé Izsákot kerítse meg s küldje bé!

Izsák a „szövetkezetben“ vigasztalódott. Amint szólt neki a megyebíró, italát egy arasznyival továbbtette, miáltal egy fokkal józanodott. Aztán meggondolta s még vett egy szájjal.

— Kuráлом az igasságot — mondta félvállról s eltűnt s még a kalapját sem vitte.

Az üvegajtón egy pillanatig kereste a helyet, ahol koppintson, de a pap feje hirtelen megjelent s rajta a haj megmozdult.

— Jónapot, tisztendúr.

— Mindörökké, ámen.

Izsák megállott, a papot nézte s nem szólt egyetsem.

A pap is meg vele szemben s ő sem egyet sem. — Végre indulatának tetejéről hűvösen elmosolyodott mégis.

— Ül le nálunk, Izsák.

— Nem ülök, tisztelendúr.

— Mért nem, Izsák?

— Lelki háborodásban vagyok s azért.

A pap szemébe nézett erősen.

— Én is abban, hiszed-é?

Aztán két kezét az Izsák vállára tette s arcájára visszaömlött a jóság:

— Mind emberek vagyunk Izsák, s bűnre hajlamosak. Eszes hívem vagy, belsődben jó is, csak hol a szakállad nőtt, a világ bűnét magadba szedted s most mérgesedik benned.

Máthé Izsák nem engedett fel:

— Az egyenlőség eszméjét nem vélem bűnnek.

— Azt már magam se, de jelenleg az Istent gondolom, akit te nem állhatsz...

Jókorá szünet után már megnyomta jól a szót:

— A falu java tettetd miatt borzad.

— Én a nyomorúság miatt borzadok s mejjlik jobb?! Feleségem s gyermekem kéri a kenyeret s az Isten virágjában letörte, pedig a megtéréstől nem állottam immár messze.

A pap szíve megdöbbsent a nehéz, szomorú szavakra, fejét közelébb hajtotta s mondásába temérdek melegség ömlött:

— Egy vérünk van, Izsák s meg kell értenünk egymást, hogy el ne pusztuljunk. Hallgasd meg: hetenkint egy véka-búzát adok, gondold, hogy az Isten adta s most vidd haza az első vékával s ember nem tudja meg soha...

Máthé Izsák önfejűen elvigyorodott.

— Nem vásárlunk.

A pap két tenyere közé vette az Izsák fejét s mert közös fajuknak tragikusan szép feje volt az, a vérség és egy-árvaság törvénye alatt megremegett.

— Vedd el s élj, mert szívemből adom s ha az Istent, akit én imádok, nem akarod ismerni, úgyis...

Izsák magába hullott, szeme fátyolos, a világ szomorú lett. Csak nyomaték nélkül ejtette el a szót, mintha úgysem bírná el az a nagy értelmet.

— Nem ellenkezem.

Másnap ebből a búzából sültött Izsákné madaracskát a fiának.

— Edd meg magzatom ügyesen, Isten rendelte s anyád kakas-téjjel megsütötte...

Mikor fia s párja elnyugodott, Izsák az asztali lámpásnak lába alá fektette a bibliát s ahogy tusakodva feléje hajlott, nagy szakálla ráomlott a betűkre s azok alatta megmelegedtek s úgy szállottak a szemébe.

— Keressétek az Urat s erősödjétek meg...

— Zengedeztetek Neki éneket s beszéljétek el minden csodatetteit...

A nép keservét s az urak szomorú tettét.

5.

Alattomban mégis hírefutott az esetnek. Egyik jobban vélte tudni, mint a másik.

— Máthé Izsák s a pap búzában egyeztek ki az Isten felett.

— Haszonra menyen a vétek is: ilyen világ van mostanság.

Ezalatt a falu hitványából két ifiember összetanakodott:

— Öt esztendeig háborúztunk, tetejében fogságot is szenvedtünk: menjünk el hát mi is a paphoz, hátha?!

Az egyik, ha nem ivott, vasat pengetett a patak partján. A másik muszka foglyok őrzésére vetődött volt a faluba s asszony-ügyben meg is ragadott szépen.

Alázatos ábrázattal este a papi-lakba béállítottak.

— Vizstek-é, vagy hoztok? — kérdezte kedvesen a pap.

A látogatók nem adtak hangot, csak összenéztek, mintha biztatnák egyikamást: szólj te s én helyesellek.

— Ha baj van, eligazítjuk — bízatta őket a pap.

— Nem panaszlunk mi a világon semmit — mondta a kovács.

— Csak a hitünk gyenge — toldotta a másik.

— Akkor gyónni akarnak, úgy-e?

— Nem éppen.

— Vagy a szót facsarni egyedül?

— A plébános úr eszes ember s nyilván tudni fogja, mivel lehetne javunkra.

— Adok istenes könyvet, vagy olvasót.

— Köszönjük — idétlenkedett a kovács —, az is mind jó, de ha búza volna, még jobb volna.

Egyszerre észbekapott a pap, de a méreg el is futotta cudarul s jobb-ájával az ajtó felé döfött helyben.

— Ki hamar! ki a házamból!

Ahogy csak győzött, kicurukkolt a két ifiember s már messze jártak, mikor az egyik megállapította:

— Elhedegülte szent Dávid, el az ingyen-kenyeret.

A pap pedig hajába markolt s teste remegett.

— Szörnyű két ördög, mire alkuszik!

Vasárnap a szószóló székből zord fejét meghordozta népe felett:

— Eszen a rozsdá, ember, s rothadsz s már elég galád vagy alkudni a hitre is: egy véka búzáért hiszem az istent s nem alább.

Így dörgött s szent mérgében a szépen varrt takarót két öklével ijesztően topolta a karima-fához.

Az asszonyemberek térdre hullottak s a férfiak beléfehéredtek.

Az Úr szeme derüsen rebtent az ablakon:

— Bűnnek betege: ember, feredj a fényben s meggyógyulsz benne...

Be jó lenne, Istenem!

6.

Rettentő mérgében egész délután fujta magát Máthé Izsák.

— Reám célozta a szókat! Ejnye, biza!

— Kipallérozott, mint a gonoszat!

A két ifiember is rázta magát.

— Búzáat se kaptunk s a falu csúfja lettünk. Ezért vért eresztünk.

Amint annyira esteledett, Izsák egy véka-búzáat kerített kölcsön s azt a vállára vetette.

— Öntse mindegyeszemig a hívei nyakába!

Az indulat miatt az esze meg sem járta, hogy künn letenné a zsákot, hanem azzal együtt az üveges ajtón beromlott s egyenesen a pap lába elé suppantotta:

— Itt van s még az is tolvaj, aki hiszen másnak!

— Mi lelt ilyen hirtelen, Izsák?

— S még kérdi? No, e még talál a többire!

— Nem érthetem a dolgot, Izsák.

— Mert én értem s éppen ez a baj... — A hangja reszketni kezdett:

— Kicégérezett, a templomban, engemet, hogy én búzáért hiszem az Istent, aki nincs azt is — és veszedelmesen ugrásra lendült, de hirtelen csontos kezeivel mellen ragadta a pap — s ebben a pillanatban betoppant a két ifiember, darabos megjelenéssel, valami éktelen durva szó már a szájukon, a papnak szánva még az útról, de Izsák láttára kínosan lenyelték s egyenesen feléje közelítettek, elől a kovács s durva két karját merevítette:

— Nyuvaggy meg a papi búzától, híres Máthé Izsák, szegyenünknek főoka!

Izsák dacosan elejébe feszült.

— Ügyelj a szóra, hé!

— Ügyelj te magadra, te... te... Pilátus! — s bolondul belémarkolt az Izsák dús szakállába, mire egy darabokra szakadt káromkodás s valakinek a nyaka ropogott, de Izsák megsuhogtatta karjait s már a kovács düledezett, de odaugrott ekkor a cimbora s lett gabajodás veszedelmes, s oda dermedten a pap is, ki megragadta a kovácsot, fordított egyet rajta, a gángra kivetette s nyomban melléje a társát.

Sápadtan nagyokat szusszant Izsák, nyaka sajgott, álla égett.

A pap kinyitotta az ablakot, karba tette a kezét s nagyokat szippantott az illatos levegőből.

Sem az egyik, sem a másik nem szólt.

Aztán összenéztek, szemük csillogott s elmosolyodtak, mint két virtuskodó gyermek.

— No Izsák, ezek alkuttak az Istenre.

— Gondolhattam is volna.

— Szörnyű két ördög.

— Így ezekre célzott a máj beszéd.

— Gondolhattad is volna.

Máthé Izsák két szemét, mibe beléült már a nyugalom, kérésre nyitotta s szólott:

— Jól találna egy imádságos könyv, mert a régi odaveszett a fogóságban.

A pap elévett egyet szótalán, leült, feléje hajlott s ahogy szép igéit a könyv homlokára véste, pennája sercegett a csendben:

„Minket, árva székelyeket, csak a hit éltet: erős-szép életünket más ki se bírná.“

Ahogy az Izsák kezébe adta, melegen a szemébe nézett:

— A bűzát vidd vissza, Izsák, s használjátok egésséggel.

Izsák lesütötte a szemét.

— Az Isten adjon ezerannyit helyette.

*

A felesége s a fia már aludtak. Lámpát nem is gyújtott, hogy nyugodalmuk zavart ne szenvedjen.

Csendesen a felesége mellé lehúzódott. Már nem tusakodott, csak végiggondolta az utolsó esztendőket. Apróra mindent s egyszerre felgyűlt benne sok öröm és életkedv.

— Feleség, édes-lelkem feleség!

Az asszony félálmában az urát megölelte:

— Hallom, lelkem, hallom.

— Hát halljad is, mert megindult a lelkem, s láss csodát: holnapra kelve levágatom s Istennek ajánlom.

Az asszony felujjongott:

— Tudtam én azt, hogy jó a te lelked, csak a fejed keményecske s megkutyáltad vala magadat erősen.

— Biz'a, hol elesünk, hol felkelünk...

A szellő holdvilágba csombolygatta künn a fákat, lengedezett hozzá melegen s hozta két öllel a termékeny időt.

Tamási Aron.

ABU.

Abu — a kinduszvölgyi óriás — sziklabarlangja előtt pihent. Ölnyi szikár teste mozdulatlanul nyúlt el a harmatos fű selymén és széles mellére rágyöngyözött a páfrányok és azaleák kövér leveleinek kristály nedve.

Kora reggel volt.

A távolbavesző Nagyvíz sós párákba burkolva hívta életre messzi keleten a Napot. Lány öléből reszkető fénykévék szakadoztak a mindent betöltő szürkeségre s a világosságotadó tűzgömb vérkarikákat szórva bukott az ég peremére.

Könnýű szellő borzolgatta a Nagyvíz hátát és a partot ölelő orgona-erdők virágos fái között ijedt ciripeléssel tértek rejtekükbe az éjjeli lepkék. Suhogó szárnyukkal felverték szendergésükből az aranyhátú dongókat s leverték a levelek friss harmatát.

Messziről rémes állati hangok gyűrűztek a part felé, a repülő gyík vonítása hasított a légbe és Abu a hangok hallatára felfigyelt.

Tágrameredt szemeivel a hang irányába kémlelt, tekintete végigszántott a part fővenyén; egy fáradt mozdulattal az erdő felé szimatolt; aztán ismét elnyujtózott a puha fűvön. Csak dorongját vonta magához közelebb. Fáradt volt. Alig pár órája, hogy barlangjához tért. Egész éjjel az erdőt járta, zsákmányra vadászott; s most az azaleák hús árnyékában ernyedt tagjait pihentette.

Egy ideig kábultan nézte a kékbevesző víz fodrozó hullámait; aztán lassankint kiveszett tudatából az Idő és Tér fogalma. Szemei lecsukódtak, izmos melle egyenletes légzéssel habzsolta az illatos levegőt és fülében elhalt a barlang mögül foszladozó kopogás tompa nesze.

Elaludt.

A barlang megett Nia — az asszony — puhította a húst és élesztette a Tüzet.

Bodrozva szállt a füst és a lobogó lángnyelvek sutorogva nyelték a száraz rőzsét. Nia fáradhatatlanul kalapálta a véres húsdarabokat. Az éjjeli zsákmány részei ott barnáltak a bokor tövében és a dongók ezernyi raja mohón szívta a piros nedvet. Zümmögésük betöltötte a levegőt.

A barlangot körülövező bokrok mélyén a vérszagra vadkutyák csapata gyülekezett; vonításuk felverte az erdő madarait. Niát azonban nem bántotta a zürzavaros lárma zaja, rakta a Tüzet és kalapálta a csont nélküli részeket. Kezében a darabok rostokká szakadoztak, a levegő pedig megtelt a zsír égett szagával.

Néha gally recsent a fák között s távolabbról Abu horkolását hallotta.

A Nap már magasan járt az ég boltozatán, mire elkészült. A sült darabokat nyársra tűzve a szikla oldalához támasztotta, az állati hulladékot és csontokat pedig nyalábrafogva belődította a bozótba, ahol éhségtől kidülledt szemekkel már órák óta várakozott a ragadozók csapata.

Egy pillanatig félelem nélkül bámulta a marakodók hadát, aztán megfordult és lomha léptekkel tartott a barlang felé.

Halk sikoly hagyta el ajkát. Pár lépéssel a barlang bejárója előtt a széleslevelű bokrok zöldjéből ismeretlen férfi arca meredt reá. Két csillogó szeme sóvárogva tapadt a nyársra tűzött illatos húsrá s duzzadt ajkai kéjtől rángatództak az evés lehetőségének gyönyörétől. Nia önkéntelenül a hús felé ugrott. Kezébe kapta a nyársat s reszketve, tétován állt meg. A közte és a férfi közti távolságot mérte tekintetével s úgy látta, hogy amaz hasonlókép cselekszik.

A férfi egy lépést tett előre. Alakja kifeslett a bokrok takarójából, s a dorongot, mit eddig kezében szorongatott, fölényes mozdulattal lökte el magától.

Nia megértette a mozdulatot s most már pillanatnyi félelme is elült. Ösztöne megsúgta, hogy erőszaktól nem kell tartania. S bár az imént még ajkán ült a vészkiáltás rémült szava, mellyel párját akarta hívni, — most, hogy a férfi fölényes, de sóvárgó vágytól teli tekintetét érezte, — hirtelen mást gondolt.

A férfi pedig csak állt, mozdulatlanul. Szikár alakja megremegett az éhség lázától és az asszony látása is gyötrő kínokat fakasztott ernyedt idegeiben.

Éhes volt. Két nap óta járta már a Nagyerdőt, s nem ejtett zsákmányt. S most egyszerre előtte állt a mindennel felérő evés és jóllakás lehetősége. Az ösztön vad játéka kiült sovány arcára s szeme tükrében percről-percre véresebb karikák gyűrűztek.

Szakadozva törtek fel mellől a kurta szavak és kuncogva nyujtotta szőrös kezeit a hús felé.

Az asszony már nem félt. Mégis, hogy a férfi meg ne közelíthesse a féltve őrzött Tüzet, ő is előbbre lépett s hátát nekitelve a szikla falának, a nyársra tűzött hústömeget a férfi felé nyujtotta.

A férfi mohón kapott utána. Kidülledt szemekkel nyelte a kemény darabokat és kuncogása hörgésbe fúlt, amíg evett.

Nia riadt tekintettel nézte. Abura gondolt, — s a félelem újra torzító vonalak alakjában rajzolódott barna arcára. Szemei karikára gömbölyödtek; arca megnyúlt, s bizonytalan léptekkel támolgott a férfi felé, hogy megmásított szándékkal visszakövetelje a könnyelműen átengedett húst.

A férfi nem sejtette Nia szándékát. Közeledését félreértette. Abba hagyta az evést és duzzadt ajkán ismét kitörtek a szótagolt szavak. A jóllakottság érzése terpeszkedett izzadságtól fénylő homlokán és elsímultak arcán az iménti elszántság redői.

Hirtelen mozdulattal az asszony után nyúlt. Kinyujtott karja ránehezedett a nő izmos vállára s szemében megcsillant az ösösztön delejes tüze.

Nia hagyta; de nem felelt a szavakra. Agyában még az Abutól való félelem képzete reszketett, s anélkül, hogy a férfit érintette volna, hirtelen elhatározással kapott a nyárs után. Mint a karvaly zsákmányát, úgy ragadta magához a maradék húst s melle feszült a siker büszkeségétől.

Azután megnyugodva belevéste tekintetét a férfi szemébe...

A Nap perzselő sugarai rátűztek az óriás platán pergamenszerű leveleire s a csutorára perdült orgonalevelek menedéket adtak a repülőhangyák milliárdnyi rajának.

A mindent betöltő tavasz gyümölcsötérlelő melege érzett az erdők ölén; s valahol messze dudorászó bűgással hívta párját a galamb.

*

A Tűz emésztő parazsa már rég hamuba fulladt, mikor Abu felébredt. Ernyedt tagjairól lesimitotta a verejték nedvét és felült a puha fűben. Tekintete elsiklott a Nagyvíz síma tükre felett s egy pillanatra megpihent a távolbavesző hegyek egymásradobott tömegén.

Figyelt. Nem hallotta a kopogás neszét; bénító csend vette körül s szemei kifáradtak a fénybeborult távolság pillanatnyi nézésében. A déli hőségtől reszkető táncot hullámozott az átlátszó levegő s a csodás kékségnek nem volt határa a Nagyvíz felett.

Feltápáskodott. Ölnyi szikár teste kimagaslott a bokrok közül, amint támolygó léptekkel a barlang felé tartott.

Niát szólította.

Hangja elveszett a csendben. Ismét szólt. Benézett a barlang sötétlő üregébe. Niát ott sem lelte. Megkerülte a bejáratot takaró bokrokat s megállt azon a helyen, ahol Niát és az elejtett zsákmányt hagyta.

Felhördült. A Tűz szürke hamuja élettelenül roskadt laposra és nem mutatta izzó testét.

Odarohant. A földre vetette magát és teli tüdővel belefújta a szürke hamuba. Fölröppent a milliárdnyi pernye s alatta megcsillant a féltve őrzött örök Tűz izzó parazsa, az — Élet.

A Tűz élt. Abu diadalordításban tört ki. Rőzsét hozott, élesztette, melengette a szunnyadó szikrákat; s mikor felcsapott az első láng, hogy magához ölelje a száraz gallyakat, megnyugodva nézett körül.

A sziklapad párkányán meglelte a húst. Csillogó szemmel nyúlt az erőt adó étel után és mohón evett. Fogait belevészte a rostos húsba és elfelejtette az asszonyt. Csak mikor tekintete véletlenül ráesett a fűbe dobott dorongra, — akkor mordult fel dühösen. Felemelte a lábnyi vastag dorongot, nézte, szagolta, a szemei vérbeborultak.

A füvet vizsgálta és meglelte a lábnyomokat.

Rémes hangú szavak töredezték ajkán s a doronggal kezében elrohant az erdő sűrűje felé.

Keresztültört a sűrű bozóton, majd hirtelen megállt az erdő szélén. Visszafordult a Tűzre rőzsét dobott, karvastagságú ágakat rakott rá, a maradék húst elrejtette barlangban, s a saját dorongját is magához véve újra elindult a friss nyomokon.

A fák levelei mozdulatlanul égtek a Nap perzselő tüzében, s minden élőlény megbújt a fák hús árnyékában. Csak Abu volt fáradhatatlan.

Táguló orrlyukakkal, mint valami kopó, szimatolva törtetett a sűrűben előre és nem érezte testének bokrok töviseitől tépett sebeit.

Egy soha nem érzett és megmagyarázhatatlan ösztön hajtotta, aminek nem tudott nevet adni. Nem tudta miért; csak ment, és a belsejében felszakadozott valami sajgó fájás, aminek eredetét és okát hiába kereste. És ez égette, marta, és mégis nem olyan volt, mint a szúrt vagy harapott seb sajgása, hanem bizonytalan, megsemmisítő, ami egész lényét lenyűgözte, menni készítette.

Lihegve ért ki az erdőkövezte kis tisztásra.

Megtorpant. Szeme elé Nia alakja rajzolódott s mellette a férfi tépte a kenyérfa édes gyümölcsét.

Visszahúzódott a sűrűbe és a fák rejtekében megkerülte a tisztást. Lopva kúszott közelükbe. Agyában megbénultak a gondolatok és belsejében elült a szorongó érzés.

Irtózatossá erővel csapott le dorongja a férfi fejére. Rémes ordítás hasított a levegőbe, s Nia karjait kitarva, kuncogva roskadt Abu lábai elé.

Abu vérbenúszó szemei rámeredtek a leütött emberi roncsra, majd dorongját újra a magasba emelte, hogy lesújtson.

Nia felsikoltott:

— Engem? — bugyborékolta ki a szó vérző ajkán, s rimánkodva nézett Abura.

Abu leroskadt. Feje lecsuklott, s két nehéz könnyesepp gördült ki szemgödöréből...

Az ősember lelkében kisarjadt a féltékenység első csirája és a földi életbe denervérszárnnyakkal költözött be a Bánat.

Willant Rezső.

VERS VAGY TE IS.

*Indulsz. A mozdony sürget már dohogva
és a tavaszba messze-fut veled.
Ne vidd a vádat és a bűt magaddal,
hogy hűvös szóval megsértettelek.*

*Vers vagy Te is. Ezért van harc közöttünk.
Rég vívom érted a művész-tusát.
Ki a hibás, ha túlságos közelről
nem hallom lelked tiszta ritmusát?*

*Ki a hibás, ha néha feltolulva
egy kúsza hang harmoniádba tép,
és gúnyjal int szivárványos magasban
a büszke, győzhetetlen eszme-kép?*

*Vers vagy Te is. A harcban meg nem érzed,
hogy míg hozzád ér, bennem fáj a gáncs.
S a fájó gáncs nem céltalan civódás,
s kedves, nem ok, hogy érte visszabánts.*

*Már távolodsz. Repít a gép robogva.
Nem is tudod, hogy most lettél enyém.
Varázs-ütésre dallamod kiépül,
s zengő egész vagy, zengő költemény.*

Aprily Lajos.

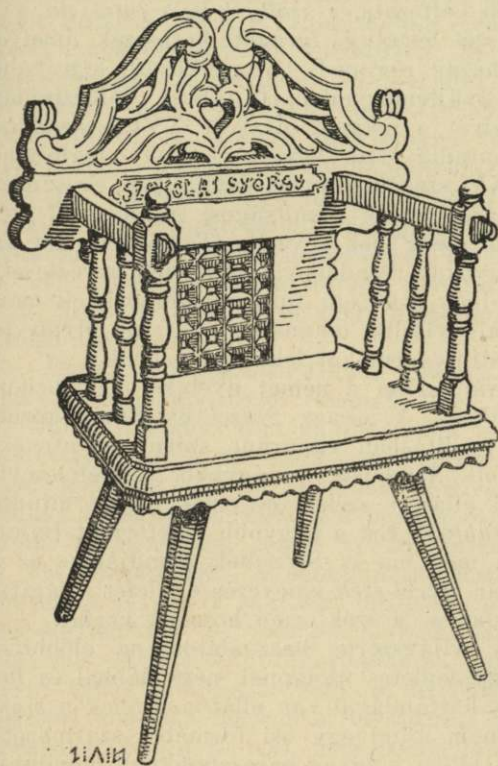
A MAGYAR PARASZT-SZÉKEK.

A magyar parasztházaknak azon bútorai közül, amelyek nem a legutóbbi évtizedek falusi vagy kisvárosi asztalosmestereitől származnak, hanem jóval régibb korbeliak, legérdekesebb két fajta szék: egy nagyobb, nehezebb, amelynek magas, széles háttámlája és többékevésbé díszes kartámlája is van (1. ábra), s egy kisebb fajtájú, amelynek csak háttámlája van (2. ábra). Az előbbi jóval ritkább előfordulású, s ezért a nagyközönség inkább csak az utóbbit ismeri tipikus „parasztszék“-ként. Közhit nálunk, hogy ezek a székek a magyar „népművészet“-nek eredeti, magyar stílusú termékei. Sőt lesznek bizonyára sokan, akik azt hiszik, hogy a magyar művészi ízlésnek e kedves termékei tán még a honfoglalás előtti homályos régi korban keletkeztek. Aki azonban külföldi művelődéstörténeti vagy néprajzi múzeumokat is szokott látogatni, az — talán nem csekély meglepetésére — a nyugati népek e nemű gyűjteményeiben is mindenütt megtalálhatja ezeket a székformákat. Ez tehát azt bizonyítja, hogy nemcsak nálunk voltak elterjedve, hanem a tőlünk nyugatra lakó népeknél is. És mivel egyébként sehol semmi nyoma sincsen annak, hogy a magyarság a bútortechnika tekintetében valamiképpen hatott volna a nyugati népekre, de az ellenkező irányú hatás számos esetben teljesen bizonyos, azért már eleve is nyilvánvaló, hogy ezeknek a székformáknak nyugatról kellett származniok, hogy tehát nem a magyar népművészet őskori alkotásai. Valóban, a művelődéstörténelmi, művészettörténeti és tárgyi néprajzi kutatás ma már meglehetősen tisztázta e székformák eredetét és történetét, s e kutatás eredményei valószínűleg a művelt magyar olvasót is érdekelni fogják.

A *szék* szó mai köznyelvünkben *egy* ember számára való ülőbútort jelent. De egyes magyar vidékek népies nyelvében, pl. Göcsejben, Abaújban, Kalotaszegen, Háromszék megyében, ezenkívül még *padot* is jelent ez a szó. És éppen ez a *pad* jelentés volt a szónak régibb, eredetibb jelentése. Tudnunk kell ugyanis, hogy lakásunknak legnépszerűbb és ma tán leghasználtabb bútora, a szék, a nagy bútorcsaládnak legifjabb tagja. Volt idő, amikor elődeink már művészi ékítményekkel díszített faburkolatú termekben, díszesen faragott asztalokon lakmároztak, de a széket még nem ismerték, hanem padokon ültek. A középkor vége felé, a kései gót stílus idejében, nemcsak parasztházakban nem volt szék, de még a polgárság lakosztályaiban sem igen volt ismeretes. Ebben az időben még mindig a falhoz erősített, néha az egész szoba falát körülfutó *pad* volt a fő ülőalkalmatosság és *ezt* hívták a régi magyarok *szék*nek. A polgári lakberendezés ma közhasználatú egyes székének ősmintája kétségtelenül a templom trónusa, a püspöki szék volt, s ez bútorként legelőször a firenzei palazzókba került be, legkorábban a XIV. és XV. században. Azontúl is még sokáig csak egyesével fordul elő, még a kiváltságos osztályok lakásában is, mindig mint a háziúr trónusa, vagy legfeljebb párosával, mint ú. n. *házassági*

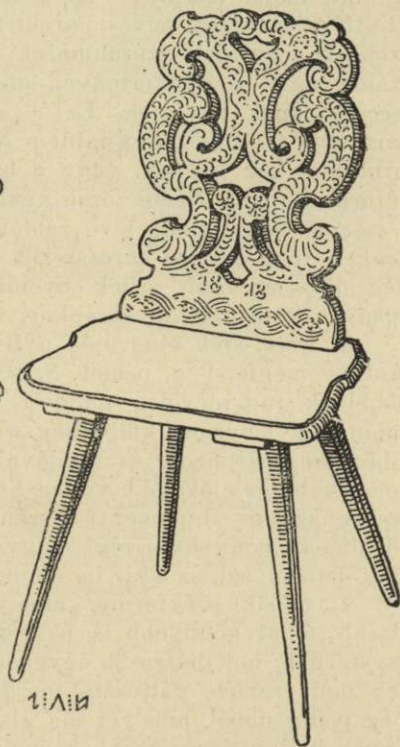
székek. Nagyobb számban csak a rokokó stílus idejében kezdték egy-egy házban alkalmazni, s a nagyobb számú székek divatának terjedésével kapcsolatban a pad, a régibb koroknak e kizárólagos ülőbútora, az előkelőbbek és a polgárság lakberendezéséből egyre jobban tűnődezett s körülbelül 1800 óta végleg eltűnt.

A szék használatának szokása a firenzei palotákból előbb észak felé terjedt, átment az Alpeseken, a renaissance-szal elterjedt Dél-Németországban, onnan a Duna mentén lekerült Ausztriába, s onnan hozzánk. Nálunk

1. ábra.

Gondolkodó-szék a szegedi Múzeumból.

2. ábra.

Karszék a szegedi Múzeumból.

is előbb csak az előkelő körök bútora volt, de azután egyre alsóbb társadalmi osztályok lakásába került, s ma már a legszegényebb ember szobájában is közönséges.

Nagyjában két alapformára vezethető vissza minden székfélénk. Az egyik a terjedelmesebb, kényelmesebb, hát- és kartámlás karosszék, a másik a közönséges, rendes méretű szék, amelynek csak háttámlája van. Érdekes, hogy ebben az esetben nem az egyszerűbb forma a régibb, mint ahogy ezt az általános fejlődési tan hirdeti, hanem éppen megfordítva: a karosszék volt az első a sorrendben, s bár nem sokkal később, de csak ez után indult el a közönséges szék is hódító útjára.

A régi magyar nyelv ismert egy székfélét, amelynek nevével sűrűn találkozunk nyelvemlékeinkben. Ez a *zeccel-szék* vagy *szeszel-szék*. A XVI. század elejétől kezdve említik és nyilvánvalóan mindig valami előkelő, pompás, festett, faragott, néha aranyozott, gyakran bőrrel vagy szövettel párnázott, szóval díszesebb kivitelű szék volt. „Király tsak magának egy *zetzel*ben ül vala. — Aranyból egy *szeszelt* csináltatának... — A király maga alá *szeszelt* tévén, leült.“ A karosszéknek — mert nyilvánvalóan az volt — ez a régi magyar elnevezése már régen kiment a divatból. A magasabb társadalmi osztályokban maga a szék is divatját múlta, mert kiszorította két újabb változata, a *zsöllyel* és a *foltel*, de — a cikkünk elején említett — az a díszes festett és faragott karosszék, amelyet itt-ott még találni egyes parasztházak régimódi bútora között, leginkább azonban néprajzi múzeumaink gyűjteményeiben (1. ábra), valószínűleg azonos azzal a székfórmával, melyet a magyar urak a XVI. században *zeccel-szék*nek neveztek. Ez is mindig csak egyesével, vagy legfeljebb párosával található, úgy mint a XV. századi firenzei palotákban, és szintén mindig a ház fejének, vagy a házaspárnak kiváltságos, trónusszerű ülőbútora gyanánt. Néhol „öreg apám széké“-nek nevezik. (Tömörkény István a szegedi múzeumban levő példányokat „gondolkodó szék“-nek nevezte el.) Ezek a régi paraszt-karosszékek igen sok régi formaelemet őriztek meg. Rég divatját múlt stílek nyomait viselik magukon, sőt van olyan is, amelyen határozottan középkori stílus-formákat lehet felismerni.

A *zeccel-szék* elnevezés nyilvánvalóan a német nyelvből került hozzánk s megfelel a német *Sessel*nek. A német *Sessel* és *Stuhl* között (amelyek tudvalevőleg magyar fordításban egyaránt széket jelentenek) valamikor lényeges különbség volt. *Sessel*nek a nagyobb, kényelmesebb, többnyire párnázott és támlával ellátott széket nevezték, és ez mindig pompásabb és előkelőbb volt a *Stuhl*nál. Ezt a nagyobb székfórmát Bajorországnak egy dunamenti részén még ma is *Setzel*nek mondják, s ez a körülmény nemesak a régi magyar *zeccel-szék* elnevezés eredetét világítja meg, hanem azt az utat is, ahonnan ez a székfórmula hozzánk került.

A másik székfórmula, amely világszerte használatos, az előbbinél kisebb, tehát könnyebb is, és négyszegletes ülőlappal, négy lábbal és hol egyszerűbb, hol díszesebb egyenes háttámlával van ellátva. Ennek a székek mai ezerféle változata majdnem mind egy ősi formából származott, még pedig abból, amelyet ma általában magyar parasztszéknek mondunk. Ennek ülőlapja egy darab keményfa-, legtöbbször tölgyfadeszka, amelybe négy egyenes, síma, szétterpeszkedő láb van erősítve, háttámlája szintén egy darab keményfadeszka, amelynek kerülete görbe vonalban van körül-faragva és felülete néha különféle véséssel, faragással, gyakrabban festéssel van díszítve (2. ábra). Feltűnő, hogy a magyar nép ezt a székfajtát több vidéken *karszék*nek nevezi. Mivel ennek egyáltalán nincsen, s régebben sem volt soha emberi karhoz hasonló része, azért e *karszék* elnevezésnek *kar* jelzője nem lehet azonos a mai magyar *kar* szóval. Nyelvünkben azonban régebben még egy más *kar* szó is volt, amely a templomnak oltár körüli részét jelentette. E székeknek *karszék* elnevezése tehát nyilván annak az emléket őrzi, hogy a *templomból* került a világiak lakásába. Azért nevezték *karszék*nek, mert ilyenek eredetileg csak a templomi *karban* állottak a papság és az előkelőbb világiak részére.

Ez a szék is egy firenzei székfórmából fejlődött, hozzánk vezető vándor-

útja is a zeccel-szék bejövételének útja volt, de valószínűleg jóval később, a XVII—XVIII. században jött s terjedt el nálunk s akkor már a polgári osztály bútoraként. Nincs azonban kizárva az sem, hogy már a XV. században Itáliából egyenesen Budára, Mátyás király udvarába s onnan az előkelők lakosztályába került ez a szék. Ma már csak régibb bútorzású parasztházakban található, meg a múzeumokban.

Firenzében a trónus-szerű nagyobb szék mellett már a renaissance kezdetén egy kisebb, könnyen hordozható székforma is kifejlődött, az ú. n. firenzei zsámoly, amely tulajdonképeni őse ennek a mi parasztszékünknek. Ez a firenzei szék a XVI. században elvándorolt Németország déli részeibe s ott Augsburg és Ulm városokban, az akkori világkereskedelmi és ipari gócpontokban, a Fuggerek és Welserek városaiban fejlődött ki végleges alakjára. Innen elterjedt egész Dél-Németországban és természetesen Ausztriában is. Eleinte igen előkelő bútor darab volt, mint azt pl. egy 1705-ből való rézmetszetű kép is mutatja, amelyen I. József osztrák császárnak egy udvari ebédjén az asztal körül ülők egytől-egyig a mi parasztszékünkhöz teljesen hasonló, egyszerű, egyeneslábú székeken ülnek. Németországban és az alpesi országokban ez a szék a XVIII. századig, nálunk a XIX. századig volt divatban. Eleinte nálunk is az úri osztály bútora volt, aztán lekerült a polgári osztályhoz s végül a parasztházban talált utolsó menedéket.

Ennek a jellegzetes típusú széknek alakja és szerkezete olyan egyszerű és emellett olyan célszerű, hogy többszáz éves életének folyamán úgyszólván semmit sem változott. Ma is olyan a szerkezete és az alakja, mint háromszáz évvel ezelőtt volt, legfeljebb a háttámla díszítése változott meg, a korok változó ízlésének megfelelően. Az eredetileg renaissance stílusú faragásokat később a barokk és a rokokó formái váltották fel, s mikor a parasztság kezére került, mindenféle népies díszítő motívumok is hozzákeveredtek. A széktámlák díszítései általában két főcsoportba oszthatók. Az egyik az áttört faragású, amelynek a díszje barokk és rokokó kacsaringókból és csigavonalakból van összetéve. A másik, sokkal nagyobb számban előforduló típus az, amelyről Forrer, a hírneves Strassburgi tudós kimutatta, hogy a németbirodalmi kettős sas címerének a sokszori másolás folyamán elváltozott alakja. Mindkét típus faragása eredetileg festve is volt, még pedig több színűre, változatos színezéssel. Utóbb a faragás egészen elmaradt s már csupán festéssel díszítették a széket.

Miután ez a székforma a rajta észlelhető faragott és festett díszítések révén úgyszólván egyik főképviseelője a magyar népművészetnek, alkalomszerű lesz vele kapcsolatban néhány szót szólni arról, hogy mint keletkeztek ezek a népművészet körébe tartozó díszítések s általában mi a népművészet eredete.

Forrer szerint öntudatos, tehát szándékkal teremtett népművészet sohasem létezett. Ahol ilyen képződött, ott mindig a városi művészet elvadulásából eredt, eredménye annak a paraszti tudatlanságnak vagy gyakorlatlanságnak, amely a látottat nem tudja technikailag és művészileg egyenértékűen visszaadni. A népművészet fejlődésmenete e szerint mindig és mindenütt ugyanaz: városi mintadarabok kikerülnek a vidékre és itt utánazzák őket. Először jól és az eredetihez meglehetősen hasonlóan, azután fokozatosan mind gyarlóbban és annál tökéletlenebbek az utánzatok, mennél jobban elhomályosul a mintadarab képe, és mennél többször

másolják le az eredeti helyett a másolatot, majd a másolatok másolatát. A gyengébb művészi tudás azonban nemcsak a formák eldurvulását eredményezi, hanem az eredeti minta fokozatos átalakítását is. Forrer mindezt *elparasztosodásnak* nevezi. Végso következtetésben tehát a parasztművészet, vagy nevezzük bár népművészetnek, nem más, mint egy olyan művészi jelenség, amely állandóan a nagy művészet után elkésve kullog, azt másolja és alakítja, úgyszólván parodizálja.

A mi parasztszékünk díszítései is így keletkeztek, illetőleg fejlődtek. Keletkezésének első idejében a renaissance művészet méltó képviselője volt ez a szék, faragásai stílszerűek és művésziek voltak, mint ahogy azt külföldi múzeumok számtalan példáján látni. A bútorművészeti értéke aztán fokozatosan lecsökkent, amint lejjebb került a polgári osztály, végül a parasztság kezére, amint a cinquecento faragóművésze után a városi céhrendszer mestere, azután pedig a paraszti barkácsoló mesterember utánozta, másolta, eleinte híven, aztán egyre tökéletlenebbül, változtatva saját ízlése és tudása szerint. Tudjuk, hogy ennek a parasztművészetnek is volt egy ú. n. fénykora, amikor értelmetlenül-naivan bár, de mégis ízléssel és nagy színérzékkel alakították, faragták-festették a bútort. Ma azonban azt látjuk, hogy vége a szép parasztbútornak, a régi szép formák kimentek a divatból. A szép formákban, színes díszítményekben gyönyörködő régi világ elmúlt, valami józanság, üresség, rideg művészetlenség kora következett el, új divat kapott lábra. A régi becsületesség, a kitűnő anyag, a gondos munka bútora eltűnt s helyette olcsó, hitvány, gyorsan pusztuló vásári munka divatja él a bútorban is. A „parasztszék“-ként ismert renaissance-széket is néhány évtized óta kezdik felcserélni a városban vásárolt szegletes, fenyőfából készített festett „flóderes“, úri formájú székekkel. Maholnap nálunk is már csak a múzeumokban lesz látható. Így is csodálatosan hosszú ideig tartott az élete. Cs. Sebestyén Károly.

A PRÓFÉTASÁG SZOMORÚSÁGA.

*Proféta, én nem irigyellek!
Mint felleg a Sion-hegyet,
fönség borítja homlokod,
viharral szólsz és szív helyett
Isten tábláit rejti melled!*

*Mérföldes ostorod kinyujtod
és végigversz a Tömegben,
csókolja szörnyű ostorod,
vihartól vert nyájként megyen,
nem lázad, bárha vérig sujtod.*

*Máskor felnyúlsz s a kék mennyboltt
varázsvessződdel megvered:
kegyelmek csodás csapjain
az égi mámor megered,
a Tömeg issza, örvöng, boldog...*

Dicsőség szekerébe ültet
és harsonáz és glóriáz,
vonszolja tüzes szekered,
de jól vigyázz, jaj, jól vigyázz:
nem irigylem az üdvözültet!

Próféta, rab vagy mindörökre!
A szenvedés, a nevetés,
s az álmaid a Tömegé,
övé a gondolatvetés,
mit elhullatsz a véres rögre ...

Mint óriás kíváncsi csillag:
úgy örködik házad felett
a Tömeg leskelő szeme,
átfúrja a házfedelet:
nem ejt-e lázba földi illat ...

Minden lépésed megvigyázza.
Nem tűzhetsz tüzes tulipánt
tavaszi kalpagod megé,
nem sírhatsz, ha valami bánt
és nem köszálhatsz furulyázva ...

Nem állhatsz a tavaszi napra
fiatal daccal, meztelen,
levetve mázsás köntösöd,
hogy földből-sarjadt, esztelen
földfia légy pár pillanatra:

azt ordítnák, hogy rongy csaló vagy,
vennék a rágalom-szeget
s keresztre verve tégedet
szidnának mint a részeket:
mert ember, közülük való vagy!

Próféta, én nem irigyellek!
Te csak suhogtasd ostorod,
nyiss új kegyelmi csapokat,
de ne ízeled emberborod!!
Isten tábláit rejti melled ...

Mécs László.

Ifj. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete. (A Napkelet Könyvtára, 6—7. szám.)

Magyar muzsikusok valamennyien örömmel üdvözölhetik az első magyar Liszt-életrajzot. Magyar zenetörténeti művekkel ritkán találkozunk a kirakatokban és a könyvespolcokon s köztudomású, hogy a magyar zene egyetemes története még mindig váraкоzik megírójára. De még azok előtt is, akik már bele nyugodtak, hogy magyar zenetörténet nincs és egyelőre nem is lesz, különösnek tűnik fel a részletek: egyes korok, műfajok és vidékek zenetörténetének s az életrajzoknak hiánya. Ez utóbbiak közül végre előttünk fekszik az, mely eddig a legmegokolatlanabban hiányzott: Liszt Ferencé.

Ifj. Somssich Andor gazdag, sokatmondó rajzot tár elénk Liszt Ferenc életéről. A gyermek- és tanulóévek, melyek egybeesnek a hangversenykörutak megkezdésével, majd a virtuóz évek, melyek az első szerelmektől izzanak át, élénken, a kor hangulatát megőrizve rajzolódnak élénk. Amazokat az apának, Liszt Ádámnak levelei teszik frissé, melyeket Czernyhez, fia első és egyetlen zongoramesteréhez írt, emezeket az egykorú bírálatok és a barátok nyilatkozatai.

Liszt ismerte korának majdnem minden muzsikusát és soknak életébe mélyen behatolt. Paganini döntő befolyást gyakorolt technikájára. Chopin hatása már nem maradt viszonzás nélkül. Thalberggel, kora „első pianistájával“ sokszor mérte össze virtuozitását, anélkül, hogy a párizsi közönség el tudta volna dönteni a versenyt. Schumann, Berlioz, Joachim, Bülow, majd Wagner véleményeinek tükrében ismerjük meg, az újságok bírálatai mellett, Liszt működését és sikereit. A szerző mindvégig a nyilatkozatok mögé rejtőzik. Lapokon át közli a Liszt zongorajátékát dicsőítő cikkeket, viszont azzal a bírálattal szemben sem jelent be különvéleményt, mely Liszt darabjait „oly szellemi preparátumokhoz hasonlítja, melyek

mindazt, ami beteg és romlott, a jövő nemzedékek múzeuma számára konzerválják“. Érezzük, hogy mindkét ízben őszintén jár el. Más példa is vall erre. Az ifjú Lisztben a templom és a szertartások korán felébresztették a misztikushoz való vonzódást. Szerzőnk megjegyzi, hogy „ezek a benyomások adták meg az első lendületet a későbbi egyházi zeneszerzőnek“. Csakhogy ez a lendület oly alkotásokhoz vezetett, melyek az elsőtől sokban eltérő benyomásokat tételeznek fel. Ennek szerzőnk is tudatában van és a megfelelő helyen meg is szólaltatja (maga helyett) egyik mellékalakját. Bülownak, aki Lisztet „túlságosan napsosnak találta külsőleg és túlkévéssé belsőle“, ami zenei bensőjét illeti, mi is igazat adhatunk. „Liszt Wagnerben épp azt a csodálatos képességet bámulja, hogy élet-törekvéseinek legmélyét a költészetet és a zene teljes egybeolvásával fejezi ki s ezzel azt is művészi formába önti, amit a vallás legmélyebb igazságai is tanítanak.“ (Pauler Ákos.) Liszt, „az objektív látó“, alkotásaiban valóban nem jutott el eddig a misztikus mélyséig. Liszt egyházi zenéje kevés kivétellel (a motívum akkor is inkább a vallásos kegyelet) nem misztikus zene. Ugyanakkor, midőn Wagner, a színpadi zenész, vallási miszticizmussal balsamos muzsikát mutat be (mint egy áldozatot) az operában (*Parsifal*), Liszt valóságos színpadi zenét visz a templomba. (Koronázási mise.)

Mindez csak sejte bontakozik ki az életrajzból. Somssich nem Liszt Ferencet állítja elénk, csupán életét rajzolja meg előttünk; a muzsikus Lisztre csak a pár lapos függelék utal. De a tartózkodás, mellyel szerzőnk állandóan a háttérbe vonja magát, igen alkalmas arra, hogy Liszt nemesen lendülő, arisztokratikus pályáját egységes, töretlen ívben tükrözze vissza. Erdemes azután megfigyelni, mily mesterien hárít el mindent, ami megbolygatná e zavartalan egységet. Liszt a jövő muzsikusja volt, vagyis forradalmár.

Forradalmi tevékenység azonban (még ha zenei is) egy arisztokratikusan ívelő pálya egységét megzavarná. Ezért szerzőnk a „jövő muzsikusa“ kifejezésnek új magyarázatát adja és értékelő értelemben használja típusjelölés helyett. Pedig hogy mennyire nem szükségképpen értékes az, ami a „jövő zenéje“ és nem értéktelen, ami a mult talaján áll, arra a legközelebbi példa ifj. Somssich Andor jelen könyve, melynek értékéből mit sem von le az, hogy a mult századi életrajzok típusához tartozik.

Ifj. Somssich Andor főcélja az volt, hogy kimutassa Liszt Ferenc magyarságát. Ez teljes mértékben sikerült is neki. A legkiterjedtebb részletességgel foglalkozik hősiünk (az egykorú lapok zongorahősnek nevezik) magyarországi szerepléseivel, életének magyar vonatkozásait gondosan összegyűjti. Túlzásba csupán akkor megy, midőn a „magyaros“ kompozíciók analízise helyett megelégszik a magyar motívumok felsorolásával.

E főcél mellé, melyet könyve első sorában mintegy tételként felállít, társul egy másik, mellyel intelemként művét befejezi s útjára bocsátja, hogy t. i. „ami minket magyarokat illet, ne zenei zsenijét tartsuk Lisztben a legértékesebbnek, hanem példaképét az ideális célokért önzetlenül harcoló embernek“. Kár, hogy ezek után nem közli bibliografiájában Pauler Ákos művének (Liszt Ferenc gondolatvilága, 1922) címét, melyre pedig mintegy utalnak a végső sorok.

Reméljük, hogy ifj. Somssich Andor könyvéből sokan fogják megismerni e nemrég múlt s máris oly távoleső kort és hősét, kivel a zene-történetben először jutottunk a csillagokig.

Kerényi György.

Ludovikás Levente. (A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia Levente-Körének folyóirata.)

Az újra szervezett magyar tisztképzés és a fiatal magyar tisztikar belső életébe, eszményeibe és törekvéseibe pillanthatunk be ennek a már negyedik évfolyamát élő, kedves, fiatalos szellemtől áthatott folyóiratnak hasábjain keresztül. A füzet átlapozásánál éreznünk kell azt az erőteljes fordulatot, melyet

az új, egészen különleges füladatok elé állított tiszti nevelés régi elveinek részben való megváltoztatásával, de főképp kibővítésével — a nemzeti műveltség egyetemességébe való bekapcsolódás irányában tett. Örömmel tapasztaljuk, hogy a most nevelkedő tiszti nemcsak jó, alapos szakképzésű katona, hanem a magyar nemzet szellemi életébe beilleszkedő, művelt ember is akar lenni. Eppen ezért szívből üdvözljük a „Ludovikás Levente“ füzeteit!

A folyóirat szerkesztője Rózsás József Ludovika Akadémiai tanár, aki évről-évre több és változatosabb tartalmat nyújt az olvasónak s egyre díszesebb, sőt művészibb formába öltözteti folyóiratát. A június hóban megjelent utolsó füzet az Akadémia búcsúzó parancsnokának lelkes és meleg szavaival kezdődik. Avatott tollú katonai írók a nagy háború dicső harcainak egyes részleteit örökítik meg, rendkívül tanulságos, egyéni élmények alapján. A szerkesztő „Jóкаи nemzeti jelentőségét“ fejtegeti megkapó, határozott, eredeti szempontokból. A vezető cikkek kívül állandó rovatokba van szétszórva a sokféle, élvezetes anyag. „Sorakozó“ cím alatt a katonai nevelés és hivatás körébe vágó cikkeket olvashatunk; „Pro patria“ a hősi halottakról való kegyetes megemlékezésnek van szentelve; „Memento“ a nemzeti jövő gondolatát ébreszti és táplálja; a „Múzeum“ a magyar honvédség és tisztképzés multjának emlékeit gyűjti.

A folyóirat legvonzóbb része természetesen magának az ifjúságnak, a fiatal magyar tisztnövényeknek az üzenete a magyar olvasóközönséghez; változatos, de gondosan megrostált irodalmi vállalkozásokban, költeményekben és novellákban árad felénk az egészséges, bátor, hívó magyar ifjú lelkének zenéje, melyből annyi érték, annyi nemes törekvés zeng ki! Valódi művészi élvezetet nyújtanak a füzetet díszítő színnyomatok és rajzok, melyek egy-két valóban tehetségesnek ígérkező fiatal növendék műveiből adnak mutatót. Falb Endre olajfestményei és Bikacsy György fejtanulmányai kiváló tehetségre vallanak.

A gazdag tartalmú és izléses folyóirat szerkesztőjének szerencsét s további sikereket kívánunk a szép kezdethez.

Apáczai Csere János személyisége és világnézete.

Az elszakított Erdély területén friss és sokoldalú irodalmi munka folyik. A magukra maradt, magukra utalt írók buzgón igyekeznek a közönség legkülönfélébb érdeklődését kielégíteni. Eredeti szépirodalmi alkotások és régiek új kiadásai, fordítások és tudományos munkák egymás után jelennek meg; az erdélyi irodalom egyre önállóbb és zártabb képet mutat.

„Minerva-Könyvtár“ címen most új vállalat indult meg, melynek célja egyrészt népszerű, összefoglaló tudományos ismertetések, másrészt szépirodalmi művek közlése. Első füzete fekszik előttünk; írója, Tavasz Sándor, a Könyvtár egyik szerkesztője, Apáczai Csere János életét és világnézetét ismerteti benne a háromszázados születési évforduló alkalmából. Sok újat nem mond, de ügyesen foglalja össze első bölcselőnk elveit és lelkes hittel magasztalja érdemeit. Apáczait, kiből először váltak tudatossá a magyar hibák és először támadt óhaj a javításra, kinek lelkét új, merész gondolatok láztadó csirái, testét a tudóvész bacillusai emésztették, elsősorban kultúrhősnek, kultúrfilozófusnak tekinti, működésében az egyetemes kultúrára törekvést hangsúlyozza és a nemes értelemben vett felvilágosodás előszelét érzi. Figyelemreméltó megállapítása, hogy Apáczai világnézetét jótékonyan befolyásolta presbiteriánizmusa; haladó törekvéseinek ez lendületet adott és megóvta őt a szélsőséges túlzásoktól.

Itt említjük meg, hogy a sárospataki kollégium sikerült ünnepélyvel áldozott a nagy praecceptor emlékének és az ott elhangzott szép beszédek (Marton János bevezető, Rác Lajos ünnepi beszéde), füzetalkában, nyomtatásban is megjelentek. H. G.

Sajó Sándor: Muzikaszó. 1917-ben sokszor olvashattuk és hallhattuk, hogy Arany megdöntötte azt az állítást, mintha a pedagógus-talantum a művészivel nem párosulhatna. Nem is értenők, hogy az, aki napjának nagy részét a nevelés és oktatás lélekemelő, noha robotszerű, örlő munkájának áldozza, miért ne élheszen az est csendes óráiban a Múzsák

édes társaságában, ha tud, és ha felavatta erre a természet. Vajjon miért volna a pedagógia ellenmérge a művészetnek, afféle széruma, amely a poézis izgalmas, lázas, korlátokat szétütő hangulata ellen mintegy beoltja az embert?

Sajó Sándor költői pályája is megcáfolja azt a sokat hirdetett, a sajtóban szinte elkopotott álligazságot, hogy ez vagy az nem fejlődhetett ki igazi költői egyéniséggé, mert a géniusz megölte benne az iskola poros levegője, prózai légköre, az iskolai étellel járó bürokratizmus, a konferenciák átkos unalma, amelyben az igazgatói jelentések áradata zuhanyként lehűti a költői lelket. Sajó Sándor, noha elsőrangú tanári egyéniség is, soha sem szívta magába az iskola levegőjéből azt, ami kiöli az isteni szikrát. S mi költészetének magas röptéből egy szemernyit sem érezzük az iskolának azt a levegőjét, amelyet porosnak, iskolásnak, sablonosnak emlegethetne a kritika.

Nem akarok szavakkal játszani, amikor azt mondom, hogy Sajó Sándor költeményeinek művészi értékét nem azért érzem át, mert a rokonlelket, a rokonérzést fedeztem fel benne, hiszen ez egy fajtája volna a részrehajlásnak és szuggerálásnak annak, hogy benne becsülöm a magyar faji érzés minden erejét, hazafiságának fájó, égbekiáltó jajjait, lelkem az ő lelkével vergődik, gyötrődik ezer poklon és keserven át és az ő szívével pihen meg kedves, tiszta, de fülbemászó szerelmi költészetében és érette szemet húnnyok művészi követelményeknek, hanem, mert érzéseit a költészet nagy szuggesztív erejével tudta mintegy reám áthárítani.

Vele érezzük azt a két végtelenséget, mely költészetének mintegy kétfős pólusa: az Istenit és a magyar fájdalmat. Vérünkkel árad szét az ő nagy magyar fájdalma, mely a buba és gyászba az önmardosó szégyen keserű könnyeseppjét oltja belé, az ő nagy önemészto szégyene, mely ölhet mindnyájunkat azért, hogy a harc elveszett és hogyan vészett el. Ez a bús büszkeség, mely az elkeseredés magas hőfokú régiójában akasztófa-humorra izzik át, anélkül, hogy nemességét és komolyveretű patináját egy-egy szempillanatra is elveszítene, s amely a szégyen és szomorúság közepett is azt diktálja lelkének, hogy áldja az Istent, hogy magyarnak született.

Párja ennek a hangulatnak, amikor a zordon kétségbeesés hangjait hallatja a bánat Szaharájában, a bálnultak, csonkák bús hazájában, ahol nincs már élet, nincs föld, nincs ég, mindenség sincs, csak a semmi, egy jó van itt: itt nem lenni. A teljes lemondás, amely az előbbivel rokon, eleven, de vérlázító sikollyá változik át, mikor a könnyelműen mulató pesti bálterembe belérikoltja:

Hahó, legények, lányok
Ti boldog cifra párok
S ti mulatók mindannyian:
Ti nem tudjátok, Erdélyben mi van?

Sajó poézisében forró a hang, amikor az elvesztett hazát siratja, fáj-lalja. Tüzes, szenvedélyes, magas régióban jár, noha bevezető szép költeményében, a *Muzsikaszóban*, mintegy a kötet elé írt önvallomásban, azt mondja:

Óh, nem vagyok én duhaj mulató,
Csak bánatos fa, lombját hullató.

Az ő, mikor a szerelem édes berkeibe lép — dalolni.

A magyar dekadens lírai verizmusával szemben, Sajó szerelmi lírája az igazán emberissé finomodott és emelkedett szerelmi költészet, anélkül, hogy álszemérmessé és igaztalaná válnék, anélkül, hogy lemondana a szerelem örök nagy mottóiról: a sejtetésről és a másikat legyőzni, lenyűgözni törekvéséről. De ez a nagy emberi szenvedély, amely Adyéknál minden fázisával a nyilvánosságra tör (amely helyett sokkal poétikusabb és hatásosabb is a sejtetés, avagy a tréfás pedzés), Sajónál, az ő szavával élve, a szemérem hermelinpalástjába burkolózik, halk titkos sóhajja, vágyó érzelmmé lesz, minden szétfolyó ellágyulás nélkül. Sajó szerelmi költészete egyenes ellentéte hazafias darabjainak, amelyekben az agresszív, harcos, életerős, tettekre kész egyén domborodik ki. Szerelme édes mélabú, mely — elkoptatott szóval élve — nem is vágyik a tettek mezejére.

— A mi szerelmünkben szárnyatalan a szándék, — éneklí — Mi lenne, ha jönnél? Mi, ha én megállnék? Jönnél, ha vinnélek, vinnélek, ha jönnél. Nincs szomorúbb érzés e játszott közönytől.

Pedig, amikor a fiatal leánytól az estszürkületben, a lámpagyújtás előtt, az esti csend vágyó, sejtő halk

magányában, avagy épp akkor, amikor lelke Tündérországba szálldos, megkérdi, hogy: mi van az eszedben — érezzük a szerelem minden melegét.

Mind a hazafiság, mind a szerelem érzése igazi egyéni változatban zeng Sajó lantjáról. Igazi alanyisággal mindent magára vonatkoztat, önnagán át fog fel:

Rózsá nincs, ha nem nekem nyit
S nem nap, mely nem nekem ragyog
Nélkülem semmi nincs a létben
S a mindenség is halva van —
Mert minden én vagyok magam.

A költő e vallomása egy igazi lírikus önvallomása, mert benne van a lírikus minden őszintesége és közvetlensége, hiszen az alanyi költészetben minden csak úgy szép, úgy zeng, úgy dalol igazán, ha a dal az enyém.

Sajó Sándor gazdag irodalmi és közéleti tevékenységében jelentékeny újabb állomása a *Muzsikaszó*, mely a szerzőnek újabb, 1920—24 között megjelent költeményeit tartalmazza.

Medveczky Károly.

Betűország. (A Kir. Magyar Egyetemi Nyomda ábécés könyve.)

Az idei szeptemberi könyvvásár kellemes meglepetéssel szolgált a legifjabb diáknemzedéknek. A budapesti Egyetemi Nyomda Tankönyvszerkesztő Bizottsága a fenti címen egy tartalmában és külső kiállításában megkapóan sikerült új ábécés könyvet tett közzé, mely hihetőleg erős versenytársa lesz a vele azonos cél érdekében készült munkáknak.

A jó tankönyv aránylag ritka jelenség. Nem azért, mintha a hozzáértésben szenvednénk hiányt, hanem inkább azért, mert a létrejöttéhez szükséges föltételek csak elvétve érvényesülnek a maguk teljességében. Ez a kivételektől gyéren cáfolt tapasztalat, sajnos, éppen azon a ponton érezteti hatását, ahol a legkárosabb: a népiskolai oktatás elemi fokán. Szó sincs róla, vannak itt is helyes pedagógiai elvek szerint egybeállított kézikönyveink, de olyannal, minő a szóbanforgó Betűország, mely a nevelő ismeretközlést, a tanítás sokszempontú fogásait ekkora unaloműző biztossággal továbbítaná, nem gyakran találkozunk.

Ennek a népiskolai új tanterv alapján készült ábécés könyvecske-nek előnyösen ható érdekessége,

hogy egybeállításában a pedagógiai szakszerűség mellett szóhoz jut az irodalmisággal szövetkező művészi ízlés is. A Voinovich Géza meg Móra Ferenc közreműködésével szerkesztett s Úrhegyi Alajostól és Szentiványi Gábertől sajtó alá rendezett olvasmányok a tanításnak már ezen a fokán lehetővé teszik, hogy a magyar jövő reménységei első szellemi táplálékukat legjobbjainak (Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai, Gárdonyi, Herczeg stb.) lelkeségéből meríthessék.

Mulattató, ismeretterjesztő és az erkölcsiséget ápoló mesék, versikék, mondókák és fejtörők céltudatos tarkaságban váltakoznak benne s a Horváth Jenőtől rajzolt szép képek még fokozzák azt a titkos varázst, mellyel Betűország a kis olvasókat — legnagyobb ellenséguiktől — a betűszonytól megvédeni készül. Az emberpalánták észjárásához józan közvetlenséggel igazodó szövegeket mindvégig nyomon kísérik a szemléltető mellékletek, a helyzet- és alakábrázolás olyan ügyes termékei, melyek az elképzeltetésen kívül az ízlés, sőt a kézügyesség fejlesztését is elősegíthetik.

A Kir. Magyar Egyetemi Nyomda áldozatkészsége bizonyára bő kárpótlásra talál majd abban az elismerésben, mellyel vállalkozását az érdekelt körök fogadják.

Velezdi Mihály.

Két Éva. (T. Hallósy Mártha regénye.) A címlap szerint ifjúsági regény, de alig hiszem, hogy ifjúsági olvasmánynak alkalmas volna, mert egyébről sincs benne szó, mint szerelemről, melynek egyes érzéki mozzanatai, bár diszkrétén, de mégis a kelleténél jobban alá vannak húzva. Tekintsük tehát rendes regénynek és mérjük szigorúbb mértékkel.

A szerencsés Ádám, kibe két Éva is szerelmes, dr. Horhy Andor, a vidéki fiatal orvos. Első Évája Hedvig, egy szegény leány, ki annyira szereti Horhyt, hogy ő teszi meg az első döntő lépést: csókra nyújtja az ajkát, Ezt azonban a szintén nagyon szerelmes fiatalember nem fogadja el, mert mindkettejük szegénysége nem engedi, hogy feleségül vegye a leányt. — Miért ez a nagyon körültekintő eljárás? — kérdi a gyakorlati érzékű olvasó —, hiszen ha annyira szereti Hedviget, várhatnak

egy-két évig, amíg annyi lesz a jövedelme a doktornak, hogy elveheti. S ennek a prózai gondolkodású olvasónak aligha igaza nincs. — Hedviget vérig sérti Andor tartózkodása, minden kimagyarázkodás nélkül válnak el, Andor Berlinbe megy, Hedvig színésznő lesz. Egy év múlva újra találkoznak Pesten, még mindig igen szeretik egymást, alaposan ki is magyarázkodnak, s a leány mégis visszautasítja Horhyt. Ez a másik nagyobb lélekrajzi zökkenő. Nem értjük ezt a ridegséget, melynek semmi különösebb oka és értelme nincs. De meg is bűnhődik Hedvig keményszívűségéért: az író egyszerűen elejti s új mesét kezd — nélküle.

A második Éva (ennek már a neve is az) egy gazdag, szép és elkényeztetett leányka, kinek Horhy gondoskodása menti meg az életét, s aki beleszeret a szép fiúba. Az is rokonszenvez vele és elmeséli neki szerelme bús történetét, mintha az egy barátjáé volna. Az éleseszű Éva rögtön kitalálja, hogy a barát maga a doktor s ő is elmeséli a maga reménytelen szerelmét egy ifjú iránt, aki ezt az érzelmet nem viszonozza. Horhy már nem olyan éleseszű és nem találja ki, hogy ez a boldog ember ő maga. — Ejnye, de naiv történet! — jegyzi meg erre az a tizenhétéves leányolvasó, akinek mamája az ifjúsági regény felírásától félrevezetve megvette a könyvet. — A következő fejezetben meglepetve látjuk, hogy Andor és Éva karonfogva sétálnak, mint jegyesek. Andor Hedvig emléke és Éva között ingadozik, Éva pedig abban reménykedik, hogy meg tudja hódítani Andort, de azért, mikor férje lesz, az esküvő után visszautasítja heves udvarlását, mert csak pillanatnyi érzéki fellobbanásnak tartja. Andort az ellenállás mind szerelmesebbé teszi, mind a ketten szenvednek, míg a rövidlátó férjet fel nem világosítja Éva rokona, ki szintén szerelmes belé, hogy a leány őt szereti és szerette mindig. Így végre boldogok lesznek, bár az ingadozó fiatal férj még kibékülésük napján is ibolyacsokrot küld Hedvig öltözőjébe.

Mennyi szerelem s mily kevés valószínűség! Az író ugyan megpróbál mindent lélekrajzilag indokolni s ez dicséretére válik, de indokolásait ritkán fogadhatjuk el. Ilyenkor látszik,

hogy ez nem könnyű dolog. Az igazi lélekrajzoló művész minden erőfeszítés nélkül meg tud bennünket győzni alakjainak lelki átalakulásairól, sok írónak pedig ez minden gondos és aprólékos munka ellenére sem sikerül.

A regénynek különben vannak sikerültebb részei: a dialógus itt-ott nekilendül, egy-egy hangulatrajz megkap bennünket, Éva alakja elég kedves és valószerű. Mindez tehetőségre vall, s ez a tehetség bizonyára tud majd irodalmi sablónmunka helyett olyan regényt is alkotni, melyben már igazi emberek fogják élni a maguk igazi életét. Sz. F.

Alszeghy Zsolt Vázlatok című könyvében (Pallas-kiadás, 1925) tíz irodalmi esszajét teszi közzé, melyek már folyóiratokban külön-külön megjelentek a nyilvánosság előtt. Úgy gondoljuk, hogy egy író részéről az efféle összegyűjtött közrebecsálás mindig annyit jelent, hogy a saját munkásságát a napi jelentőségen felül értékeli, s megvárja, hogy az ismertetések, bírálatok is ez érték szerint foglalkozzanak vele. S valóban Alszeghy tanulmányai meg is érdemlik, hogy ha megállapításaiikkal és módszerükkel nem is ért valaki egyet, a szerzővel való vitakozásra okvetlenül alkalmas fogódzó pontoknak tartsa.

Az első, ami szinte provokálón követeli a vitát, a szerzőnek irodalomtörténeti módszere. Alszeghy e könyvében egy-egy író megítélésére, munkássága ismertetésére és értékelésére a legjellemzőbb, a legtermékegyebb szempontnak azt tartja, ha bemutatja az írónak azt, mikép vélekedik a világról, társadalomról s mikép tükrözi a maga korát. Ezzel szemben a formai szempontok, vagyis az, hogy az író miként önti formába élményeit és megfigyeléseit, hogy mikép ad anyagának alakot, ezek Alszeghyt hasonlíthatatlanul kevésbé érdeklik.

Pedig a művészt művésszé éppen alakot adó képessége teszi. Egy költőnek megítélésében is tehát a legfőbb szempontnak, a vizsgálat első kérdésének ennek kell lennie. A kutatás második műveletének pedig arra kell irányulnia, hogy az egyes írónak egyéni alakító képessége, hogyan kapcsolódik az irodalmi élet szakadatlanúságába, hogy egy írónak

formáló munkája hogyan fejleszti vagy destruálja az elődeitől főkincselte formaeredményeket, vagy pedig hogy sugall követőinek újakat. Mert az irodalomtörténet egyedül ezzel a kutató-módszerrel válik egyfelől igazán *történetté*, másfelől pedig ez által szűnik meg egyéb történelmi diszciplináknak (művelődés-, társadalomtörténet stb.) pusztá függvénye vagy illusztrációja maradni. Minden művészettörténetnek, s mivel a költészet is művészet, a költészet-történetnek is, ez alakító erők fejlődését és változását kell vizsgálati tárgyalás tárgyává tennie, ha valóban tudomány, még pedig önálló, immansens felfogású, az értékelést nem kívülről, más tudományágaktól váró és elfogadó, tudomány akar lenni.

Alszeghy tudományos tekintete e formai szempontokat kevésre méltatja. Alapjában a Taine-iskolának híve ő is, és egy pár valamósszerű nyilatkozatával kutatásának irányadó elvét világosan leleplezi. Domonkos Istvánról írt esszéjének egyik mondata nagyon jellemzően így kezdődik: „Amit eddig Domonkos István rajzai nyomán a falu életéből bemutattam...” Ime Alszeghy szempontja! Vajjon hát a falu bemutatása volt nekij főcélja, s Domonkos István rajzai csak dokumentumok, csak ismeretbővítő adatok voltak számára? Kozma Andorról írván, még jellemzőbbeket mond: „Ahogy a ma embere a XVIII. század fordulójának magyar nemesét Berzsényi Dániel és Kisfaludy Sándor költészetéből tudja leghívebben rekonstruálni... olyan őszinte és beszédes forrás lesz a XIX. század fordulójáról az a költői termés, melyet Kozma Andor kötetei foglalnak magukban.” Tisztelettel kérdezzük: Berzsényi, Kisfaludy Sándor és Kozma Andor költészetét *csak* vagy *főképen* a szerint értékeljük tehát, amennyi művelődés- vagy politikai történeti okulást nekünk nyújtanak? Nem, nem! Ez az általános historiával foglalkozó tudósok lehet a szempontja, de nem az irodalomtörténet-író!

De hát vajjon akkor irodalomtörténeti megítélésünkben teljesen mellőzzük-e az író látásának és felfogásának művelődéstörténeti beágyazottságát? Az irodalomtörténetnek az alakításra, mint főszemponttra vetődő tekintete, nyilván

nem mehet el ennyire. A milieut, korhangulatot, amint ez az író *formáira* befolyást gyakorolt, minden-
esetre rajzolni kell az irodalomtör-
ténethetnek, de nem azért, hogy az író-
ból, mint adatgyűjteményből követ-
keztesen amarra, hanem megfor-
ditva. Szóval — ellentétben a taine-i
módszerrel — nem művelődéstörté-
neti, vagy korpszichológiai doku-
mentumnak kell tekinteni a műalko-
tást, hanem a műalkotás formai vizs-
gálatát kell kutatásai centrális fel-
adatává tennie.

Ehhez azonban bevezető lépésül a *forma* fogalmának tisztázása szüksé-
ges. Mert a forma nem pusztán kül-
sőség, technika (bár néha ez is
hozzátartozik), hanem a művészi
megformálásnak, a nyers élmény-
anyagot rendbeszorító tevékenység-
nek mélyebben artistikus munkája.
A belső formának fogalmát, úgy lát-
szik, Alszeghy Zsolt elméletileg még
nem tisztázta maga előtt. Az élmé-
nyül szerzett alakítatlan anyag kö-
zött egyfelől és a technika közt más-
felől, szóval a tárgy és a külső forma
között álló annyira lényeges, az eszté-
tikai és irodalomtörténeti tekintet
számára egyaránt annyira jelentős
középpojtságot, a belső formát nem
akarja észre venni. Erre látszik mu-
tatni két megjegyzése. Az egyik így
szól: „Jelentős költővé csupán alak-
formáló vagy mesebonyolító ügyes-
sége senkit sem tehet...”, író és író
között ugyanolyan rangfokozat van,
mint művész és iparművész között,
és ez a rangfokozat egyen nyug-
szik: az emberformáló erőn.“ Felfo-
gására másik idevágó megjegyzése
még jellemzőbb: „A kritikusknak, aki
egy lírikus esztétikai értékét akarja
lemérni...”, rekonstruálnia kell a
költő művészi elméletét, bár az sok-
szor öntudatlan a művészen, vizs-
gálnia kell a művészi elvek meg-
valósításának eredményfokát...“
(Aranyiszavak! Kár, hogy nem ezek
szerint dolgozik Alszeghy. Ennek a
kutatás elvnek helyes megvalósítását
már csak a történelmi folytonosságba-
illesztés választaná el az igazi iro-
dalmótörténettől. Amit azonban tovább
mond, az az anyag és technika kizá-
rólagos kettősége miatt megint nem
ad helyet a leglényegesebb közbeeső
harmadiknak.) „Nem lehet komoly
kritika az, amely a tájkép előtt csak
ennyit tud konstatálni: Jaj, milyen
szép a rhododendronos kert! — sem

az, amely csak a derűs és borongós
hangulatot látja meg, de még ke-
vésebbé az, amely csupán a techniká-
nál marad.“

Pedig kár, hogy ez elméletnél és a
belőle fakadó módszernél Alszeghy
nem akar tovább jutni. Tanulmá-
nyainak egy pár lapja arra mutat,
hogy finom érzéke van az irodalmi
alakiság iránt. Hogy Rákosi Viktor
műveiben legtöbbször humoreszkek
egybefűzése szélesedik regénnyé, hogy
Szemere Györgynek a jellemek vál-
tozásának bemutatására nincs tehet-
sége, s ezért azok az alakjai a legjob-
bak, akik készen lépnek elénk, — ezek
igazán értékes megfigyelések. Sok
termékeny gondolata van a novellá-
nak ú. n. *rajz* formájáról, valamint
Tarczai Györgynek nyelvéről és stí-
lusáról is. Kétségtelen, hogyha Al-
szeghy ezeket a szempontokat tenné
vizsgálódásainak uralkodó elemévé,
akkor a maga nagy olvasottságával,
lelkiismeretes alaposágával és árnya-
latokat is észrevevő szemével a ma-
gyar irodalomtörténeti kutatást je-
lentékeny mértékben fejleszthetné to-
vább.

Könyvét így is érdemes és kelle-
mes olvasni. Herczeg Ferencről, Rá-
kosi Viktorról, Szemere Györgyről,
Kozma Andorról, Sajó Sádorról, Á-
prily Lajosról és Reményik Sándorról
több érdekes megfigyelése van, s e
megfigyeléseket előkelő és hajlékony
stílussal tudja előadni. Az sem utolsó
érdeme könyvének, hogy felhívja a
figyelmet olyan írókra is, akiket az
irodalmótörténeti köztudat a maguk
való értékénél kisebb figyelemben ré-
szesített: bővebben foglalkozik Do-
monkos Istvánnal, Tarczal György-
gel és Móra Ferencsel.

... Alszeghy esszagyűjteményével
szemben ez ismertetésnek kifogásai
talán túlságosan elméletieknek, s
éppen ezért gáncoskodóknak látsza-
nak. De úgy képzeljük, hogy csak
olyan könyv hív ki az olvasóból el-
méleti és módszertani vitákat, amely-
nek szerzője számottevő tehetség.

Galamb Sándor.

Egy posthumus könyvről. (Ko-
ronghi Lippich Elek: *Versek*. Kozma
Andor előszavával.) Könyvbarátok-
nak szánt, finom kiállítású, vékony
füzetben közműveltségi életünk egyik
érdemes munkásának verses hagyaté-
kát gyűjtötték egybe kegyeletes
kezek. E százegynéhány rövidke,
epigrammai fogalmazású gondolat-

költeménynek elhúnyt szerzője kora ifjúságában Kadocsa Elek írói névvel — nem sikertelenül — kísérletezett a líra területén; szépirodalmi lapjaink szívesen közölték ép nyelv-érzékű, formás költeményeit. Közéleti tevékenysége idején már gyéribben keresett nyilvánosságot lírai megnyilatkozása számára; ezek egy-egy gyűjteményét meg éppen csekély példányszámú, baráti körnek szánt kiadványokban jelentette meg.

Utolsó éveit súlyos betegen Meránban töltötte. Szenvedéseit még az is súlyosbította, hogy ez évek egybeestek hazánk leromlásának gyötrelmes időszakával. Kétségbeesésében ifjúkori eszményéhez, a lélek és nyelv művészetéhez fordult megváltásért; előttünk fekvő füzete arról tanuskodik, hogy nem hiába.

Kozma Andor — ki az előszóban meleg szeretettel emlékezik meg elköltözött barátjáról — megemlíti, hogy a Meránból neki küldött emberi s hazafiúi gyötrődésekben fogant lírai verseit Lippich nem akarta s nem is engedte meg nyilvánosságra hozni, Sebeit férfias büszkeséggel és szeméremmel titkolta (Kozma ismerőseinek ebben aligha nehéz megtalálniok baráti vonzalmuk alapját).

E hagyatékában maradt kis költemények már az egységüket visszanyert, Istenben megbékélt, s az emberi félszedségeket érett elmével megértő s megbocsátó férfiu erős közvetlenségű s kifejezésben is szerencsés tömörségű vallomásai. Értékben bizonyára különböznek, de még a művészileg gyengébb darabok is nyújtanak egy-egy vonást a szerzőjükről bennünk fokozatosan kialakuló, rokonszenves képhez. A kvietizmus egy nemével szemléli „e világi üzlet”-et, de a nyugodt felszín alatt finomabb érzék multhatatlanul felfedezi az őszinte lírai megilletődést. A könyv egyik legszebb darabjában, *Az élet dalában*, egy halk, panaszos kérdéssel többet mond, mint akárhány hosszadalmas áradozás az élet örömtelenségéről:

Megérkezéskor bölcsődal köszönt,
S ha távozunk, zeng temetési ének.
Bölcsőtől sirig mégis mért van oly
Kevés dala az ember életének?

A humornak sincs merőben híjával. A bölcsesség megtanítja mosolyogni azokon, kiket humor nélkül csak megvetni lehet. Ily derűs pillanattfelvételt készít pl. az üres locso-göről:

Napkelet.

Szaladjunk! Ó jaj — jön Beszédes úr!
Rettentő ember, vinné el a golyát!
Ha elfog, estig nem fogy ki a szóból!
— mert soh'sincs semmi mondanivalója.

Ebben — s a kötet nem egy lapján — egy kissé fülünkbe cseng a jóbarát: Kozma Andor stílusa is. Rajta kívül formanyelv dolgában mintha még Bárd Miklós hagyott volna észrevehetőbb nyomokat Lippich költészetén.

Velős rövidséggel s resignált hangjával az egész kötetkét az alábbi két sor jellemzi legjobban, mely bizvást mottója lehetne a gyűjteménynek:

Hogy lesz? mint lesz? Hiába kérdezel.
— Nyil vagy. Kilöttek. Majd beérkezel.

A *Későre jár* című záróverset („Behajtom már a könyvemet. Elég volt. Későre jár, pihenni vágyom.” stb.) nem lehet megindulás nélkül olvasni. Benne igazi férfi búcsúzik az élettől. S könyvét behajtvá, mi is azzal a benyomással búcsúzunk tőle, hogy nem tehetségtelen lírikussal s valódi úri lélekkel társalkodtunk.

Rédey Tivadar.

Külföldi regények. (Francis James: Három különös leány regénye. Jean Mistler d'Auriol: A mult szerelmese.)

Jammestól három hosszabb novellát fordított le Kállay Miklós. Fordításán és bevezetésén, melyben finoman utánozza Jammes stílusát, meglátszik, hogy lelkesedik az érdekes délfrancia költőért. Lelkesedésén nem csodálkozunk, mert ez a három novella valóban művészi munka. Tárgyai nem igen vonzóak: az első nagyon bizarr és kivételes lélektani eset s éppen kivételességénél fogva hagy hidegen, a második a szabad szerelem dicsőítése, tehát tétele nem új és nem igaz, a harmadik egy nagyon szép kis sánta leány szerelme és lemondása. De nem is a tárgy fontos Jammesnél, hanem a milieurajz szépsége s az előadás különös bája és művészete. A Pyreneusok vidéke természeti képeinek keretében régi arisztokrata kastélyok életét varázsolja elénk megkapó hangulatossággal s lakóikat a rajongásig vallásos, szenvedélyes és néha külöNKÖDŐ férfiakat és nőket, a francia és spanyol vér ez érdekes keverékeit.

Előadása különös, itt-ott talán modorosnak tetsző, de általában

véve szerencsés vegyítése a Chateaubriand-féle föllengős, lírai hangnak a realiztikus elbeszélés hangjával. Az elbeszélés t. i. tele van finoman megfigyelt részletek aprólékos rajzával, de azért erős költői lendület van benne. Érzéki képeinek durvább élet pl. éppen ez a költői lendület tompítja le s ez hevíti át a novellák stílusát is. Jammes nagyon jól tudja, amit sok regényíró és novellista elfelejt, hogy a prózai elbeszélés is költői mű, tehát stílusának költőinek kell lennie, nem pedig lapos prózának. A fordító nagy gondal törekedett a stílus költői bájának éreztetésére.

A második könyv szerzője Jean Mistler d'Auriol francia tanár, aki Budapesten sokáig időzött különféle minőségben s így munkája különös deklarációsunkra tarthat számot. „A mult szerelmese” egy Jacques nevű francia, aki fiatal diák korában Németországban tanul s ott beleszeret egy bájos német leánykába, Elsába. Örök hűséget fogadnak egymásnak, de a világháború félbeszakítja idilljüket. Jacques-nak csak 1922-ben jut eszébe, hogy felújítsa diákkori emlékeit a régi kedves Bambergben. Elsa természetesen már férjhez ment azóta s most mint fiatal özvegy Berlinben él. Odautazik és Elsa, ki még mindig szereti az egykori diákot, kedvesévé lesz. Gyönyörű hónapokat töltenek Münchenben és mindenfelé utazgatva. Jacques azonban únni kezdi a boldogságot s Elsa szomorúan veszi észre, hogy kedvese nem őt, hanem a maga fiatalágát szereti. Szakítanak, Jacques hazatér Franciaországba s többé nem is felel az aszszony leveleire.

A szerelmi történet nincs lélekrajzilag elmélyítve, a multnak és jelennek s a német és francia léleknek az összeütközésévé. Mindezt csak jelzi az író, de nem rajzolja meg gondosabban. Ezért semmi esetre sem kárpótolhatja az olvasót néhány érzéki jelenetnek rikító kiszínezése. Legsikerültebbek azok a részek, melyek a multját kereső, az ifjúkori emlékeit dédelgető Jacques-ot mutatják be. Ezekben sok a finom hangulat.

Tulajdonképen nem is regény Mistler könyve, hanem naplóformában írt útirajz, melyben mozgókép-

szerű változatossággal vonulnak el előttünk Németország háború utáni társadalmi életének egyes alakjai, érdekes mozzanatai s városainak képei. Ez az útirajzyszerű rész sok jó, bár nem mélyreható megfigyeléssel, könnyedséggel és elmésséggel van írva. A kis mű francia regénynek nem jelentős, de olvasmányának kedves és mulattató.

Szinnyei Ferenc.

Nadas Sándor: (Akiért csak a kezdet kell kinyújtani.)

Bocsánatot kell kérnünk olvasóinktól, hogy a fenti címmel ellátott 165 telenyomatott lapról egyáltalában tudomást veszünk, hiszen mi csak irodalmi művekkel szoktunk ebben a rovatban foglalkozni, ez pedig erősen irodalom-alatti mű, vagy helyesebben nyomdatermék. Csak mint erkölcsi körtünetről szólnunk róla.

Mint a cím is sejteti, egy pesti kokottról szól, ki Bécsen keresztül Párizsig az ő fogalmaik szerint szédítő pályát fut meg. Az 1918–19-es háttér egészen mellékes, a fő ennek az „emelkedésnek” ízléstelen, helyenkint undorító rajza. Az író, aki úgy látszik, Bettauer babérajaira vágyik, itt is, mint hirhedt újságjában, kitergetti Pest bizonyos társadalmi rétegének erkölcsi szennyesét. Ő más társadalom nem is ismer, szerinte pl. a forradalom idejében „minden nőn” új kosztüm volt s festékszámilajukat lehetetlen volt kifizetni. Minden nő! Milyen felháborítóan hazug általánosítás!

A tartalom durvaságainál csak az író cinizmusa nagyobb, mellyel a leginmorálisabb és rútabb dolgokat úgy mondja el, mintha a legtermészetesebbek volnának. S ha majd a fürge és élelmes spekuláció ezt is lefordíttatja németre, a gyanútlan külföldi olvasó azt hiszi majd, hogy ilyen volt a magyar főváros azokban a szomorú időkben.

Hogy a könyv hamisítatlan „pesti” nyelven van írva, talán mondanom is fölösleges.

Mindezt pedig csak azért írtam meg, hogy nagyobb nyomatókat adhassak a következőknek.

Ezt a silányságot a Genius Rt. adta ki, amely Csokonai, Balassa Bálint összes műveinek és sok más értékes munkának is kiadója és előszót íratott hozzá Szép Ernővel. a.

gyermetegen naivkodó alanyi költővel, ki így ömleng a neki erősen rokonszenves szerzőről: „Ő homálytalan, mint a most törült ablak, s egyszerű, mint az az iskola, melyet a gyerek rajzol a cipósarokkal a földre tavasszal. És érthető, oly jól érthető, mint a kikiáltó, persze mikor még nincs berekedve” — és így tovább hasonló szellemességgel, négy lapon keresztül.

Mikor ismertetésem elején „erkölcsi körtünetről” szóltam, nem annyira magára a könyvre gondoltam, mint inkább erre a körülményre, hogy nálunk egy nevesebb kiadó-társaság nem állal ilyen könyvet cégének jelzésével ellátni s egy szintén nevesebb író előszavával irodalmi művé fémjelzeni. f.

A Rittmeister-család. (Váry Rezső regénye.)

Váry Rezső munkája modern irodalmunknak rég nem látott s egy kissé el is halványult műfaját: az irányregényt frissíti fel. Akármennyire jogosult is az irányzatosság a regényben, hiszen hozzátartozik annak az életnek a teljességéhez, amelyet a regény éppen ábrázol, mégis mindig aggodalmas annak a kockázatnak a lehetősége, amellyel a regény az irányzatosság kényes lejtőjén elveszti a művészi vezetés fegyvermező erejét és propaganda-írásá süllyed. Váry Rezső regényében az irányzatosság sehol sem siklatja ki a művészetet. A téma-elgondoláshoz a regény irányzatossága oly szervesen idomul, hogy önálló szerep-célját elveszítve, egészen a művészi alakításban kap értelmet és megoldást.

A regény történetének színhelye Lajtavár. Itt él a város legtekintélyesebb patricius családja, melynek feje Rittmeister Ottó, a nagynémet gondolat elszántan lelkes harcosa. A regénybonyodalom ott kezdődik, hogy az eddig német szellemű városban az ifjúság mozgalmi révén öntudatra kezd ébredni a magyarság is. Ehhez a törekvéshez lelkes meggyőződéssel csatlakozik az öreg Rittmeister Ottó fia és leánya is, akik már egészen hozzáhasonultak a magyarság szelleméhez s hideg, sőt kritikus figyelemmel kísérik atyjuk magyarelleszen szándékait. Rittmeister Ottót politikai ábrándjaiból végül is megrendítő csalódás

józanítja ki. Kiderül, hogy a nagynémet gondolat ideküldött megbízottja közönséges szélhámos. Rittmeister csalódásában összeomlik a nagynémetesség eszméjébe vetett minden hite. Érzí, hogy a magyar gondolat győzött. Vele szemben ő vesztett csatát. Meghajol előtte, hazatérő hűséges szolgája lesz. Szíves örömmel egyezik bele, hogy leánya a magyar párt fejéhez menjen feleségül s fia is — szíve szándékát követve — nősülhessen.

Váry Rezső könnyed, síma elbeszélő. Alakító készsége, szerkesztő ereje biztos és fegyvermező. A cselekvés menete, általában maga a történet talán fontosabb előtte, mint a cselekvések gyökereztetése. Ebben mintha a régebbi regény-hagyományok tanítványa lenne. Abban is követi azokat, hogy regénye nagyon kirajzolt, a megoldásban nem hagy maga után semmi nyugtalanságot, az igazság tökéletes egyensúlyával mér. Itt-ott ezert néha erőltetett is lesz egy-egy motívuma, cselekvés-fordulata. Kitűnő azonban a környezetrajzban, a kisvárosi élet lelkének ábrázolásában, szokásainak meghitt, meleg képeiben. Sok olvasó bizonyára kedves emlékképeket fog e könyv indítására lelkében fölidézni. A regény értékéhez tartozik még a rajta átragyogó nemes és harmónikus életfelfogás, gondos formáság és tiszta ízlés, mely a könyv alapszándékának is éppúgy ékessége, mint ajánló kísérője.

Brisits Frigyes.

Három regényfordítás. (Balzac: A Nucingen-ház. Ford. Színi Gyula; Clément Vautel: A plébános úr, meg az újgazdagok. Ford. Harsányi Zsolt; James Oliver Curwood: A farkasember. Ford. Szinnai Tivadar.)

A teljes magyar Balzac legújabb kötete a nagy író néhány hosszabb-rövidebb elbeszélésével ismertet meg. A különböző időben kelt novellák érdekes képet adnak Balzac írói fejlődéséről, amely tudvalevőleg romantikus-fantasztikus irányban indult meg, hogy a korabeli társadalom realisztikus ábrázolásához érkezzon el. Erőszakos törés nem volt ebben a pályában — világosan látjuk ezt a jelen kötetből is. Az író fejlődése tulajdonképpen ki-fejlődés; az írói jellem minden vál-

tozás ellenére ugyanazon alapsaját-ságokat mutatja. Balzac képzelete, az általa szinte gyermeki örömmel és büszkeséggel magasztalt képzelőerő mindvégig megőrizte első teremtő lendületét és az ifjúság élményeiben fogant szemléletét.

Facino Cane, Varese hercege, mint vak párizsi koldus fejezi be életpályáját, mely féktelen szerelmeken, gyilkosságon, kalandos kincsszerzésen át vezetett az élvezetek között hirtelen bekövetkezett összeomlásig. Kielégítetlen sóvárgás az arany után emészt holtáig a lelkét. Sarrasin híres francia szobrász olaszországi útján halálosan szerelmes lesz egy énekesnőbe és rettenetes csalódások után életével fizet szenvedélyeért. Ime, ilyenek a romantikus novellák hősei: vad indulat fűti ezeket az embereket, korlátlan akarattal ragadja őket mindenféle kalandos akadályon át. És ezek a vonások átöröklődnek a későbbi elbeszélések alakjaira is. A pénz szertelen imádata, az érvényesülni vágyás, sikerhajhászás szenvedélye, a szerelem vagy az eszevesztett hatalmi vágy a mozgatói a Nucingen-ek, Rastignac-ok, Du Tillet-eknek és a balzaci világ többi harcosainak.

Az önérdék folytonos küzdelmekbe hajszolja őket; csataterük a börze és a párizsi szalonok, hadvezérek a nagy bankárok, győzelmek a kiharcolt karrierek. Nem mennek át többé olyan valószínűtlen kalandokon, mint elődjük, de életük a maga ridegységében, összekuszálódott érdekeik, egymást keresztező terveik színesebb képet adnak, mint ezernyi külső meglepetés. A szenvedély is, mely bennük él, nagyszerűbb és félelmesebb a realiztikus, elemző előadásban, mint a korábbi novellák csupán külsőségeket feltüntető leírásában. A lelki válságok bonyolult szövevénye hatás és érdekkeltés tekintetben versenyez a régebbi eseményhalmazással. Jó példa erre a kötetnek talán legsikerültebb darabja: „Cadignan hercegnő titkai”; az öregedő, sokat élt hercegasszony minden művészetét még egyszer felragyogtatja, hogy megnyerje a nagy író, D'Arthez szerelmét. Szinte lélekzetfojtó a novella feszültsége: érezzük a célratóró vágy minden erőfeszítését, diadalmas előtörését

és csüggedt megakadását. Látjuk a cselszövényt, mégis együtt leszünk hiszékenyek az íróval és együtt remegünk a terv sikerülteért a hercegnővel. A hercegnő, aki játszik, épp olyan játékszere szenvedélyeknek, mint a meghódított író. Innen a túlfűtött atmoszféra; az indulat egyetemes ereje tölt be mindent. Ez a romantikus örökség adja meg Balzac munkáinak különleges varázsát; a valóság még legrealisztikusabb regényeiben sem híven másolja jelenik meg, hanem felfokozva, kiélezve. Az alakok oxigéndús levegőben élnek, minden életműködésük hatványozottabb és lüktetőbb. A fokozás az egyedül természetes leírás Balzac szemében. Hatalmas erejű, nyugtalan egyénisége megkívánta az emberi indulatok szertelenné duzzasztását, életek, sorok, törekvések és küzdelmek lenyűgözővé nagyítását és hogy ez sikerült neki, biztosítja alkotásainak értékét és hatását. A Goncourtok jól megfigyelt, pontosan dokumentált, „élethűen” megírt regényei ma már alig élvezhetők, míg Balzac világa még mindig lázbahozza az olvasót. A valóság exaltálása adja meg a regény valóságát.

A lendület, a felhevülés és felhevítés adománya hiányzik Clément Vautelből. A háború utáni évek zűrzavarából emeli ki történetét: balzaci időkét és helyzeteket rajzol Balzac ereje nélkül. A modern idők tülekedése, pénzért vívott harca, könnyű gazdagodási lehetőségei, felszínes, álszenteskodó vagy nyiltan cinikus életfelfogása, élvezethajhászása — milyen drámai erőt nyernének Balzac előadásában! Vautel a jószemű, gúnyolódni szerető riportert szemével nézi a ma világát és hol boulevard-darabokba illő párbeszédekkel, hol Anatole France-ra emlékeztető fordulatokkal és eszközökkel, majd karrikatúrává súlylyesztve a történetet, majd a célzatos prédikálás magaslatára emelve bonnyolítja embereinek sorsát. Az üresfejű és lelkű hadimilliomos, aki a vallás és család jelszavával képviselő lesz, volt táncosnő felesége, ki férje megváltásáért érdekében mindenre képes, még arra is, hogy megcsalja őt és velük szemben a derék, faragatlan, háborúban eltanult jassznyelvet beszélő plébános, a tönkrement, idealista gróf, kiket el-

tipor a nagy tülekedés, ügyesen, ötletesen ábrázolt alakok, de nem meggyőzők és magukkal ragadók. A könyv mindvégig érdekes és szórakoztató; mélyebb hatást azonban csak egyetlen fejezete ér el, ahol az úgazdagok autójától összegázolt Regonta kutyának, a plébános úr hú bajtársának, szomorú-furesa temetését kapjuk.

A mai élettől és a mai emberektől messze kerülünk Curwood regényében. Curwood, mint Jack London, az amerikai újromantika képviselője; mozira emlékeztető kalandokat, harcokat, menekéléseket és üldözéseket ír le, egyszerű kis szerelmi történetet sző a küzdelmek köré és ha jellemeket akar bemutatni, az állatok vagy félig állat emberek felé fordul. Az ösztönélet glorifikálása ennek az iránynak legérdekesebb vonása: minden jószág, gyengédség, nemes érzelem egyesül egy-egy kutyahős lelkében, primitív indulatok, homályos törekvések, a jóindulat önkéntelen, dadogó megnyilvánulásai tesznek rokonszenvéssé egy vad, embervoltából kivetkőzött alakot, mint Bram, a farkasember.

A fordítók általában jól megfeleltek feladatuknak, Harsányi Zsolt azonban bátran elhagyhatta volna Vautel-fordításához írt, gyengén sikerült előszavát „a kurzus francia esirkefogóiról”. Meg kell említenünk, hogy a Balzac-kötetben, úgy a magyarnyelvű szövegben, mint az idegen idézetekben valósággal hemzsegnék a sajtóhibák. Balzac összes műveinek kiadása nagyobb gondal is történhetnék. *Halász Gábor.*

En, az asszony. Ez a kissé szenvedő cím orgonavirágszínű borítékra ragasztott zöld-arany etiketten olvasható, *Szilágyi Simon* Erzsébet verseskönyvének homlokán. A belső címlap előtt a szerző arcképe, igen színpadias pózban. Majd a kiadó előszava következik, ki úgy véli, hogy e kötet írója „igen nagy értékeket sejtet”. Ezután maga a szerző ajánlja verseit, „lelkének tavaszi sikolyát”, Rákosi Jenőnek, ki „megérti azt... milyen vergődő gyötrelem és felzendülő öröm az, ha egy Asszonyember költőnek születik...” A következő lapon újabb ajánlás: „A szépségeket, a lelkemet: magamat, annak ajánlom: aki jönni fog.” S ennyi beharangozás

után végül maguk a versek következnek: hat ciklusban negyven költemény.

Ezek az ügyefogyottságukat nagyhangú „merészségek”-kel leplezgető zsengek bizony alig igazolják a sok ajánlgatást. Szilágyi Simon Erzsébet egyelőre csak keresi önmagát, jobbára egészen téves utakon. Úgy gondolja, a meghallgattatásnak az a feltétele, hogy minél hangosabban beszéljünk. Allandóan fortisszimókat használ, s ezért körülbelül ráhibáz az igazságra, mikor „hangos semmiktől frázisos sok mondás”-ról beszél. Fegyelmezést nem ismer s nem is tűr, néha még a jó ízlését sem. Egy őszinte pillanatában — a kómiikumnak nem minden árnyalata nélkül — maga is azt kérdezi: „ennyi tüzet mikor nyeltem?”

Az érzésben igen is testies, de művészi megnyilatkozásban annál testetlenebb áradozások közt akad egy-két „témás” vers is. Ezek meg többnyire naiv ötletek. Ilyen pl. az *Intérieur*. Két márványszobrocskáról van benne szó, mik a tükör párkányán vágyakoznak egymásra. A szobalány letöri a női szobor fejét. S „ahogy letört, a másik oldalon patant valami élesen... A szív helyén egy rés támadt a fehér márványlegényen”. Meghatódás helyett itt bizony inkább csak a szerzőnek egy közbevetett sorára gondolunk: „borzasztó! mily ügyetlen is a cseléd!”

Az idézett sorok jól megmutatják a szerzőnek a kifejezésben való tehetetlenségét is, mellyel álgozólhatni könyve minden lapján találkozhatni. „Hajamat sarkamig göndörbe öntni”; „én asszonyi fejem velem hajlik, velem”, stb. (Furesa meghajlás is volna az olyan, melyben a fej nem vesz részt!)

Pedig a kifejezés szabadságában még a ritmusból sem gátoltatja magát: legtöbbször merő prózát szabadl rövidebb-hosszabb sorokra. A rímet is ugyancsak szabadelvűen értelmezi: élesen — legényen (a fenti idézetben); vágy — láz; lelkem — felett: nála mindezek rímshamba mennek.

Alig egy-két olyan sora akad, mely bizonyos művészi érzékre vall. Ilyen pl. az *Oh, fonjatok körül* című vers néhány szakasz-kezdő sora: „Pacsirta, ki fenn szállsz, add ide a szárnyad”... „Jegenye, ki fenn állsz, add ide a gögöd”. S bizonyos művészi kihangzása van a *Téli délelőtt az ablaknál* című rövid versecskének is.

Ezek talán már a fegyelmeződés és tisztulás jelei? Bajos megjósolni. Meglehet, hogy újabb jelentkezése majd valóban többet nyújt azokból az „értékek“-ből, melyeket ez a bemutatkozás inkább csak a füzet kiadójával „sejtet“, semmint őszinte kritikával.

Rédey Tivadar.

Bognár Cecil: Tanulmányok a gyermeki lélekről. A „gyermek század“-ban ezek a tanulmányok feltétlenül érdekelni fogják azokat, kiknek az emberpalánta növekedése a szívéükön fekszik. Bognár Cecil kis könyve (a berlini Voggenreiter-cég kiadása) igen ügyesen és közérthetően foglalja össze azokat a kérdéseket és eredményeket, melyeket a pedagógiai szaktudomány felvetett és kidolgozott. Kész gyakorlati tanácsokat ad és nem teóriákat, hiszen könyve elsősorban a szülőkhöz szól. Természetes, hogy célja nem elméleti,

nem is foglalkozik a gyermeki lélek minden egyes funkciójával; józan eklekticizmussal ki tudja emelni különféle irányok leglényegesebb és már a gyakorlat által is igazolt mondanivalóját s igyekszik megtartani azt a középutat, mely a gyakorlati kivitel és a nevelői eredményesség szempontjából a teóriák fölé való emelkedés által nyílik meg előtte és az olvasó előtt is. Mindig szükség van ilyen, a nagyobb közönségnek szánt könyvekre, mert ezek azok, melyek az elméleti szaktudomány eredményeinek a gyakorlatba való átvitelét elősegítik. Éppen ezért szükségesnek tartjuk annak a megemlítését, hogy nem ártott volna, ha a szerző konkrét és könnyen átérthető példákkal és jellemző esetekkel illusztrálta volna könyve egyébként igen világosan megstilizált mondanivalóját. Hasznos útmutatásai ezzel csak nyertek volna súlyban és szuggesztív erőben.

K. D.

Színházi szemle.

Az ideai színházi évad megindulása veszedelmesen kezd hasonlítani a tavalyi szezonhoz. A színházak eddig kevés olyan vonzó darabbal tudták közönségüket meglepni, hogy csekélyszámú előadás után megint ne kellett volna frissebb újdonságot bemutatni. A bemutatók e nagy tömege egy hónapos szemle színházi ismeretűjét az elé a dilemma elé állítja, hogy vagy minden színházi aktualitástról beszámol, de csak futtában, vagy pedig hogy egy-egy eseményre bővebben terjeszkedhessék ki, ismeretéseinek tárgyát megválogatja. Azt hisszük, helyesebb a második mód, ha csak irodalmi vagy színházi tekintetben jellegzetesebb események megbeszélésére szorítkozunk.

A Nemzeti Színház első újdonsága, Boros László *Gyuri úrfija* komolyabb bírálatra egyáltalában nem érdemes. A szerző nem áll olyan fogásokat alkalmazni, amelyek Kotzebue és Kisfaludy Károly darabjaiban is elavultak. Nem is szólnánk ez igénytelen kísérletről, ha nem látnók, hogy egy az utóbbi években annyira felvirágzó drámai iránynak terméke ez is. A vidékies, népies vígjátékokat értjük. Nagyon örvendetes, ha írónk és a közönség szeretik a vidéki levegőt, a magyaros hangulatot, az is elismerésreméltó, hogy ezt a modort a Nemzeti Színház színészei kitűnően bírják, de nagy elszaporodásuktól mégis féltjük a magyar drámairodalmat. Bizonyos, hogy vannak a mai magyar léleknek differenciáltabb megnyilatkozásai is, amelyek kínálaton-kínálkoznak a drámai formábaöntésre. S vajjon e kisebb irodalmi igényű darabok nem fogják-e el az érvényesülés lehetőségét a mélyebben szántó alkotásoktól? Csupán abban van reménységünk, hogy a Nemzeti Színház vezetősége is éppen a *Gyuri úrfi* előadása után belátja, hogy ez irány immár eljutott legmélyebb pontjáig, s hogy ennél olcsóbb portékával már nem lehet szolgálni az ország első színháza publikumának. Sokkal jelentékenyebb vállalkozása

volt a Nemzeti Színháznak az új Kamaraszínház első bemutatója, Miklós Jenő *Mókusokja*. E darabnak kétségtelen irodalmi kvalitásai vannak, mondanivalója meghallgatásra méltó, hangulatai igen finomak, s karakterábrázolása sem közönséges. S bár több helyütt a lírabafulladás veszedelme fenyegeti, az író nemes mértéktartással kikerülte e veszélyt. Nagy kár azonban, hogy szimbolizálásában gyakran erősen érződnek idegen hatások, s még nagyobb, hogy e szimbólumok kelleténél több szóból szönek nyugtalanító tarkaságú képet, s éppen mert több mondanivalót kuszálnak össze, valójában nem mondanak ki világosan semmit. Mikor tanulják már meg drámaíróink, hogy a dráma nem matematika, hogy a színpadon az *egy* mindig több, mint a *kettő* vagy éppen a *három*? Egy világosan megfogott motívum, vagy akár szimbólum a maga egyetlen-ségében mindig hatásosabb, mint megtámogatva többel.

A rendezés nem hangsúlyozta eléggé a darab stílusát. Több fantasztikum, több irrealitás illett volna e valóságban gyökerező, de szimbólumok felé ágaskodó színjátékhoz. A női főszerep a Nemzeti Színházhoz visszatért Bajor Gizi egyéniségéhez teljesen illett: nem csoda hát, hogyha nagy hatást keltett. Uray Tivadar kedvesen és elegáns könnyedséggel játszott. Horváth Jenőnek régen volt ilyen jó szerepe: egy budai német kereskedőt adott olyan életszerűséggel, hogy szinte nem olyan volt *mint* egy budai nyárspolgár, hanem teljesen, tökéletesen *az* volt. Gál Gyula azonban a darab legfontosabb férfiszerepében, Amarante építőmesterben, mélyebb lelkiségű és szívvel teljesebb lehetett volna.

A Nemzeti Színház felújításai közül a legjelentékenyebb Csiky Gergely *Proletároknak*ának műsorba illesztése. E darab első előadása, 1880 január 23-ai, jelentős dátum a magyar dráma történetében. E forró színházi estén közönség is, sajtó is osztatlan egyhangúsággal érezte, hogy valami

nagy fordulat történt. Csiky, aki eddig az újromantikus mesedramát művelte, most egyszerre irányt változtatott: otthagya eddigi darabjainak színhelyét, Hellas napsugaras földjét, Spanyolhon romantikus levegőjét, hazájón a fővárosi élet kellős közepébe és megrajzolja a kispolgárt, a házmestert, s egy csomó felcsepereedett vagy lezüllött egzisztenciát. S e darab voltaképen a magyar társadalmi drámának megteremtése. Ami előtte ezirányú kísérlet történt, az legfeljebb mint tiszteletreméltó kezdet jöhet számításba.

Csikynek e darabját azután gyors ütemben követte a többi. E fürge tollú drámairónk valóban az lett a Nemzeti Színház számára, ami azelőtt Szigligeti Ede volt. Eppen olyan termékeny teremtő készségű és éppen olyan szükséges valaki.

A szigorúbb ítéletű kritika méltán vetette szemére Csikynek, hogy darabjainak megalkotása nagyon is francia kaptára szabott, hogy alakjainak jellemzésében kerüli a lelki mélységeket, hogy kelleténél erősebben pályázik a közönség tapsaira. A tárgyilagos irodalomtörténet azonban mindig elévülhetetlen érdemének fogja tartani a magyar társadalmi dráma megteremtését, ki fogja emelni, hogy mélyebb lélekábrázolásra képtelen tolla mégis sok érdekes és élettelen típusat varázsolt színpadra, hogy vas-kos humora sok jóízű kacajt fakasztott, s hogy ügyes kezének nyomán a magyar drámatechnika igen sokat fejlődött.

A Nemzeti Színház negyvenöt évvel ezelőtti ruhákban játszatja a *Proletárokat*. E nagyon helyes ötlet által nem várunk a darabtól mai társadalmi problémákat, s naivságait is bizonyos történeti perspektíván keresztül elnézőbben szemléljük. A közönséget érdekelte is a darab, egyes jelenetein nagyon jóízűen mulatott, bár az előadás pergő tempóját egy-két zökkenő akasztotta meg. Valószínű, hogy több előadás után elsimúlnak ezek is.

A negyvenöt évvel ezelőtti előadás szereplői közül az egy Márkus Emília játszik a darabban: akkor Irén szerepét adta, ma a szent özvegyet, Szederváry Kamillát, Ábrázolásában ez alak közönségségségét valami játékoság és önmagát is fölünyes mosollyal elintéző kedvesség enyhítette. A harmadik felvonás híres becsípési

jelenetében is inkább jóízűen pityókos volt, semmint brutális. Régi szerepét, Irént, Környey Paula annyira élettelen játszotta, amennyit ez a kissé papírosízű szerep megenged. Örvedetes, hogy a Nemzeti Színház végre kezdi kissé jobban foglalkoztatni ezt az igen tehetséges fiatal művésznőt. Zátonyi Bence szerepében Ödry Árpádnak a cinizmusra kitűnő hangjai voltak, csak mozgásban egy kissé fűgőbbnek kívántuk volna. Ujházy rég híres szerepét, Mosolygót, Rózsahegyi játszotta: szívvel feljes humora itt is tökéletesen érvényesült. Horváth Jenő jó Timót Pál volt, s általában a főszereplők mind megtették a magukét, csak Darvas Károly szerepében kellett ismét megszenvednünk Harasztos Gusztáv hibás hangzótását és kényszeredett mozgását.

A Vígszínház újdonságai közül eddig csak Galsworthy *Üriembere*kje keltett hatást. Az újabban olyan kedvelt angol szerző egy nagyon mély szociáletikai problémát dob fel: vajjon milyen határig szabad egy közösségnek az igazsággal szembehelezkednie? E probléma különösen a háborúk és forradalmak utáni időknek etikai értékzavara és kuszasága közepett nagyon égető, s a darab helyenként merészen markol e kérdésbe. A formát azonban, amin keresztül e főgondolatot kifejezte, nagyon szerencsétlenül választotta meg a szerző. Először is: egy úri kaszinó minden tiszteletreméltósága mellett sem elég súlyú terület ahhoz, hogy általában a közösséget képviselje, másfelől pedig végzetes hiba volt ez eszmével szembenálló játékosul egy kiélezett fajtságú, tolakodó, szinte mániákus zsidót választania. A felvetett súlyos problémához az író nem eléggé komoly formát választott. S éppen a szerencsétlenül felvetett zsidókérdés miatt — melynek pedig a darab mélyebb mondanivalójához semmi köze nincsen — a főgondolatot a közönség maga nagyon is nyilvánvaló együttjátszásával, másfelé siklatja, s azt sugallja a darabba eszmének, ami pedig csak héjja a mának.

Pedig e darabból helyesebb formába öntéssel könnyen lehetett volna remekmű. Így is megkap az írónak az a képessége, amellyel a darab meséjét lélekzetviasszafojtóan érdekessé és jelenetről-jelenetre emelkedővé

tudta tenni, nemkülönben az a biztossága, amellyel alakjait megformálta.

Az előadás ezúttal tökéletesen kifejezte, amivel a multkori Galsworthy-darab (*Ablakok*) előadásakor addó maradt: az angol levegőt. Különösen a második felvonásbeli klubjelenet volt a maga úri, angolosan előkelő, lassú és mégis drámaian feszülő tempójával sikerült. A színészek a Víg-színház régi, kitűnő együttesének szellemében igen jól játszottak. Egyedül Törzs Jenő volt új közöttük. E színésznek nagy színpadi otthonossága, főlényes játéktudása és értelmessége mindig imponáló, erős fogatkozásai azonban gyakran kínosan hatnak. Színészi ábrázolásának főelvei szerint Hegedüs Gyula tanítványa, s ez most, amikor mesterével egy darabban játszott, még inkább feltűnt. E viszony megállapítása azonban csak játékának főirányát jellemzi. Amiben Törzs Jenő önmagát adja, abban sajnos túlnyomó a hiba és az affektáltság. Beszédjében a helyett állandóan é-t ejt, s helyett gyakran s-et, s hangját a normális férfihang középfekvésénél szinte egy kvinttel mindig mélyebbre ejti. (Nem csoda aztán, ha különben természetes hangfokon beszélő társait is nem egyszer magával rántja ez akusztikai mélységbe.) Szem-merege-tése, s különösen a száj tájékán túlzottan vibráló arcjátéka is untatóan modoros már. S az a különös, hogy éppen e követésre nem méltó saját-ságaival fővárosi és vidéki színésze-tünkben egész iskolát csinált már. Szeretnők, ha egyszer Törzs Jenő elfogulatlanul belenézne abba a tükorbe, melyet epigonjai tartanak eléje. Elíjelve látná, hogy nem játéktudását, biztosságát és intelligenciáját vették mintául, hanem a *Wallenstein* Jägerjének szavai szerint azt: „wie er sich räuspert und wie er spuckt.“

A Víg-színház másikkal újdonosságának, Bousquet és Armond *Színész-nő*-jének kevesebb közönség-sikere van. A darab nem is mérhető magasabb irodalmi mértékkel, bár az írónak eleven, szatirikus szeme néha igen jellegzetes vonásokra pillant rá. A főszerepet, az öregedő színésznőt, Varsányi Irén játszotta. Finom volt és gazdag lelkiségű, mint mindig, de e szerephez mérve kelletlenül finomabb és gazdagabb. Az írók e színésznőt

felszínesebbnek ábrázolják és föléryesebben gúnyolódnak fölötte, sem-hogy ennyi mélyebb érzelmességet volna szabad beleje vinni, mint Varsányi Irén teszi.

Nyitott, függőnytelen, félig sötét színpad, gázipompa és orgonaszó fogadják azt, aki a Renaissance színházbeli *Hamlet*-előadás nézőterére belép. A színpad hármastagolása (előtér, alsó háttér és felső háttér) a régi, a Shakespeare-korabeli angol színpadnak modernizált rekonstrukciója. Díszletek alig vannak, akárcsak akkor sem voltak, ehelyett a fényhatások uralkodnak, amelyeket Shakespeare színpada még nem ismert. Az előtér és a belső színpad között új rivalda vonul végig új alsó világítással, s e rivaldát középpüzt egy alacsony dobogó köti össze (fekete alapon fehér keresztel), melyre Hamlet akkor lép rá, mikor híres monológjait mondja. S mivel alakja így a megvilágítás elé kerül, az egész ember olyan mint valami impozáns sziluett, s csak hangjával, mozdulataival hat, arcjátéka a sötétbevész. A Fortinbras és a sírásó jelenetek az előtérben, a szellemjelenések a hátsó emelt téren, a szobában történetek pedig a belső-alsó színpadon folynak.

E külső elrendezés általában azt a benyomást kelti, hogy a rendezés főgondolata volt visszaállítani a régi angol színjátszás modorát annak minden nyersségével és szertelenségével és ezt még — megszerezni jó adag expresszionizmussal. Az egész előadás az erős aláhúzások, a kiemelések jegyében folyik. Minden szereplő már ruhájával is jelzi karakterhangulatát: Hamlet persze feketében van, Ofélia tiszta fehérben, a király és királyné vörös-feketében, s hajuk színe is vörös, Rosenkranz és Gündendstern ruhája papagályszerűen tarka. Hogy az előadás mennyire fokozni akarja az egyének Shakespeare korára jellemző borzalmasságát, arra csak egy dolog legyen felemlítve. E tragédiában, amelynek úgyszólván sok halottja van, még egy öldöklést tart helyénvalónak: a királyi palotába rontó Laertes, leszúrja azt a ne-mest, aki érkezését a királynak jelentette. Erre a darabban még utalás sincsen, a rendező azonban a hekatombát még szaporítani akarta vele. Ennek a tónusnak megfelelő Som-lay Hamlet ábrázolása is. E jeles mű-

vészünk a maga felfogását itt is nagy átéléssel és kitűnő ábrázoló erővel viszi keresztül, de felfogása nem helytálló. Ha alakítása megállana annál a pontnál, hogy a divatosná vált pathológikus, túlzottan ideges vagy holdkörös Hamletekkel szemben reakcióul az egészséges Hamletet mutassa be, mindenesetre üdvös újítást végezne, nagy baj azonban, hogy a másik végletbe hajlik át. Ebben a Hamletben semmi sincsen a gondolkodás, a tépelődés hipertrofiájából a tetterővel szemben, s az „ünött nagylelkűségből” sem érzünk semmit. Somlay alakítása szerint Hamlet energikus és tettekre kész. Hogy mennyire nem a tett útjából okoskodással kitérő tépelődőt mutatja be, erre különösen jellemző az a jelenete, amikor imádkozó nagybátyját egyedül éri. Itt volna az alkalom a bosszú művét végrehajtani, de Hamlet erőszakolt okoskodással (hogy t. i. ha most imádkozás közben szúrja le Claudius-t, akkor megtorlás helyett még a mennybe juttatja apja gyilkosát) eltojja magát a kínálkozó alkalmat. Ez önáltató, pusztán a tett elől kitérő ürügyet Somlay igaz ok gyánant fogja fel. Amint betoppan, kardot ránt, de meglátva térdelő nagybátyját, az imádkozás aktusától ő maga is meghatódik, s ő is imára kulcsolja kezeit: vagyis ez interpretáció szerint Hamletnek a gyilkosság elhalasztására csakugyan oka van.

Az ilyen felfogás a darab intencióinak nyilván ellenszegül, s szembenáll mindazzal, amit századok felfogása a hamleti természethez jó okkal asszociált. Természetes, hogy így azután a csupa-tett Laertes-szel való ellentét is tökéletesen elmosódik.

Mindamellett vannak Somlay alakításának igen jó mozzanatai is. Monológjai — bár nem annyira monológok, mint inkább a közönséggel való dialógusok — nagyon intelligens értelmezései a szövegnek, hevílete az anyjával való jelenetében, magával ragadó, de különösen jó és eredeti az a játék, amit a Priamosról és Hekubáról szavaló színész dikciója alatt végez. Arcjátéka kifejezi, hogy a Priamost lesújtó durva Pyrrhus említésekor az apját meggyilkoló nagybátyjára gondol, s amikor a férjét sirató Hekubára kerül a szó, fájdalmasan szemrehányó tekintetéből kiolvassuk, hogy anyja jut

eszébe, kinek éppen így kellett volna férje elvesztése fölött jajgatnia. Ezzel a finom játékkal a szavalás jelenete megszűnik pusztá betétnékné hatni, résztvesz az akcióban, s most már úgy képzeljük, hogy e magára vonatkoztatás ad ötletet Hamletnek, hogy apja tragédiájához egy sokkal hasonlóbb darabot játszasson el Claudius előtt.

Általában a Renaissance-színház előadása érdekes vállalkozás, de az igazi Hamletet nem hozta meg.

A meginduló évadnak legirodalmibb újdonságát a Belvárosi Színház mutatta be, színrehozta Géraldynak és Spitzernek *Ha akarnám...* című vígjátékát. A társszerzőségből Géraldyra vall a finom problémafelvetés s a kitűnő lélekábrázolás. Egy becsületes és férjét szerető asszonynak egy pár órányi ártatlan megtévelyedése a darab. Bájos és derült jellemkomikum hatja át az egészet, s különös mélységet az ad neki, hogy a felvetett lelki problémát igen könnyen lehetett volna akár a tragikusba is hajlítani.

Az előadás középpontjában Simonyi Mária áll. Szerepének egész változatosságára van hangja: az odaadást, az ébredő kacérságot, a fojtott duzzogást, a felcsattanó haragot, s a végén a játékosá enyhülő lelki küzdelmet egyformán ábrázolja. Hozzá csak Bérczy színpadi biztonsága fogható. A férj szerepében Táray csak az első felvonást csinálja jól. Itt kedvesen és finoman komikus, de későbbi jeleneteiben régi félszége megint gyakran előtér. A többi szereplőről nem beszélünk: e rovatban csak színészeket ismertünk, nem pedig műkedvelőket.

A Magyar Színháznak nagy garral hirdetett újdonsága, az *Eső* regényből átdolgozott színdarab. (Maogham után írták Colton és Randolph.) Témája erősen hasonlít Anatole France *Thaisához*, megírása azonban irodalmi értékben messze mögötte marad. Az első két felvonás nagyon vontatott, s ami a legérdekesebb lett volna, a puritán hittérítő szerelmének felébredése és növekedése a bukkott leány iránt, éppen ez van elrejtve a II. és III. felvonás szünetközébe. Így a darab csak exotikus

miliójével és három felvonáson keresztül zuhogó tropikus esőjével kelt némi — érdeket? oh nem, csak — kuriózumot.

Az előadás egyenetlen. Csortos nem tud megküzdeni a hittérítő egyhangú szerepével. Z. Molnár mint orvos, Berky Lili mint felesége színtelenek. A hittérítő nejét azonban Pécsi Blanka nagyon értelmesen ábrázolja. A fő női szerepet, a céda lányt Titkos Ilona játssza. Kitöréseiben hangja kissé rikácsoló, de ami az ő ábrázoló modorára annyira jellemző, az itt is teljesen érvényesül; értjük azt a készséget, hogy játékban mindig egész teste részt vesz s minden lelkirezdülése utolsó porcikájáig végigreszket rajta. Ilyen vibráló játék egyetlen másik színészünknek vagy színésznőnknek sincsen hatalmában.

*

Ezek volnának a meginduló évadnak legjellegzetesebb színházi eseményei. Határozottabb célratörékvést, átgondoltabb művészi programot csak a Nemzeti Színház táján látunk kibontakozni, mely műsorát főként hazai darabokból készül összeállítani. A többi színház részéről bizonyos kapkodás tapasztalható. Lehet azonban, hogy az évad következő hónapjai meghozzák azt, ami a megindulásból hiányzik. *Galamb Sándor.*

Ifjúsági irodalom. Ez egybefoglaló cím alatt nemesak olyan munkák vannak ezúttal összemarkolva, melyeket az ifjúságnak írtak, hanem — egy kissé bizonyára szokatlan értelemmódosítással — olyanok is, melyek az ifjúságról, az ifjúsággal való nevelői bánásmódról szólnak, ennél fogva igazában a pedagógia körébe tartoznak. Itt tehát alkalomszerűen ki van tágitva az ifjúsági irodalom fogalma, holott a hozzáértők előtt nem ismeretlen dolog, hogy némely elmélkedő az ifjúsági irodalomnak létjogát még a közkeletű, szűkebb értelemezésben is kétségbe vonja. Akik így gondolkoznak, azok azt vallják, hogy az ifjúságnak nem szükséges külön irodalmat csinálnunk, hanem a felnőtteknek való irodalomból kell kiválogatnunk olyan műveket, amelyek az ifjúság számára is alkalmas szellemi táplálékul. Ez azonban nyilván csak szürke elmélet és merő ábrándozás. A külön ifjúsági irodalom kialakulása az irodalom diffe-

renciálódásának egészen természetes következménye. Mint ahogy különböző rétegekből tevődik össze az olvasóközönség nagy tábor, éppen úgy rétegeződik maga az irodalom is. Még a természetesen fejlődött népköltészetben is találunk külön, gyermekeknek való „műfajokat“, aminők a kiolvasó versek és mindenféle verses mondókák. S ott van bizonyító példának főként a mese, amely felnőtteket is gyönyörködtet ugyan, de elsősorban bizonyosan mégis népies „ifjúsági irodalom“. Hiába is vagdalkoznánk hát Don Quijote rozsdás fringijával az ifjúsági irodalom felé, ifjúsági irodalom van és még inkább lesz. Legyen is, mert az ifjúsági irodalom kifejlődése pszichológiailag is meg van okolva. Más a lelki szükséglete a tízéves gyermeknek, mint a felnőtteknek, és bajos is volna a felnőtteknek szánt irodalomból elegendő olvasnivalót találni kisebbfajta gyermekek számára.

Könnyű azonban belátnunk, hogy a kétféle irodalom között nem mindenütt lehet éles határvonalat húzni. Valamint az életkorok sincsenek egymástól határkövekkel elválasztva, hanem egymásba folynak, az ifjúsági irodalom is át-átnyúlik a felnőtteknek való irodalomba. Ezt az átmenetet szemlélteti pl. az alább méltánodó egyik regény is: *A gárda virága*. Ezt szerzője (Lampérth Géza) a borítékon lévő címlap szerint „a serdültebb ifjúság számára is írta“. Viszont a másikat: *A rádiumkirályt* egyszerűen regénynek minősíti az író (Ujj Gyula) és zokon is veszi talán, hogy ebben az ismertetésben a gyermekszoba könyvespolcára helyezzük munkáját.

Lampérth Géza, a magyar multnak elbeszélő és drámai formában hangsúlyos megszólaltatója, ebben a regényében is a magyar multba, Mária Terézia korába visz bennünket. Olyan történeti elbeszélést ír, melyben kedves ismerőseink a mellékalakok: maga „a nagy királyasszony“, aki igazi asszonyos észjárással házasság útján akarja elnémetesíteni a magyar nemes ifjakat, azután Beszenyei György, Báróczi Sándor, Barcsai Ábris, Fekete János gróf, Orczy Lőrinc báró stb., ellenben nem történeti alak, legalább is a köztudat számára nem az, maga a főhős, Lóránth András, a gárda virága,

akinek poétikus szerelmi históriájához háttérnek ovariesti az író az egyszerű, sőt bizony el is maradt, de talpig becsületes magyar világot, s a bécsi udvarnak csillogó, kipallérozott, egyúttal azonban raffinált világát. A hőst egy bájos magyar leányalakhöz fűzi még itthon ébredt, ifjúkori tiszta szerelme. Az osztrák herecgnő palotájának mámorító levegőjű tánctermében a gárda virága egy percre megfeledkezik ugyan az itthonhagyott magyar rózsaszálról s ebből egy kis bonyodalom is kerekedik, de aztán — hála a kardos özvegy édesanya katonás fellépésének — jóra fordul minden: a gárda virága visszaültetődik az ősi kúria televény földjébe szíve választotta mellé. Ezt a nem sokágú, de magyar léleknek, főként ifjúinak nagyon kedves mesét mondja el a szerző az elmélkedésre kevés szót pazarló, inkább csak mesélő modorban. Az alakok rajzában s a romantikus mese-szövevényben, valamint a helyzetek kidondolásában van valami Jókaias vonás, s ez csak vonzóbbá teheti az elbeszélést éppen az ifjúságra nézve. Jókaira emlékeztet az is, hogy egyszerű véve jó magyaros ízü stílusában a „magyarság virága” között helyel-közzel fel-felüti fejét a magyartalanság giz-gazza (még *mindig*, betartott pauza stb.). Méltánylással kell megemlíteni, hogy a szerző történeti és irodalmi tanulmányok alapján jól ismeri azt a kort, amelyből művének tárgyát választotta, ezért a regényen meg is érzik — ha szabad új kifejezést faragni — a *couleur historique*.

Egészen más világban érezzük magunkat, ha Ujj Gyula regényét olvassuk. A *rádiumpalota* is magyar tárgyú történet ugyan, de nem a múltba kalauzol bennünket, hanem a jövőt vetíti elénk. Budapesten indul meg a cselekmény, egy olyan korban, amikor „lovat már csak az állatkertben lehet látni”. Tudományos, sőt természettudományos regényről lévén szó, a főhős is tudós: Dr. Szentkirályi Árpád, a radiológia tanára. Szentkirályi nagy dolgot művel: feltalálja az anyag átalakításának titkát, mesterséges rádiumot készít s ezzel elhozza kortársaira az emberiség legnevezetesebb korszakát, a rádiumkorszakot. E rádiummal rombolni és teremteni tud, elpusztítja és visszaadja az életet tet-

szése szerint. Valóban korszakos találmányát egy eszményi cél elérésére óhajtja fordítani: meg akarja vele teremteni a világbékét. Éppen kapóra jön neki a sárga veszedelem, az az új, nagy világháború, melyet a mongolok és japánok készítenek elő a nyugati civilizáció ellen. A nyugati népek részéről a magyar király a háborúnak szellemi vezére, a hadseregek vezére pedig — egy német tábornok. De az igazi harcot Szentkirályi Árpád harcolja: rádiumával megbénítja az ellenség erejét, s a háború nyomában megszületik a várva-várt világbéke; minden nemzet jól jár. Magyarország is kap egy darab földet — Afrikában. Látnivaló, hogy a regény a következő világháború fantasztikus képét akarja megrajzolni, csak az a baj, hogy már egy emberöltőve a mostani világháború után pereg le az események filmje (szerepel a regényben egy öreg báróné, aki még átélte a most lezajlott háború borzalmas éveit). Ez egy kissé korán van és árt a költői elhitetésnek. A regénynek különben mint afféle technikai regénynek abban van a súlypontja, hogy élénk tárja a holnap technikájának egyelőre még csak elképzelt csodáit: az alvást fölöslegessé tevő szert, a mellényzsebben hordozható mozdonyt és más ilyen fantazmagóriákat. Komoly fizikusok, kémikusok, geológusok, fiziológusok alkalmasint fejcsóválva olvassák a képzeletnek effajta nekikerülgözését, azonban a természettudományoknak nem annyira elvi alapjai, mint inkább technikai alkalmazása iránt fogékony ifjúság biztonnal kedvét fogja lenni a fantáziának az exaktság szívérványszínével elkápráztató játékában. Aki pedig visszapillantana a műfajnak történeti fejlődésére s egybevetéseket találna tenni, hamarosan észrevenné, hogy nehéz dolog a technika terén újat és eredetit nemcsak alkotni, hanem — költeni is. Mert az ember, ha nyughatatlan képzeletének nincs maradása a földön, s nem akar a csillagokba röpködni vagy a tenger mélyén úszkálni, csak két dolgot tehet: vagy belevájjá magát a föld gyomrába hihetetlen tárnákat és alagutakat fúrva, vagy felszáll a levegőbe s ott vívja meg ellenfelével a harcot. Ezt cselekszi a rádiumkirály is, s így legföljebb csak tökéletesítheti azt, amit ő előtte már mások is megtettek más

írók képzeletének segédelmével (v. ö. Kellermann: *Az alagút*, Jókai: *A jövő század regénye*). Mindezek a megjegyzések természetesen nem jelentik azt, mintha nem akarnók készségesen elismerni, hogy *A rádiumkirály* alkalmas ifjúsági olvasmány: hasznosan szórakoztat és erkölcsi szempontból teljesen kifogástalan.

Nem mulattatni, hanem tanítani és nevelni akarja az ifjúságot Tóth Tihamér derék könyve, *A jellemes ifjú*. Az akarat nevelésének nagy kérdésével foglalkozik olyan módon, hogy az idevágó tudományos irodalom eredményeit mintegy aprópénzre váltva praktikus tanácsokat ad a diákságnak arra nézve, hogyan nevelheti önmagát. A szerző már jó nevet szerzett azokkal az ügyes gyakorlati irányú ifjúsági iratokkal, amelyekből egy egész sorozatra valót adott ki *Levelek diákjaimhoz* címmel s amelyekért igazán hálával tartozik neki az ifjú nemzedék a szülőkkel egyetemben. E könyveszkék mind annak köszönhetik méltán megérdemelt nagy sikerüket, hogy írójuk szerencsésen el tudja találni azt a közvetlen hangot, mellyel legjobban hozzá lehet férközni az ifjúság szívéhez. Sok tapasztalt és okos ember adhatna böles tanácsokat az ifjúságnak, csak hogy nem mindnyájan tudnak az ifjúság nyelvén szólni. Tóth Tihamérban megvan ez a becses adomány, ezért van műveinek olyan nagy keletje a diákok körében. Most szöbanforgó könyvét nem egyszerre kell olvasni, hanem fejezetenként, elgondolkodva. Mozaikszerűen is van megírva; az ifjú figyelmét megkapó ötletes címek tagolják kis kerek egységekre az író mondanivalóját, aki az értelem útján igyekszik fejleszteni az akaratot, megragadó és érdekes példák felsorakoztatásával. Lelkes előadásából kiérzik a meggyőződés ereje, valósággal szuggerálja fiatal olvasójának ezt a jótékony gondolatot: Képes vagy minden szépre, jóra, csak akarnod kell! Azt vethetnők ugyan ellene, hogy az erős akarat szintén Isten adománya, nem tudhat mindenki egyforma erősen és kitaratóan akarni, másrészt pedig az erős akarat sem mindig éri el azt a célt, amelyre törekszik; ámde kétségkívül nagy nevelői hiba volna, ha ez akaratbágyasztó tétel hangoztatásával gyengítenők az ifjúnak akarását, hitét és önbizalmát, holott mindez folytonos ösztökélésre, erősítésre, foko-

zásra szorul. A szerző azonban olykor túlzásba esap: el-eragadja a lelkesedés heve, s olyasmit csúsztat tolla hegye alá, ami ellenmondást ébreszthet a gondolkodó ifjában, ez pedig már; csökkenti a tanácsoknak hatóságát. Olyan emberek például, mint Descartes, Kant, Milton, nem azért lettek világhírűek, mert erős volt az akaratuk, hanem mert lángeszű emberek voltak. Túlló a célon az a példa is, mely a cserebogarak összerágásával illusztrálja a minden áldozatra kész erős akaratot! Mérésékltre és kritikára van szükség a példák megválogatásában, mert a szélsőség könnyen neveltségessé teheti a legnemesebb szándékot is. Tóth Tihamér könyve határozottan katolikus könyv, de mindjárt hozzá is tesszük: úgy van megírva, hogy mindenféle vallású ifjút bizvást olvashatja; csak jót tanul belőle. Öszintén kívánjuk, hogy e valóban értékes mű, melyet az említett sorozatnak többi tagjával együtt minden magyar ifjúnak kezébe szeretnénk adni, minél hamarabb új kiadást érjen. Abból aztán a szerzőnek módjában lesz eltüntetni egy-két ismétlődést, valamint azokat a magyartalan kifejezéseket (kerül, amibe kerül; ismételten és ismételten; bebeszéli magának; betartja a szabályt; névtelen szomorúság), amelyek úgy ragadnak a diákokra, akár a bojtorján az úton járóra.

Négy kisebb füzetről kellene még egy-két szóval számot adni. Egyiknek a tartalmáról címe is eléggé tájékoztat (Vidovszky Kálmán: *Dániai levelek*, Magyarok a II. cserkészszolimpiáson). Arról az emlékezetes cserkész-világversenyéről számol be levélformában, melyen a magyar cserkészek mindnyájunk igaz örömére váratlanul oly nagy dicsőséget hoztak a magyar névre. A szerző, aki maga is egy cserkészcsapat parancsnoka, elsősorban magyar cserkésztestvéreinek írta meg a koppenhágai *jamboree* alkalmával szerzett tapasztalatait, ottani élményeit, eredetileg a *Körösvidék* hasábjain. Nem nagy igényű, csak alkalmosszülte levelek ezek, de fúrge tollal vannak papírra vetve, színesek, elevenek, nem csupán krónikáját adják azoknak a résztvevők számára nyilván felejthetetlen eseményeknek, hanem az érzelem melege is áthatja őket, magyar szív lüktet bennük.

Radványi Kálmán füzetkéje *Horogh István & Comp.* címmel a diákéletből beszél el néhány mulatságos történetet és vázol egy pár tréfás jelenetet. Horogh István kacagató figurája régi jó ismerőse a *Zászlónk* című ifjúsági lap diákolvasóinak. Radványi jól ismeri a diákokat, főként a pestieket, s a maguk nem éppen mintaserű nyelvén beszélteti is őket a jellemzettség kedvéért (kisöccsége, fakamra stb!). A kis karcolatok jóízű mókázással villantanak rá a diáknépségnek apró-cseprő gyengéire, bohókás komolykodására, rosszul végződő csínytevéseire, s mint naiv hangjuk mutatja, a kis diákokat akarják a *Mister Herkules & Comp.* helyett lelki károsodás nélkül elmulattatni.

Az ifjúsági irodalom köréből a pedagógia terére siklunk át Tower Vilmos értekezésével (*A fegyelmezés természetesei eszközei*), mely Weszley Ödön egyetemi tanár ajánló soraival jelent meg. Nem elvi szempontok tisztázására törekvő, a tudós fejtegetés választékos hangján szóló neveléstani elmélkedés ez, hanem amolyan népszerű, könnyed pedagógiai csevegés. Kiindulópontjai általában helyesek, bár itt-ott lehetne megjegyzést tenni, pl. ma már nem helytálló az írásbeli feladattal való büntetés ajánlgatása, mivel minden pedagógusnak tudnia kell, hogy a régi világban ugyancsak divatozó „büntetési feladat” nem nevelő hatású büntetés. Saját tapasztalásából és olvasmányából igen sok példát halmoz össze a szerző; sok az érdekes köztük, de a belőlük levont következtetéseket kritikával kell olvasni. Szóvá kell tennünk végül, hogy a könnyedségre való törekvésben kelleténél messzebb megy, úgyhogy kifejezésmódja sok helyt fésületlenül válik. Bármennyire kerülnék a tudósodás látszatát, bármily ellenszenves legyen előttünk a koturnuson járó stílus, mégsem szabad komoly tárgyú fejtegetésben ilyen kiszólásokra vetemedni: bivalypedagógia, vau-vau (emberre értve!), limlohos (?), tityi-toty ember, kipiizsterkélhessék magukat (?). Az efféle részint a tárgy által meőköve-telt komolyság, részint az érthetőség rovására megy, s a kevésbé válto-gatos írásmódból is bántóan kéri.

Az Aquinói Szent Tamás-Társaságban székfoglalóul bemutatott másik értekezést (Erdey Ferenc: *A*

cserkészpedagógia alapelve Aquinói Szent Tamás elméletének világánál) — melyet szerzője helytelenül nevez az előszóban értekezetnek, hiszen az ma már tudvalevőleg tanácskozást jelent — az a körülmény hozta létre, hogy a katolikus egyházi hatóságok és személyek sokáig idegenkedtek a cserkészet felkarolásától, mert nem látták be mindjárt, hogy a cserkészet elveit és gyakorlatát jól össze lehet egyeztetni a nevelésnek egyházas szellemével. A szerző most a katolikus egyház egyik legnagyobb tudósának, Szent Tamásnak metafizikai és etikai tanaitan keresi meg a cserkészpedagógia azon alapelveinek igazolását, hogy a növendéket nem kívülről kell nevelni rákényszerített törvényekkel, hanem a lelkéből kell kiindulni, s a benne föllelhető jó csírákat kifejlesztve kell ellensúlyozni és leküzdeni a benne felburjánzó rossz hajlamokat. Emlékünkbe idézi ez az eljárás a középkort, amikor mindent Aristotelesből igyekeztek igazolni, még a tévedéseket is. Ezúttal azonban semmi baj nem származik a visszafelé nyomozó igazolásból. Csak örvendeni lehet, hogy akiknek eddig netalán még teológiai szempontból aggodalmaik voltak a cserkészet jól bevált intézményével szemben, azok is megnyugtatót kapnak arra nézve, hogy a cserkészpedagógia a szigorúan egyházas felfogással sem áll ellentétben. Egyébiránt ezt a gyakorlat emberei már előbb felismerték és tevékenységükkel be is bizonyították; most az elmélkedés csak mintegy utólag üti rá a szentesítő pecsétet.

Nagy J. Béla.

„Vajda János vezeklése.” — Ily cím alatt a „Napkelet” legutóbbi számában Baros Gyula úrtól érdekes cikket olvastam. Vajda Jánosnak — eddig ismeretlen — Bécsből Jókai Mórhoz intézett levelét közli s mintegy adatként alkalmazza abban a — ma ként nagyrészt tisztázatlan kérdésben — „hogy a Vajdát elkészerítő körülmények előidézésében mennyi része volt a kortársak meg nem értésének s mennyi írható önhibája rovására”. A költő leveléből érdekesen világlik ki, hogyan fogadta az *Önbírálat és Polgárosodás* című politikai röpirataira adott választ, melyben a nagyközönség hangulatának tolmácsolását vélte:

„...feledd tévedéseimet — írja le-
velében —, melyek nagyrészt akkori
beteges állapotomból származtak s
nyujts módot, hogy az ügynek szol-
gálhassak. Részemről ki vagyok bé-
külve azokkal is, kik legdühöseb-
ben üldöztek, mert hiszen magam is
legkiméletlenebb üldözője óhajtanék
lenni a rópirataimban kifejtett
iránynak.“

Vajda János akkori lelki állapo-
tára vonatkozólag azonban érde-
mesnek tartok még egyet-mást meg-
jegyezni. Először is figyelembe kell
venni szüleinek tragikus halálát
(1863 szeptember 17.). Ha elfogad-
juk is a Vajdára vonatkozó irodal-
om azon megállapítását, hogy szü-
leit s különösen édesanyját nem
szerette, — lehetetlen még elgondolni
is azt, hogy ez a váratlan szeren-
csétlenség meg ne rendítette volna.
Hiszen az ő halálukkal némesak ott-
hont veszített, hanem úgy nő-, mint
fiútestvérei eltartásának gondja is
ránéhezedett az amúgy is szegény-
séggel küzdő költőre. Tudjuk, hogy
Vajda gyakran járt ki szüleihez
Válba s ilyenkor álmódózza bo-
lyongta be az általa oly szépen
megénekelt váli erdőt! Pihenni, fe-
ledni járt ide. Szülei halálával ezek-
ről a kedves enyhülésekről is le kel-
lett mondania. Az erdőimádó költő-
nek nagyon fájhatott a váli erdő-
től való elszakadás!

Szívesen ragadta meg tehát az
alkalmat, mikor valami lap ügyé-
ben Bécsbe kellett mennie. Gina,
„a feledhetetlen“, akkor már mint
nagy vagyon örököse élt Bécsben.
Házai, pompás ékszerai voltak.
Vajda találkozott vele, meglátogatta
és e találkozás emlékére írta „A kár-
hozat helyén“ című megrázó költe-
ményét. Gina ekkor már tartóztatta
a költőt. Vajjon nem ezen körülmé-
nyre vonatkoznak-e fent idézett
levelének következő sorai: „Ha már
csak kenyér kellene, maradnék itt,
kapnék kalácsot is. De érzületem
napról-napra jobban föllázad hely-
zetem ellen. És ezt nem bírván el-
palástolni, itt legkevésbé boldogu-
lok.“ Ugyanezen levelében arra kéri
Jókai Mórt, hogy alkalmazza lap-
jánál bécsi levelezőnek s mint ilyen
egyelőre megelégednék 62 forint
fizetéssel!

„Példát ritkító akaratereire és
mely erkölcsi érzékre mutat — írja
Kerekes György Vajda, életrajzá-

ban —, hogy Vajda nemcsak nőül
nem vette e nőt, hanem még szere-
tőjének sem akarta. Pedig szerette,
csakhogy nem ezt a Ginát, hanem
azt a régít. Nem a szerencsését, ha-
nem a szegényt és tisztát.“ Hogy ez
a győzelem mennyi szenvedésébe
került, azt nagyon jól tudják azok,
akik néha Vajda János költemé-
nyeit is olvasgatják!

Vajda János vezekelt! Pedig a
legtöbbször nem szolgált rá a ve-
zeklésre. Boldogtalan volt egész éle-
tében, a „boldog gyermekkor“ ked-
ves napjaitól kezdve a „hosszú éj-
jel“ azon percéig, amelyben örök
álmorra esukódtak le fáradt szemei.
(Vál.) Németh László.

Erdélyi irodalom. Három író t
mutatok be ezúttal az olvasónak. Mind
a három tősgyökeres erdélyi, kettő-
nek közülök a szava is székely. Az
első: *Gyallay Domokos*, kiről folyó-
iratunkban már gyakorta esett szó,
egyike a legmunkásabb erdélyi írók-
nak. Röviden úgy lehetne jellemezni
emberi és írói egyéniségét, hogy az
erdélyi nép *tanítója*. Ő szerkeszti a
a Magyar Nép c. politikai, gazdasági
és szépirodalmi képes hetilapot s
ennek könyvtárát. Lapja telve van
hasznos tudnivalóval; emellett szó-
rakoztat is. Könyvtárának egyes szá-
mai: *A földmérés kis könyve*; a
György Lajostól kitűnően összeállít-
ott *Históriás könyveske*, mely leg-
jobb elbeszélőink egy-egy remekével
ismerteti meg a népet; a *Szaváló
könyv*. *A betyár kendője* stb. már
címmel utalnak rendeltetésökre.
Gyallay vitte be a népmulatságokba
az irodalmat, mi több: a szórakozá-
sok, összejövetelek főprogrampon-
tjává tette azt. (Kolozsvárt időzésem-
kor hallottam, hogy a nép állandóan
új „szaváló“-könyvekért és műkedve-
lői előadásokra alkalmas színdara-
bokért *ostromolja* a szerkesztőséget.)
E tény jelentőségét csak az méltat-
hatja igazán, aki számbaveszi, hogy
Erdélyben a nevelés pusztuló isko-
láinkból mindinkább a családba
kényszerül: a gyermek családi kör-
ben szívja magába nagy magyar köl-
tők szellemét s amit azelőtt az isko-
lában tanulnia *kellett*, itt önkén-
ten tanulja meg.

Gyallayban e veleszületett peda-
gógiai hajlam oly erős, hogy az író
sem hagyja cserben. Novelláinak
legújabb kis kötetében, mely az Er-

déli Könyvbarátok Társaságának Irodalmi Vállalatában jelent meg. „Rég volt, igaz volt...” címmel s erdélyi történeteket tartalmaz, gyakran kiütözik. Az író, azonkívül, hogy érdekesebbnél érdekesebb meséket és eseteket mond el, egyúttal fajaért hevülő székely s kissé moralista is. A jó győzelme, a magyar virtus és lovagiasság ragyogó példái, a szülői, különösen az anyaszeretet tisztasága (Folt a családfán), a székely ötletesség és életrevalóság dícsérete (Szón fordul meg a dolog.) stb. megannyi evező, mely leleményét hajtja és kormányozza. Ha hozzávesszük, hogy kitűnő érzeke van meséinek szerkesztése iránt, akkor úgy látjuk, hogy világnézetének nemes erkölcsiségén túl művészi szempontból is nevelő s egyike e tekintetben a legjobb, de kevésbé méltányolt ifjúsági íróinknak. (Ma, mikor a Székelyföld oly nehezen közelíthető meg, különösen fontos érdek lenne, hogy ifjúságunk e kötetből a Székely népet megismerje és megszeresse.) Meséinek érdekességét gazdag leleményén kívül éppen erős konstruáló képessége fokozza. Azon ritka írók közé tartozik, kik — legalább az ilyen kisebb terjedelmű elbeszélésekben — sohasem egyenetlenek. Novelláiban mértani pontosságú az arány, melyet a legkisebb részletben sem zavar hézag, vagy henye jelző. Elbeszélései nyájas kis falusi lakokra emlékeztetnek, melyeken nincs külső ornamentika, de minden téglájuk szilárdan áll helyén s a kis lak belseje szeretetet és derűt sugároz. A mondottakat nemcsak e kis kötet, de írói pályájának legszebb állomása: *A föld népe* is szemlélteti. E könyv az erdélyi népeletnek szeretettel s mégis hűen megírt rajza. Kitűnő székely figurák vonulnak fel benne, kik kedvesek, furfangosak s ha itt-ott botlanak is — Istenem, oly nehéz az élet —, botlásuk jókedvre hangol, mert derűssé teszi a szereplők gondolkodásának eredetisége és körmönfoltsága. A kötet hangjával is kiválik az erdélyi irodalom újabb termékeiből. Az élet apró dolgait, melyek mégis életbevágók, Gyallay humorral nézi s derűs, megértő és megbocsátó felfogását olvasója is magáévá teszi. Aki ismeri az udvarhelyme gyei székelyt, az e kötetben viszontlátja, amint különböző helyzetekben ki tudja harcolni a maga érdekét s

hol kópéságával, hol hűségével és nemességével tűnik ki. A gyönyörködtetés mellett azonban itt sem feledkezik meg az író a „jó” eszméjéről s több novellájából könnyen kihámozható az ú. n. erkölcsi tanulság. A fontos, hogy csak „kihámozható” s nem lóg ki belőle kedvettségző módon. Bizonyítja az író művészetét, kinek Erdélyben kétszeresen nehéz a helyzete, mert papnak és tanítónak is kell lennie.

Figyelmet érdemel Gyallay nyelve és előadása is. Tán az egyszerűség és világosság szeretete okozza, hogy csak módjával használja a tájszavakat. Nem a székely nyelvjárással jellemzi alakjait, hanem a székely *gondolkodással*. S nyelve mégis ízes, zamatos székely nyelv. Zamatos és eleven az előadása is; nem tűr kitérőket, hosszadalmas leírásokat s meséjével együtt feltartóztatlanul siet célja felé.

*

Ha Gyallay írásaira az életfelfogásnak és művészi látásnak bizonyos hagyománytisztelő vonásai jellemzők: fiatalabb székely társa: *Tamási Áron: Lélekindulás* c. kötetében témákban és modorban új csapásokra tör. Ajánlásában könyvét „mint gyarló testét s vérét s jóhú lelkét a világban elbolygott szomorú gyermek felajánlja s visszaadja Erdélynek: székelyeknek, magyaroknak, románoknak, zsidóknak, szászoknak, apának, anyának, szerető párnak; békeségnek, hitnek, jóra menendő erőnek; füveknek, vizeknek, virágoknak, ágaknak s rajtok madaraknak: s aki mindezeket a pusztulástól megójjá és virágoztassa: a Géniusznak, ki az Isten”. Az „elbolygott” ifjú jelenleg Amerikában él, onnan kéri részletes bírálatunkat, bízva abban, „hogy a szép művelésében kitartó lelke erejével és szerény tehetségével valami cepp új értéket adott a magyar irodalomnak.” Az olvasó, kit a fiatal szerző ajánlása elriaszt s olvasatlan teszi le könyvét, sok igaz költői szépség élvezését mulasztja el. Tamási nevével a „Tizenegy fiatal erdélyi író” kötetében találkoztam utószor, s a Napkelet 1924 jan. számában azt alapítottam meg róla, hogy „novelláiban kétségtelen tehetség nyilatkozik, de leleményében és eszközeiben oly eredetieskedő még, hogy írásainak élvezéséhez igazán elfogult jóindulat kell”. E kritikát két gyengébb novel-

lájáról írtam, melyek közül egyet a szerző mostani kötetéből ki is hagyott, a másikat meg talán évv bírálatom hatása alatt alakította át. Amilyen jogos volt e bírálata a két novellára vonatkoztatva, oly elismeréssel kell kiemelnem a *Lélekindulás* c. kötet értékeit.

Tamási könyvében a csíkmegyei székellyel ismerkedik meg az olvasó. Az udvarhelyi és csíki székely jelleg közötti különbséget Gyallay és Tamási elbeszéléseinek tárgya, eltérő hangja és levegője is feltüntet. Tamási világa komorabb, napsugár ide csak elvétve jár. Alakjai az árnyban megnyúlnak, gesztusaik széleset lendülnek s érzések gyakran viharra nő. „Nemes és nemzeti Falusi Márton uram olyan székely volt, kinek a szavára eléjött a zivatar.“ (Föld embere.) „Úgy ült, mintha a világ elcsöppése reá volna bízva.“ (Szász Tamás, a pogány.) Etédi Kűs Ambrus „olyan állást vett, mintha két világgal is fölvenné a harcot“. (Zeng a magosság) stb. E hatalmas, erős emberekből és féktelen érzésekből nagy birkózások kelnek, hol egymással, hol a sorssal. Innen Tamási novelláiban a sok túlfűtött helyzet, melyben a társalgás a vihar előtti csend szaggatott dörgésére és villámlására emlékeztet. Izzó; robbanó jelekkel váltakoznak, hol a szavak mint malomkövek lendülnek s a hőscselekvése: halál. A csíki hegyekbe bizony vékony éren szállította iskola és közigazgatás a maga erkölcsi törvényeit és tanulságait s ezért lakóiban a gondolkodás és érzés vad természetessége fejlett ki, mely ősi ösztöneire vagy a képzelet nyomására bízva élete és cselekvése irányítását. Ezért van, hogy ha Tamási emberei összeütközésbe kerülnek is a földi igazságszolgáltatással, nem ütköznek össze saját lelkiismeretükkel. Van egy hőse (Ki vagy, hé!), ki alól, míg harctéren jár, kihúzzák a földet. Estére ér haza s koldus családját kenyér nélkül találja. Nagy elhatározás kél benne: volt birtokáról haza hoz egypár kévét. Apa, tehát jussa van hozzá. A pásztorral, ki a földeket őrzi, megverekszik, vér is foly, de istenem, mi ez ahhoz képest, hogy estére otthon új kenyeret ehetnek. Tamási emberei általában inkább a szívökre hallgatnak, mint a törvénykönyvre; mint egyik

hőse mondja: „tudományukat kebelükben hozzák magukkal a világra“.

Különösen három dolog foglalkoztatja őket erősebben: a föld, az Ég és a szerelem. Aki huzamosabb ideig járt székelyföldön, tudja, mit jelent a székelynek a Föld. Hozzáképest a mi parasztunk nem földszerető; inkább földéhes. A székely babusgatja, dédelgeti földjét s imádatát növeli, hogy az időjárás oly szeszélye fenyegeti állandóan, melyről nekünk itt fogalmunk sincs. Figyeli a természetet, tanulmányozza és szereti. A föld és természet mellett, melyek közül az első játékos erejét emészti fel (munka idején pihennek a csete-paték), a második parányiságára figyelmezteti, ott áll a templom, mint erkölcesinek szelíd őre. Felkiáltójel a faluban: szeressétek egymást! Tamási embereinek a vallás ezenkívül művészetet, irodalmat, szórakozást is jelent, azt a valamit, ami az élet prózájának költőiséget ad. Születés, ünnepi harangszó, halotti tor: e három stáció közt „bolyg“ az ember a „földi téreken“. Egy van még — áldás e bús világban: — az asszony. Érdemes érte élni és halni. Tamási székelye bizony mind a kettőt könnyen megcselekszi. Amilyen egészséges emberei általában — mert nem mind azok —, oly egészséges erotikája is. Friss, mondhatnám paraszti erotika ez, melyet nem finomított „kultura“. Tán magától értetődő dolog is oly faj rajzánál, melynél a szerelem gyönyöre nem kevésbé természetes, mint az evés élvezete.

Sajnálom, hogy nem foglalkozhatom egyenként Tamási hőseivel s terünk azt sem engedni meg, hogy a fiatal író kívánságához képest részletekbe ható elemzést adjak meséről, rámutatva helyenként művészi vagy művészietlen voltokra. A tizenhét novella, melyet e kötetben összegyűjtött, oly gazdag anyagot ad az elmélkedésre, hogy ez csak tanulmány keretében férne el. Benyomásaim lényegesebb részét a következő megjegyzésekbe foglalhatom.

Tamási nagy tehetségű író, de nehézkes elbeszélő. Vannak elbeszélései (Tűzet vegyenek, Úgy becslem, meghala, Lélekindulás, A halál vigiliája, Zeng a magosság, Legénké királya), melyek invenciója, fölépítése és jellemrajza mesteri. Vannak viszont olyanok (Ecet, Ébredj, itt a madár), melyekben elmélkedései és

szimbólumai fászesztók, meséi érdekeltenek. Az író agya képekben dúskál s némelyik elbeszélése azt a benyomást teszi, mintha képzelete gazdag kincstárából tárlatot akarna rendezni (Halál vigiliája). Ez elbeszélések első lapjain pl. minden mondat kép s az olvasó figyelmét nem a mese, hanem a nyelv köti le. Azt pl. hogy Pandi Zsiga már öt éve meghalt, az író így fejezi ki: „Pandi Zsigának már öt esztendeje marandó hajlékot építettek: olyat, miről csak a kereszt marad a világba“. Vagy: a novella egyik szereplője, Pakot Sára haldoklik. Mostohafia fejét lehajtva ül a szobában. A haldoklóval felesége foglalkozik. A fiú egyszere az kérdezi: *Itt van-e még?* (már mint Pakot Sára, lelkesül). Mindez gyönyörű székely beszéd. Ilyesmit a könyvnek csaknem minden lapjáról sokat idézhetnénk. Bizonyítja, hogy az író költő, ki alakjainak nemcsak gondolatait, hanem gondolkodásának belső formáját is tükrözi. De a gazdagság sem jó, ha mérhetetlen, mert nem *áttekinthető*: nem látjuk a fától az erdőt. A székely képes beszéd annyi kinese van itt összehalmozva (szerző valóságos virágtömböket rak olvasója elé), hogy a metaforák gyűjteménye már-már öncélnak látszik. A képekkel túlszűfolt beszéd nemcsak a mesétől téríti el az olvasó figyelmét, de az a hátránya is megvan, hogy maguk a képek nem kapnak distanciát, nem férnek egymástól, röviden: nincs levegőjük. Tamásinak ez a mértéktelensége gazdag költői tehetségre vall s így e szempontból erény; művészi szempontból azonban fogyatkozás, mert a megrakott szekér lassan jár s az olvasó nemcsak nézdelődni akar, hanem a cél felé is törekszik.

Költői erő bizonyossága Tamási elbeszéléseiben egy-egy élére állított drámai helyzet rajza is. *Lélekindulás* c. kis remeke, a *Tűzet veayenek* stb., bővelkednek ilyenekben. Az író meg tudja hatni, de meg is tudja rendíteni olvasóját. Alakjainak beszéde ilyenkor tömör, villámszerű, egy-egy rövid mondatral a gondolatok és viharzó érzések egész sorozatát érezteti. Lélekeknek és stílusnak hatalmas energiájára vallanak az ily részletek, melyeket az ember a szó eredeti értelmében szeretne a novel-lákból *kiemelni* s az olvasó elé vinni, hogy gyönyörködjék bennök. Úgyde

vaskapcsok tartják őket fogva a novellák alapjához; nem mozdíthatók. Elbeszélések pedig annyit jelentene, mint Tamási nyelvét átfordítani a magaméra s ezzel ellaposítani.

S ha már a nyelvénél tartunk, be kell vallanom azt az aggodalmamat, hogy Tamási elbeszéléseinek népszerűségét valószínűleg nyelve fogja nálunk korlátozni. Gyönyörű nyelv a székely nyelv, de mit ér, ha csak kevésbé értjük? Tamási a magvas közmondások, az eredeti szólások és anyatejűességek szavak egész záporát hullatja, de lesznek-e sokan, akiknek füle a székely szó zengését és értelmét sejdíti? Van-e gyermekünk, kinek pl. „A legénkék kirája“ című bájos mesét, mely primitív hangjával, tündéri képzeletével s tüde nyelvvel oly megragadó, lelkébe csepentsük? Vannak nagy költőink, kiknek híre határainkon, a magyar nyelv elszigeteltsége miatt megszakad. Lehet-e reménye a népszerűsége annak, aki saját nyelvünkön *belül* is izolálja magát? Ha lehet, ez annyit jelent, hogy az író nagy költővé válik s nyelvét irodalmi nyelvünk magába szívja. Hogy ez meg micsoda gazdagodást jelentene, arról csak annak van sejtelme, aki a székely nyelv festőiségét és árnyaló képességét ismeri. A Tamási Áronoknak mindenesetre joggal lehet oda kiáltani a biztató szót: *előre!* A fontos, hogy ne álljanak meg szülőfalujokban, hanem szélesebb érdekkörű témákkal is szóljanak az egyetemes magyarsághoz.

Megszólalnak a kövek, e címmel Makkay Sándor foglalta kötetbe tizenegy elbeszélését. Csak tavaly jelent meg a szerzőnek „Élet fejedelme“ c. elbeszélés kötet (Napkelet 1924. IX.) s „Az Eszter padja“ c. kis regénye. Ha hozzávesszük, hogy egy nagyobb történeti regénye sajtó alatt van s e szépirodalmi munkássága tulajdonképen csak töredéke széleskörű tudományos, teológiai, társadalmi stb. működésének, úgy Makkayt Erdély legtermékenyebb írójának kell tartanunk.

Megszólalnak a kövek c. köteté egy elbeszéléstől kapta címét. A földesúr tönkrement s ezzel a falu népe, mely cselédsorban élt a földesúrnál, foglalkozás nélkül maradt s elki-vándorolt a faluból. A kis eklézsia a halál partjára jutott, mert hiszen

a eselédekből s azok gyermekeiből állt. Végül nem maradt más, mint a tiszteletes úr és hat parasztember. A pap — mit tegyen egyebet? — elhatározta, hogy ott hagyja az ekléziát; földjét maga sem tudja megmivelní: miből éljen? A kurátor azonban paraszti ésszel kigondolta, hogy hat ember tiszteletes urat nem tarthat ugyan, de papot igen. Ha egy családba állnak, a pap is megtanulja a paraszti munkát, gyermekeik összeházasodnak, a nagy családból egy fiút mindég papnak adnak, akkor mindig lesz pap. E szép gondolatot — mert beszélnek a kövek — a templom sügta a kurátornak. Csakhamar azonban jön a vihar, lerombolja a templomot, „vége az Isten házának!“, zokogják. „A tiszteletes úr elhagy, az Isten is elhagyott bennünket! Menjünk a kocsmába!“ üvöltik kétségbeesetten. A pap azonban, kihez most már Isten szólt, oda kiáltott: „Megálljatok, a templomot újra kell építeni“. S megmarad a kis ekléziában. — Az elbeszélés e hézagos kivonata alig éreztetheti az egésznek hangulatosságát, melegségét. Nemesak a kövek szólnak meg az elbeszélésben, de a szimbólum is: maradjunk helyben s építsünk! E gondolat ad mélyebb jelentőséget az igénytelennek látszó képnek, melyet Makkay tolla igen finoman rajzolt meg. Különösen szép benne a vihartól szagatott templom pusztulásának plasztikus leírása.

Kevésbé sikerült a kötet egy másik allegóriája: *Az egyéniség vára*. Ennek alapgondolatát a befejező sorok tán túlon túl világosan is hangsúlyozzák: a rombadőlt vár csak a Hit és Becsület uralma révén épülhet fel. A képnek itt az a baja, hogy a megszemélyesített fogalmak nagy száma miatt szétesik s az elvont fogalmak nem adnak érzéki képet. Az egész inkább az értelem spekulatív játéka, mint a költői képzelet friss alkotása.

A kis kötet többi darabja közül a *Gát* című igen elmés formában fejezi ki érzelmeink tiltakozását a Freudizmus ellen. *Az élet és élet egy lelki kirándulás története*, melyben az író az élet értelmét és célját keresi. E kis elbeszélés hol humorral, hol szatírával mérlegeli az önzés és hiúság útjait, általában életünk megannyi sivár módját, s

végül is a szépség, igazság és jóság életében találja fel az ember rendeltetését. Makkayt ez elbeszélésben az erkölcsi eszmények lobogó szerezete annyira ihleti, hogy az elmélkedő észrevétlenül költővé nő benne.

A mondottakból is kitűnik, hogy az író képzeletét nem kis mértékben befolyásolja erkölcsi világnézete. Úgy látom, e befolyás veszt erejéből, ha leleménye nem a körötte jelenvaló benyomásokból táplálkozik. Szempontjai tárgyiasabbak a multtal szemben: ilyenkor látása mintegy felszabadul a kategóriáktól, melyek képzeletét alakító munkája közben megkötik. (Említettem Gyallay jellemzésénél, mennyire természetes ez az erdélyi írónál. Bizonyára része van benne a valláserkölcsi neveltetésen kívül Erdély mai állapotának, a magyar sorsnak, a családások zátonyán hajótört lélek vágódásának, a morál kipróbált, biztos iránytűje után stb.) Makkay művészete valóban a történelmi tárgyak feldolgozásánál van elemében. Morális felelőssége az alakokért itt megszűnik, az írónak csak művészi felelőssége marad: jól megkonstruálni a mesét s megleveníteni az alakokat. Három történelmi tárgyú elbeszélése van e kötetben: *A fejedelem rózsája*, mely Bethlen Gábor korában játszik, *Irhatsz Aletta*, mely Apáczai küzdelmeit rajzolja s az Apafi fejedelem választása körülményeit festő *Jótám meséje*. Különösen az első és az utóbbi kitűnőek. Bethlen Gábor, Széchy Mária, Apafi s a török vezér alakjai oly elevenek, hogy kedélyük hullámszását s hangjuk rezgését is érezni és hallani véljük. A jellemábrázolás e művészet mellett az előadás és nyelv virtuozitása s a mese érdekessége — pedig érdekes! — csaknem másodrangúvá törpül. Mégis nem hagyhatom említés nélkül a *Jótám* meséjének bevezető leírását. Az ősz rajza nem hangulat-keltő ékítmény benne, hanem szerves része az egésznek, mellyel egy vérkeringése van. Oly gyöngéd és finom, oly lüktető és cselekvényszerű itt a leírás beömlése a mese folyamába, hogy e leírás maga is művészkézre vall.

Kívánatos lenne, hogy Makkay érdeklődése mindinkább történelmi mul-

tunkhoz forduljon s valóra váltsa az ígéretet, melyet e két novella a valódi történeti regény megszületésére nézve tesz. De nemcsak ígéretet: gyönyörű ajándékot is adott velők a szerző elbeszélő irodalmunknak. (Mindahárom kötet a kolozsvári Minerva pesti főbizományosánál kapható: Studium, Múzeum-körút.)

Hartmann János.

Csoportkiállítások. Az Ernst Múzeum Ferenczy Károly hagyatékából egy teremnyi vázlatot, rajzot mutat be. Mély és tanulságos bepillantást nyújtanak ezek az oda-vetett, inkább emlékeztetőül rögzített, alig néhány vonalnyi benyomások, gondolatok a nagy mester lelkébe. A behatóan megfigyelt természetből művészete számára csak a leglényegesebb sajátosságokat, a legjellegzetesebb formákat emeli ki és értékesíti, miért is rajzai elevenek, vonzóak és életteltek. Különös érdekessége a sorozatnak a művész ismert alkotásaihoz (a „Hegyi beszéd“, „Az archeologia“ és a „Fekvő akt“) készült több remek tanulmány.

Glatz Oszkár gyűjteményével magas fejlettségű grafikai művészetét dokumentálja. Rajzai között ott látjuk Szana Tamás, Schulek Frigyes, Beöthy Zsolt, Eötvös Károly, Gárdonyi Géza, Falk Miksa, Rákosi Jenő, Lechner Ödön, Kovách Gyula, Ambrus Zoltán, Alexander Bernát, Kiss József arcmásait, Mikszáth Kálmán kedélytől sugárzó és Herczeg Ferenc elegáns, megnyerő portréját. Egyéb rajzai is vetekednek a legnagyobb grafikusok java alkotásaival („Chimseei tájkép“, „Pihenés“ és a múzeális értékű „Anyá gyermekével“). Olajképei, egyszerű színekkel dacára is, szembeszökően elárulják a grafikus művészt az aprólékos gondos részletezettséggel; köztük arcképei a legsikerültebbek („Lyka Károly arcképe“, noha fejlett színérzéke a tájképfestésben is teljes művészetet nyújt („A törösvári szorosban“).

Végh Gusztáv par excellence grafikus, helyesebben könyvillusztrátor, aki sokban a középkor nagy „illuminatorainak“ világos és egyszerű kifejezésbeli tökéletességéig emelkedik, mint például a kiváló

„Fioretti“ sorozat, a „Hegyi beszédhez“ készült bibliaalapok és nagy-szerű „Kánontáblái“. Derős előadása, könnyed megoldású párizsi sorozata („Két abbé“), biztos kezű és hivatott művész termékei.

Orbán Dezső a modern irány törekvéseit egyénileg képviseli művészetében. A természet nyújtotta benyomásait lefokozott, belső tűztől ragyogóvá hevített színekben, megkapó, beszédessé összefogott formákban közli lehiggadt, kiegyensúlyozott művészetben („Út Croissy felé“). Csendéleteiben a túlságosan zárt formákat a lüktető eleven színek sikeresen ellensúlyozzák.

A Nemzeti Szalon csoportkiállításán egyedül Fanta István művészete teljesen befejezett, kerek, minden iskolai egyoldalúságtól mentes. Kivált a páras, levegős, zöld uralkodó színű, nagytávlatú töludunai tájak tetszetős és hangulatos előadója („Nyárfás“ és „Vihar“). Interieurjein és csendéletein más irányú művészeti tevékenysége; az iparművészet és a belső építészeti mély nyomokat hagy, önkénytelenül is az ékítmény hangsúlyozását tekinti feladatának, s ilyenemű alkotásai nem is olyan közvetlenek és igazak, mint tájképei.

Molnár Tibor kevés színnel és előtérbe tolt formákkal igyekszik élményeinek kifejezést adni, azonban eszközei még távolról sem révbejutott művész szólásformái. Biztató tehetségének figyelemreméltó megnyilatkozása néhány jól meglátott figurális és tájképes pasztellje és grafikai lapja.

Nem jutott el még a befejezettségig Tihanyi János Lajos sem, ám kiállított művei olyan hivatottságról tanuskodnak, melynek a jövő művészetében bizonyára fontos szerep jut osztályrészül. Grafikai alkotásai bár még nem egyéniek, artistikus értékűek, kivált tussrajzai („Holdvilág ucca“, „Ottó“). Pikturájában még nem csillan elő ilyen mértékben tehetsége.

Walderné Unger Margit vásznai-ban a tehetség és az akarat határozottan több, mint a tudás; céljainak szolgálatára jelenlegi felkészültsége elégtelen.

Székelly Miklós.

A romantika mint köz európai jelenség és az osztrák barokk. A romantika az újabb időben az irodalomtörténeti érdeklődés középpontjában áll. Nyugaton már szinte áttekinthetetlen irodalma keletkezett, de mi is mind erőteljesebben fordultunk feléje, sőt ellene, ami újabb jelenség, mert régebben általában rokonszenvvel könyveltük el mint nemzeti törekvéseinknek igen jól megfelelő irányt. Ilyen ellene forduló munkát szövétt már a Napkelet 1924. évi novemberi számában. Egy másik azóta napvilágot látott hasonló irányú értekezés Hornyánszky Gyula cikke a Philologiai Közönyben (1925 január—június): „Romantika a történetkutatásban“. Úgyanabban a számban lehető a fentemlített Napkeletbeli bírálathoz fűződő romantika-vita. Az is mutatja, hogy mennyire ellentétesek a nézetek. Ezért nem lesz érdektelen egy nagytudású és szellemes nyugati szakértőnek, *Fritz Strich*nek idevágó legújabb értekezését szövé tenni. Strich nagy hatást tett romantika-könyvéről, mely már második, bővített kiadásban jelent most meg, annak idején szintén beszámolt a Napkelet. Az azonban kizárólag a német romantikával foglalkozott, szembeállítva azt a német klasszicizmussal. Ez a most tárgyalandó újabb értekezése azonban a romantikával mint európai jelenséggel foglalkozik. (Die Romantik als europäische Bewegung. Wölflin-Festschrift. München 1924.)

Ez már sokkal közelebről érdekelhet bennünket, mert hiszen a mi irodalmunk is erősen romantikus vonásokat mutatott a XIX. század folyamán, sőt olyan évtizedekben is, mikor a nagy német romantikus mozgalom rég elült. Kellő fényt derít ez az értekezés ennek az egész iránynak a fejlődésmenetére, annak komplikáltságára és az ebben rejlő veszélyekre. Igazolja azt az álláspontot, amelyet e sorok írója már régebben is elfoglalt, hogy nem szabad és nem lehet az összes romantikus irányokat erőszakosan egybefoglalni s még kevésbé ilyen alapon a romantikáról mint olyanról általános érvényű elítélő véleményt mondani.

Érdekes már az is, amit Strich a romantika szó eredetéről és XIX. századi jelentésének lassú kifejlő-

déséről ír. Már az olasz Ariosto-ra alkalmazták ezt az elnevezést a XVII. században, a XVIII.-ban sem volt ismeretlen s Lessing idejében már a festészetre alkalmazva használták. Lassankint gyűjtőneve lett mindazon törekvéseknek, amelyek a francia klasszicizmus ellen irányultak. Nagyon szép és találó volt már az, amit W. Humboldt meg Mme de Staël irtak ezzel kapcsolatban a francia meg német sajtóságok ellentétéről. A francia „das unromantische Volk an sich“. Nem is csoda, ha a romantika-ellenes állásfoglalások mind innen indulnak ki. A romantika éppannyira német (azaz inkább germán), mint amennyire a klasszicizmus francia. Goethe és Schiller klasszikus korukban is állandóan romantikusoknak számítottak nyugati szomszédaik előtt! Még Goethe is észrevette különben saját maga is, hogy őt főként az antiklasszikusok játsszák ki ütőkártyaként.

A legfeltűnőbb már most az, hogy a francia forradalom (racionalista, fölvilágosodott irány erőszakos diadala; de a francia klasszicizmus is racionalista, fölvilágosodott!) kiváltja a német romantikát, amely azonban mindjárt kezdeti stádiumában ellene fordul a francia forradalom racionalista egyenlőségi, egyenlősítő törekvéseinek (irracionalista, történeti erőket tisztelő irány). A német romantika visszahat a francia irodalomra és művészetre, de itt rögtön megváltozik, a francia racionalista természet azonban rányomja a maga bélyegét és egyszersmind gyakorlati politikai élt és vonatkozásokat is ad neki, sőt hamarosan a francia forradalmi szellem irányában és érdekében (pl. V. Hugo). — Az angol romantika, noha ez is német lökésre indult meg a XIX. században, szintén határozott antiromantikus fordulatot vett már Byron személyében, ha a német romantikát vesszük alapul. Ő éppennygy hozzájárult a maga hatásával ahhoz, hogy a romantika Németországban a harmincas években végképp megbukjék, mint ahogy ennek előidézésén dolgozott a francia hatás, a „romantikus“ francia íróktól kiindult antiromantikus hatás, amely Heineben, Gutzkowban, Laubeban jutott győzelemre a németeknél. Idézem Strichet: „Egyszóval:

az angol és különösen a francia romantika váltotta ki Németországban azt a mozgalmat, amelyet „ifjú-német”-nek nevezünk és amely legyőzte és megsemmisítette a német romantikát. Ami amott romantika volt, az emitt romantika elleni forradalom volt, egy új görögség s egy új klasszicizmus evangéliuma. A francia romantika volt az, amely az „ifjú-német” irányt győzelemre segítette a spiritualizmus és a feudalizmus ellen, amely az eredeti német romantikát jellemezte. Franciaországban a romantikát „la jeune France”-nak is nevezték. (Ime a német Jungdeutschland név igazi eredete s jelentése!) „Német romantika és Jungdeutschland, az „ifjú-német” irány ellenlábask voltak. Igen, a francia romantika kedvence, az „ifjú-német” Heine Franciaországot egyenesen óvintette a német romantikától.”

Hozzáértőnek már ezek az újmutatások eleget mondanak, de kiegészíthetjük őket még a következőkkel: mind a francia, mind az angol és olasz romantikusok nagyon hamar átesaptak egy polgári liberális irányba, ha még oly royalista-katolikus alapon kezdték is pályájukat. (V. Hugo: romantika egyenlő liberalizmussal!) A franciák (Lamartine-t is számba véve), az olasz Leopardi, az angol Byron és Schelley szerinti romantika hamarosan a „haladás” költészetévé lesz. A „szerafikus” irányt hamarosan főlaváltotta itt a „sátáni” (Southey névadására) s ez mindkettő romantikus. Ez már óvatossá kell hogy tegyen mindenkit. Tiszta sor, hogy a romantikus szó nem egy-jelentésű. Nagyon heterogén elemek foglaltattak itt erőszakosan egységbe s így nagyon meggondoltan kell eljárni, ha az összromantikáról akarunk általánosan jellemzőt megállapítani.

A régebbi irodalomtörténeti iskolák egy hibájára is rá kell itt mutatnunk; a „hatás” túlbecsülésére és túlzottan merev fölfogására! „Hatás” tulajdonképp veszélyes szó és problémák túlzott egyszerűsítésére, meghamisítására vezet. Éppen itt domborodott ki nagyon feltűnően, amit az újabb szellemtörténeti irány hívei már többször hangoztattak, hogy minden „hatás” csak akkor bír jelentőséggel, ha a másik nép, a másik nép irodalma, művészete azt

asszimilálta, a maga gondolat-érzés-világához, világnézetéhez idomította. A hírhedt régi „Beziehung”-ok papiros ízűek. Semmi jellemzőt nem nyújtanak. Minden nép más- és másképp reagál egy és ugyanazon hatásra. S éppen az a fontos, miként reagál és hogy miért éppen így reagál. Mindenki egyetért abban, hogy a magyar romantika ügye különösen bonyolult. A fentiek részben már kezünkbe adják a kulcsot a mi sajátos problémáinkhoz. Nem szabad elfelednünk, hogy a mi romantikusaink alig érezték a legnagyobb német romantikusok hatását (nálunk pl. alig volt szerepe Novalisnak, csak kerülő utakon, közvetítéssel), inkább hatott a legbarokkabb színezetű német (késői) romantika (pl. Vörösmartyra). Nagyon nagy mértékben hatott (főleg a negyvenes évek felé) a nyugat-európai (francia s angol) romantika (pl. Petőfire), melyről éppen láttuk, hogy mennyire más mint a német, sőt tulajdonképp más névvel is kellene jelölni. Itt meg még nem is vettük számba azt, hogy a magyar nép, a magyar lélek miképp is reagált, miképp is reagálhatott az ilyen hatásokra. Ennek beható kutatása messze vezetne s éppen azért e helyen egyelőre csak egy vonást emelünk ki, amely szorosan összefügg az újabb időben megélénkült barokk-érdeklődéssel. Mind Ausztria, mind hazánk (főként a nyugati részek s mindenekelőtt a Dunántúl) különösen erős és tartós barokk-hatás alatt állottak még olyan korban is, mikor az máshol már rég divatját múlta. A XVIII. század a maga egészében tekintetbe jön itt, sőt a XIX. eleje is. Elég nálunk a sok barokk építészeti emlékre hivatkozni. Bécs azonban valódi őshazája és melegágya volt ennek a barokknak. Ma is megdöbbenő pl. a híres régi István-dóm impozáns gótikus kőerdejében s színpompás ablakai közt azt a sok később becsempészett barokk-dísz látni, mikor pedig annyi tiszta barokk temploma volt és van Bécsnek különben is. Ilyen barokk-csempészet állapítható meg nagyon sok helyen az osztrák irodalomban a XIX. században is és hasonlóképp a magyar irodalomban. A magyar romantika egyik nagyon nevezetes jellemvonása éppen abból adódott, hogy barokk-tradíciók közé

köszöntött be az északnémet hatás, amely későbbi formájában saját otthonában is mutatott rokonságot a barokkal.

Hogy ez mennyire igaz, azt éppen a legújabb osztrák tudományos, irodalmi és művészeti törekvések mutatják. Itt van az osztrák irodalom egyik büszkesége, Grillparzer, akit általában mindig a romantikusokhoz soroltak. Ma mind élesebben látják barokk vonásait. Legújában jelent meg *Der arme Spielmann* című novellájának egy nagyon ízlésesen kiállított, Erich Büttner — részben színes — képeivel díszített kiadása s ezek a képek is a barokk egy átalakult formáját mutatják. Ezt a „Liebhaberdruck“-ot a Volksverband der Bücherfreunde (Wegweiser-Verlag Berlin-Wien) állította ki s könyvtárosi forgalomban nincs. Dr. E. Korningen írta hozzá az utószót, amelyben erősen kiemeli az osztrák városok, főként Bécs barokk jellegét, Grillparzer korának barokk voltát s a nagy költő egyéniségének hasonló vonásait, amelyek azután ennek a gyönyörű művecskéjének főhősében, az egész milieu-ben tükröződnek. „Még ma is“, írja Korningen, „az osztrák városok és városkák belseje barokk méltóság és nehézkesség képét mutatja, még mindenfelé élnek a régi templomok, amelyeknek ablakait venyige fonja

körül, az oly csodálatosan fehér melki katedrális hegedülő angyalival... ez a kővé vált szimbóluma egy vidor és színeknek örülő katholicizmusnak. Grillparzer korában a barokknak e kisugárzásai még sokkal erősebbek voltak. A bástyáktól övezett Bécs, melyben élt, tiszta barokk város volt és a költő meg hazája közötti benső kapcsolatnak természetes folyománya, hogy Bécs barokk kultúrájának legtokéletesebb kifejezése Grillparzer műveiben sikerült...“ Egyáltalán ahogy a tudós e könyvben körülbelül egy ívnyire terjedőn, tömören megrajzolja e barokk orientálódás alapján költőnk alakját, így és csak így lesz az valóban élővé, teljesen érthetővé s egyszersmind szimpatikussá, kedvessé. Rögtön megértjük a régi Habsburgokhoz való ragaszkodását, a spanyol művészet felé fordulását is.

Nem ártana irodalmunkban sem — ezen a nyomon elindulva — a tulajdonképeni barokk-koron túlhaladólag és éppen a romantikába nyúlólag a barokk „hatásokat“, emlékeket, nyomokat kifejteni. Hisz nálunk meglepően későn mutatkozik egy és más, ami nyugaton már a XVII. században kiélte magát, pl. a spanyol-olasz barokk illemtanai „udvari emberei“ Faludinál.

Koszó János.

BÁNK ÉS MELINDA TRAGÉDIÁJA. Legkitünőbb tragédiánk eddigi magyarázatait olvasva, néha bizonyos hiányt érezhetünk. Az a benyomásunk, mintha Arany és Gyulai fejtegetései sem merítenék ki a tragédia egész problémáját. Ők mindenestre helyes úton jártak, de a Bánk bán azóta napvilágra került első kidolgozásának és Katona előbbi drámáinak áttanulmányozása azt a reményt kelti bennünk, hogy ezen az úton tovább is lehet haladni. Így a már följegyzett, közismert tragikus fonalat egy másikkal egészíthetjük ki és a cselekmény egészét is elesebb, rendszeresebb összefüggés szerint csoportosíthatjuk.

I.

Az első kidolgozásnak a másodikénál e tekintetben világosabb és nyíltabb szövegében a legfőbb meglepetés Gertrúd jellemére vonatkozik. Megállapítható ugyanis (amit némi nehézségektől eltekintve a mai szöveg is sejtet), hogy a királyné minden Melinda elleni cselszövésben teljesen ártatlan. Ottó udvarlásáról csak akkor szerez tudomást, amikor véletlenül együtt találja őket. (I. felv., 11. jel.) Való, hogy öccsét, aki betegséget és mélabút színlelt, udvari mulatságokkal, szórakozással akarja földeríteni, — szándékait azonban ő maga így jelenti ki:

„...alkalmatot szereztem volt vidámításod végett, mivel beteg valál. Az asszonyimnak egyikét ajánltam volt a megengedett szeretet- és élésre s most az átkozott szemed Bánk Adelájdja nemtelen s tilalmas szerelmel elnyerés're áhitoz.“ Majd hozzát teszi: a célodat (az előbbi idézet alapján: a felvidámodást) nem gyalázom, de módjaid igen (Melinda elcsábítását érti) — s ha e dolog Melinda érdemét temette volna el, mindkettőtöket „mint udvarom gyalázatit, pellengér-oszlopra kész volnának állítani“. E néhány elég világosan beszélő helyet támogatja az

a szilárd meggyőződés, amellyel Izidóra az V. felvonásban úrnője ártatlansága mellett kitart, aztán Biberach esküje halála előtt: „mit sem tudott Ottónak ízetlenkedésiről“ — nem feledve el, hogy maga Gertrúd is e szóval hal meg: „ártatlan“.

E nyilatkozatokat szószerint kell vennünk. Katona maga is, aki az ilyesmikre — előző drámái tanúsága szerint — gondosan vigyázott, Biberach esküjét teljes hitelűnek, hamiság nélkül valónak tünteti fel; másrészt pedig e vallomásnak Bánkkal szemben annyira perdöntő jelentősége van, hogy azt a nézőnek és olvasónak is ugyanúgy kell értenie, mindennemű szándékos szépítés föltételezése nélkül, — különben menthetlenül esorba esik az utolsó felvonás erkölcsi benyomásán. Bánk tragikumának teljessége is csak akkor áll helyre, ha Gertrúdot ártatlannak látjuk. Az ellenmondást a királyné bűnössége és Bánk bűnhődése közt már Zoltvány Irén észrevette (Kath. Szemle, 1889), észrevették azonban mások is: a színházba-járók. Maga Arany panaszkodik, hogy színpadon az V. felvonás „csak tableau-szerű fontossággal látszott bírni, mely alatt a közönség már kendőjét, kalapját szedte, s oszlaní készült“. A közönség viselkedése értendő. A mai szövegből nem világlik ki teljesen a királyné ártatlansága, a magyarázók meg egyre bűnösnek hirdették őt (— igaz, hogy inkább csak számdékban, de ez a morál szempontjából egyre megy) — s ily szempontból a tömeg előtt Bánk tette jogosnak, a gyilkosság a kerítő büntetésének látszott, mely a cselekményt tulajdonképen be is fejezi. Csak az ártatlan Gertrúd sorsa képes a záró-felvonást az előbbiekkal egybekapcsolni s azt, ami benne történik, elsősorban Bánk összeomlását, az előzmények szerves folytatása gyanánt tüntetni fel.

Gertrúd jellemében azonban lát-szatra még mindig marad valami

kétértelműség. Mindez talán eloszlik, ha meggondoljuk, hogy ártatlansága korántsem jelent erkölcsösséget a szó legmagasabb értelmében. Igazi alapja nem a mindent felölelő és harmónikus rendező abszolút morál, hanem egy nagyon is egyoldalú lovagkori szenvedély: a családi becsület féltése, a nemzetség kultusza. A meráni Berthold törzsének jóhíre: ez előtte a legfőbb érték. Jó, helyes mindaz, ami ezt előmozdítja, rossz, ami erre árnyat vet. Melindát sem féltene, ha elesébitása nem hatna vissza a család jóhírére. (I. felv., 12. jel.) Ezért fáj neki Ottó alias viselkedése, — de fáj neki — mert épp oly diffamáló a családra —, hogy Ottó kudarcra járt és gyalázzal akar meghátrálni. A vétkes Ottót kiűzné birodalmából, a csásbitásban kontár Ottó iránti ellenszenvre már szavakat sem talál. Erkölcsi alapjának egyoldalúsága idézi elő a kettő közti pillanatnyi ingadozást, amikor maga sem tudja: melyik gyalázzattól féltse inkább családja becsületét; ez az ingadozás ad viselkedésének bizonyos kétértelműséget s ez a kétértelműség oltja a gyanú első csiráját Bánk lelkébe.

A királyné így egy egyoldalú, önző, de az ártatlanság meggyőződésével vallott erkölcsi felfogás fanatikusa; erről az oldalról oly kényes a büszkeségérzete, hogy mi sem áll tőle távolabb, mint az a valósággal kerítő szerep, amelyet neki eddig tulajdonítottak.

Külsőleg bűnrészességének föltételezése az, ami ellentétbe sodorja Bánkkal. Ellentétük azonban sokkal mélyebb gyökerű. Legfőbb elve mindkettőnek a becsület, vagy különlegesebb fogalmazásban: a jóhír, — de mindkettő mást ért rajta. Az egyiknél hármastávlat van ennek a szónak: érzi, mint magánember, érzi, mint a maga büszke magyar nemzetségének képviselője, — s érzi mint nádor, mint a király helyettese. A másik csak a maga lovagi családját, a meráni Berthold törzsét ismeri, előtte becsületről csak ezzel kapcsolatban lehet szó; nem törődik sem más egyekkel, sem a nemzettel. Ez a két ember nem fogja egymást soha megérteni. A büszke asszonyból egyaránt hiányozni fog a fejedelmi erőtka bölcsessége, ha Bánk az ország panaszait tárja elébe, — s hiányozni fog a rokonérzés az egyéni becsü-

letét orvosolni kívánó nagyúr fájdalomával szemben. És legvégzetesebbé lesz az ellentétük akkor, amikor két egyenrangú lovagi nemzetség képviselői gyanánt állnak szemben egymással, mindkettő a becsületért. Akkor össze fogják zúzni egymást.

A két család mihamar meginduló harcában a másik nő: Melinda az ütközőpont. Minden fiatalsága mellett sem a feleségnek, hanem az anyának a típusa. Anyaisága elsősorban a világgal szemben elfoglalt álláspont: anyás hitében nem tud különbséget tenni jó és rossz között, talán nem is keresi ezt a különbséget; a megbántással szemben első válasza nem a gőg, hanem a fájdalom; nem tud durván visszautasítani, csak panaszkodni; nem taszít el, hanem szeretné hitével a rosszat is jóvá változtatni. Saját boldogságát és jószágát annyira érzi, hogy gyöngéd szájalommal néz mindazokra, akik abban nem részesednek.

Merőben ellentéte Gertrúdnak, de Bánknak is. A meginduló küzdelemben mindkettőt egy elv vezérli s az elvek, célkitűzések összecsapásában, mint rendesen, az erő, a kitartás, az étellel szemben való ellenállás mérlegére van vetve minden. E bonyodalomban Melinda magát az életet képviseli, erők, célok és elvek elvontsága nélkül, a jelen önfeladtságával és a jószág igénytelen ösztönével. Egyszerű lényre távol áll a harctól, s így lesz ő az első, akit a két engesztelhetetlen szellem párviadala összezúz; ő lesz az élet megtagadásának első áldozata.

Hogy végül magáról Bánkról szövjünk, jelleme, tragikus sorsa megértésében döntő fontosságú első spon-tán állásfoglalása az első felvonás hatodik jelenetében, miután a családját és az országot fenyegető kettős cselszövés tudomására jutott. Nagy, romantikus monológja hű tükré annak, amit egy ember érezhet, akitől egy abszolútumot akarnak elrabolni. Ez az abszolútum Melinda. Nem az államférfi, hanem a férj az alapja Bánk existenciájának, lelkében ő az első és az utolsó. Az államférfi mindaddig szilárdan áll, amíg a férj Melinda felől nyugodtan van, — s Melindába vetett hitével minden támaszát elveszti. Ő az „égi és földi mindene javát szorosan egybefoglaló erős láncc” — akiben „a világnak egyik pólusától a más pólusig” min-

dent egybeölelt. Amikor Melindát fenyegetik, Bánk egész világberendezését, minden megszokott mértékének alapját, egyéniségének végső erőforrását veszik el tőle. — s az idézett jelenet jól láttatja, hogy enélkül a teljes tájékozatlanság, a megnemértés, a mindenben-kételkedés lesz úrrá lelke fölött.

Egyéniségének végső alapja Melindában van, ez az erő azonban belső erő, félig önmaga belőtt is tudattanlan, inkább csak a magányé, a család zárkózottságáé. Amikor kifelé szüksége van rá, Bánk becületnek nevezi. Becületességében mindenestre több van, mint amit a családi boldogság jelent. — de ez adja hozzá a szilárdságot, a meggyőződés biztosságát. Hogy a becület elve egy életet külső vonatkozásaiban férfias egésszé tudott formálni, annak legfőbb forrása a belső mikrokozmosz rendje, s ennek legerősebb, szinte egyetlen támasza, Melinda. Éppen a társadalomnak szánt reprezentációs szerepénél fogva azonban oly úton van e fogalom, hogy valami elvszerűség váljék belőle, egy olyan célkitűzés, amely az élő személytől, Melinda alakjától független, sőt vele ellentétbe is kerülhet. Ebből a dilemmából fog Bánk tragikus sorsa, Bánk és Melinda tragédiája kifejlődni. A nyilvánosság előtt az elvet, az elvont célt védi Bánk, s hogy ehhez elég ereje legyen, meg kell tagadnia a feleségét; pedig neki köszönheti azt is, hogy hinni tud az elvben, a célokban s mihelyt őt elveszítettnek véli, kísértetnek nevezi a hívséget.

Mielőtt ez alapviszonyból kiindulnánk, szóljunk még Biberachról, a cselszövőről. Az ő terve indítja meg voltaképpen a cselekményt s eléggé bámulhatunk e terv ördögi zsenialitásán. A lézengő ritter kihasználja a rendelkezésére álló utolsó órát, annak szinte minden percét számításba véve; elámítja mindkét felet s maga számára nem tart meg semmit a felelősségből. Épp ez utóbbi sakkhúzása válik előttünk különösen fontosná. Hogy a maga számára már eleve villámhárítóról gondoskodjék, el kell hitetnie Bánkkal, hogy a felesége elleni cselszövés magától Gertrúdtól indult ki. *A királyné bűnrészségének vádja tehát Biberachtól származik; pusztá gyanusításnál egyebet azonban ő sem tud; a II.*

felv. 3. jelenetében csak megismétli azt, amit előbb Bánk (I. 6.), majd Melinda (I. 11.) szavaiból elkapott.

II.

Bánk a cselekmény folyamán akkor kényszerül először határozott állásfoglalásra, amikor már Ottó és Gertrúd jelenetét végighallgatta. (I. 14.) Két utat lát maga előtt: Melindához és lelke nyugalomához vezet az egyik, a pártosokhoz, az ország biztonságának megvédeléséhez a másik. A döntést két tényező fogja megszabni. Első az a lesújtó benyomás, amelyet tudatában a meráni testvérek beszéde hagyott. A királyné nem méltó hivatására: ezt érzi valósággal teste megbénulásáig. Érzi, hogy Gertrúd faji büszkeségével, elfogult erkölce szívtelenségével meg sem közelíti a fejedelmi ideált. Ha egy királyné ilyen lehet, ki fog akkor az országra gondot viselni, ki lesz a becület legfőbb védelmezője? Bánk úgy látja, hogy ez a földadat órá vár; Gertrúd zuhanása őt, a nádort emeli oly erkölcsi magaslatra, ahonnan előbbi problémája magánérdeknek, egyéni vonzódása csupán „tündéri láncoknak“ tűnik fel. E „tündéri láncok“ megtagadására sűrűget a másik tényező is; a jó hír mindhalálig való megvédése. A nádor szempontjaihoz a férfi lovagi érzékenysége társul s Bánk úgy érzi, hogy nemzetsége nevének tartozik azzal, ha nem szalad rögtön hazakerkezése után a feleségéhez.

Elmegy tehát az összeesküvőkhez és magára hagyja Melindát. Ezzel követi el az első tragikus lépést. Választásának tragikumát néző és olvasó egyaránt érzi. A színen e jelenetet Ottóé és Biberaché előzi meg, akik a gonosz tervet szövik Melinda ellen; s Melinda iránti aggodalmunk közepett lép fel a férj, a távozás mellett döntve. Feleségének most lenne legfőbb szüksége az oltalomra s ő visszavonhatatlanul Petúrékhoz indul. A jelenetek egymásutánja ellenállhatatlanul sugalmazza, hogy itt hiba történt, hogy Bánk e választásával tragikus mezőkre lépett s e lépésének beláthatatlanok lesznek a következményei.

Tragikus volt azonban e választás már önmagában, következményei nélkül is. Bánk életének értékei között Melinda a legfőbb; ha most ez elhatározással bizonyos nyugvó-

pontra jutott, ezt is csak annak köszönheti, hogy felőle biztonságban véli magát. Egész hitének és egész nyugalmának Melinda az alapja; nem lenne szabad őt a legelső választáson cserbenhagyni; nem lenne szabad így választania azzal szemben, akiben égi és földi mindene javát bírja. (Tettéknek sorsszerű kényszere csak növeli annak tragikus voltát.)

Mégis, a továbbiakban, kettejük sorsának haladásában, ugyanezt a választást látjuk többször megismétlődni.

Legelőbb is Petúr házában, a békétleneknél (II. 3.). Bánk Biberach szavaiból megsejtve, hogy a pártütés miatt talán feláldozta feleségét, egyszerre leesik az országmentés magaslatáról. Újból azon a ponton áll, amikor minden probléma egyedül Melindára korlátozódik. Gyors elhatározás helyett azonban tévóvázik, mintha újból választania kellene s legelső gondolata megint nem a feleségé, hanem a becsületé. Hitvese otthon a legkritikusabb helyzetben, s a férj, szinte bénultan ennek tudatától. módokat eszel ki, amelyekkel a becsületén esett gyalázatot megtorolja. Csak amikor a bosszúállás gondolatában kiélte magát, akkor gondol Melindára magára: megmenthetem még? S a megmentés pusztá reményére odavan a bosszúállás eszméje; már csak arra vágyik Bánk, hogy Melindával elmenekülhessen a bűnös udvarból, e vizsgálató kilátás enyhítő hatásával mutatva ismét, mennyivel fontosabb számára Melinda maga, mint becsülete védelme. Csak elkésve jut azonban ennek tudatára s ezáltal újból feláldozza feleségét, nemcsak gondolatban, de az okozott késéssel a valóságban is.

A szerencsétlenség megtörténte most már szabadon bonyolítja tovább a tragikus fonalat. Bánk úgy érzi, hogy elvesztette a feleségét. Balsorsát azonban éppen a veszteség tudatában való benső megmaradása teszi teljessé. „Hazudsz” — mondja Melindának; épp oly bűnösnek tartja, mint Ottót s csak lelkileg ellene döntve tudja tisztán látni helyzetét. E tévedésben rejlik újabb tragikus lépése.

A döntés mögött újból a régi dilemmát találjuk. „En férfi nem vagyok” — mondja Bánk, amikor észreveszi, hogy akaratlanul is enyhülni kezd. Férfi akar lenni, azaz csele-

kedni akar, egy még csak ösztönében derengő nagy tettel helyrehozni megcsalottsága szörnyű szegyenét. E férfias célkitűzést ejtené el, ha hinne Melindának. „Szép könnyid elbúsíthatnák az ég lakosait” — mondja, s valójában ettől az elbúsulástól fél maga is. Hinne ő szívesen, ha az nem járna a nyomában; ha el tudná magát még akkor is Melindától szakítani. De érzi előre az ellágyulást, a fájdalmas szépség marasztalását; s ha ennek a szavára hallgat, a férfias célkitűzés, a becsület számára nem marad semmi elszántsága sem.

El kell tehát taszítania feleségét, sőt ha következetes akar maradni, gyermekét is. A hitves csak az első akadály azon az úton, amely a jó hír visszaszerzéséhez vezet. — a második, talán még erősebb, a gyermek, aki a családi részből mit sem sejtve, boldog mosollyal, esendben alszik az oldalszobában. Bánk átokkal felel e mosolyra: ha a férj szívtelen volt, az apának sem szabad gyöngének lennie; ki kell tépnie magát abból az örvényből, mely elhatározását fenyegeti.

Így kergeti örültségbe hitvesét, megtagadva benne a feleséget és az anyát.

A sors ad neki egy utolsó alkalmat, amikor még helyrehozhatna mindent. Gertrúdnál találkozik Melindával, oly pillanatban, amikor indulata már megenyhült s az asszony újra szent előtte. El is jut addig, hogy megbocsájt feleségének („kiholt az apaátok”), — sőt Gertrúd parancsa a távozás szándékát ébreszti benne.

Ez az utolsó sorsdöntő perc mindharmuk életében. A távozás szabaddulást jelent: önmaga, Gertrúd, de kiváltkép Melinda számára; az ittmaradás mindnyájuk pusztulását.

A dilemmából ismét Melinda kerül ki legelőbb vesztesnek. Bánk Gertrúd szavára marad, hogy becsületét megvédje, s hagyja elmenni hitvesét védtelenül azon az úton, mely a halálhoz vezet. Hogy megint lovagi szempontok, tehát bosszúra ingerlő képzetek dominálnak, mutatja a búcsúszózat: köszöntséd helyettem ősi váram...

A nő ösztöne megérzi, hogy minden elveszett. Csak egy rebbenésnyi volt a remény, most megint teljes a tragikum sötétje. Melindát halálsejtelmek lepik meg: csak a síron

túl fogja férjét viszontlátni. Nyugtalanítja az elválasztás; szavai sietésre intenek. De Bánk nem érti a sors beszédét s marad.

A gyilkosság végrehajtása csak siettetni végeztük. Bánk nem távozhat el alattomos gyilkos módjára a tett színhelyéről, főleg miután a király is hazaérkezett, neki helyt kell állnia, nem mehet tehát hitvese után, hogy védelmezze. Gertrúdert azonban, akit ő ölt meg, Ottó Melinda életével fog bosszút állni. Így idézik elő Bánk tettei sorsszerű következetességgel hitvese halálát.

A tragikus fonál Gertrúd koporsója előtt jut el a befejezéshez. Bánk megtudja, hogy ártatlant ölt; oly fogalmak szerint, amelyek a becsület kérdésében többet adnak a tette, mint a szándékra, neki vége. Semmi jele azonban annak, hogy lelkileg már most összetörne. Mozdulatlan-sága benső vívódást jelenthet, de egyúttal azt is, hogy még nem adja meg magát, nem hajol meg az események előtt. A halálra gondol; a látható könnyűség, mélyel a számadást megcsinálja, még bizonyos erőre mutat; de a szavak sejtetik, hogy ennek az erőnek Melinda a legfőbb tényezője.

Melinda halálával lesz teljessé Bánk tragikumája és megsemmisülése. Eddig csak azt az egy vádat érezte, hogy becsülete védelmében ártatlant ölt s ezzel becsületét végkép elvesztette; most érzi a másikat, az igazit: azt, hogy becsülete védelmében védtelenül hagyta, végső veszedelembé sodorta azt, aki neki a becsületénél is drágább volt. Hogy csak most omlik össze Bánk, jelzik szavai, a fájdalomnak remek és soha nem hallott ékesszólása, mélyel Melindát siratja (Gertrúdert egy szava sem volt) s jelzi főleg e kifejezés: „nem ezt akartam én“. Minden tragikus hősnél van egy pillanat, amikor belátja tévedését. Bánknál ez — e szavak szerint — nem akkor következik be, amikor Gertrúd ártatlansága megbizonyosodik, hanem akkor, amikor Melinda holttestét behozzák. Nemesák Gertrúddal szemben tragikus hős Bánk, hanem Melindával szemben is, sőt talán vele szemben az igazán.

Ezért tulajdonít a két férfi Melinda halálának más-más jelentőséget. Endre úgy látja, hogy ezzel

Bánk bűnhődése teljes: Gertrúdban vétkezett, Melindában bűnhődik. De Bánk maga nem érzi így. Ha bűnről szó lehet, akkor neki hitvesével szemben is bűne van; ennek halála számára nem bűnhődés, hanem bűn, legalább is tragikus mulasztás, melyért még ezután kell vezekelnie. Előbb már megnyugodott a halálban, most, Melinda halála után, *mielőtt még Endre megkegyelmezne neki*, már így szól: „Az Isten engem büntetésre nem tart méltónak, végsemmiség az én ítéletem...“ Ő már tudja, hogy nem kaphat büntetést, mert minden büntetés kicsi az ő bűnére, — hogy nem ölhetik meg, mert még fontos dolga van: eltemetni és gyászolni Melindát, akire végső szavai vonatkoznak, és vezekelni érte egy hosszú élet kínos gyötrelmével.

Foglaljuk össze az elmondottakat. Bánk több ízben áll válaszául előtt, s ennek egyik oldalán mindig hitvese személye áll, másik oldalon egy féltve táplált férflas célkitűzés. A sors úgy hozza magával, hogy minden esetben a hitvest éri mellőzés, — míg a mellőzések sora a hitves haláláig és a célkitűzés összeomlásáig nem vezet. Arany és Gyulai klasszikus megállapításait a fentiekkel egybevetve a tragédia lényegét a következőkben foglalhatjuk össze:

Bánk bán becsületét, lovagi jóhíret hitvese meggyalázásával súlyos sérelem éri. Ő maga mindent elkövet, hogy e sérelmet megtorolja; míg azonban egyrészt hamis nyomon indulva, ártatlanul megöli a bűnrészességgel gyanúsított Gertrúdot s ezzel végleg elveszti becsületét, — másrészt becsülete védelmében elhanyagolja, megtagadja és veszni hagyja hitvesét, aki a becsületnél is drágább volt előtte.

III.

Katona korábbi drámái nagyjában pusztán eseménysorok, minden mélyebb jelentés, ideális konstrukció nélkül. Legföljebb erkölcsi igazságokat illusztrálnak; ez azonban még igen messze van a művészi rendezettségétől. Ebből a primitív állapothól elég lassan haladhatott azonban magasabb fok felé, ahol a cselekményben már határozottabban ve-

hető észre a jelentés, a koncepció, a lélektani egység uralma. Ilyen értelmű műve tulajdonkép csak egy van: a Bánk bán. Ez utóbbi is sokkal nagyobb gondot fordít az események, mint a jelentés ábrázolására, sokkal inkább eleven életet ad, mint ideális elképzelést. Úgyhogy jelentésbeli tartalma csak igen nehezen fogható meg és önthető precíz formába. Az előző művek jelentéstelenségét látva, szinte aggaszt a kérdés: helyes úton járunk-e, ha a Bánk bánban az események mögött határozott jelentést, tragikumot keresünk? Nem botlunk-e véletlen fantómokba?

Az ifjúkori, félszeg drámák seregét segítségül hívva, úgy tűnik fel itt-ott, mintha munkánk nem lenne hiábavaló. Legkitűnőbb tragédiánk meghitt ismerőit egyes soroknál feltűnő találkozások lepik meg; hirtelen apróbb összefüggéseket veszünk észre, amelyekből lassankint egy egységes rendszer, műforma, élmény intuíciója bontakozik ki.

Legelőbb szembeötlenek a szereplők közt a Bánk bán személyeinek előhírnökei. Kezdetleges jellemek, akik azonban már egy érettebb kidolgozás felé mutatnak. Zsófia cseh királynéban (*Ziska I.*), Aubigny Clementiában, a bárónőben (*A Mombelli grófok*) Gertrúdra vélünk ráismerni; egy Kupa, Huszinec, Ziska mennydörgő beszédében itt-ott már szinte Petúrt halljuk; az intrikus, aki erőszakos halála percében megtér és jóvá akarja tenni hibáját (*A borzasztó torony*), éppúgy cselekszik, mint Biberach; a megőrült Mária (*Jeruzsálem pusztulása*) itt-ott már Melinda dúlt szépségű nyelvével beszél; sőt Bánk sorsából is kapunk egy kis előzményt a *Luca széke* grófjában, aki imádja feleségét s mégis megöleti, mert hűtlenség gondolja.

Feltűnő mellett bizonyos témák ismétlődése. Többnyire két-három lovagi nemzetség áll véres harcban egymással (*Monostori Veronka*, *A borzasztó torony*); a drámai küzdelem azonban igen gyakran (*István, a magyarok első királya*, *Jeruzsálem pusztulása*, *Aubigny Clementia*, *Ziska I–II.*) az ellentétek nagy tömege: hadban álló nemzetek, versengő fajok, egymást üldöző felekezetek közt bomlik ki. A két ellentétes tábor képzete szinte elengedhe-

tetlen; akárcsak a Bánk báuban, ahol két faj küzdelme adja a háttérrel két lovagi nemzetség küzdelméhez, s a nőalakok valamennyien idegen fajból valók, szemben a magyar férfiakkal.

Ezek az észrevételek már közelebb visznek bennünket Katona jellemélményéhez. Drámáinak főalakjait legelőbb is egy negatívum határozza meg: nem változnak. Katona a jellemet ideálisan úgy képzei, mint változatlan, nem simuló valamit, ami igazi valójában képtelen az átalakulásra, vagy amire nézve legalább is minden átalakulás hanyatlást, romlást jelent. Az ember lényegében az marad, aminek született s így sorsára nézve egy végzetes eleve-elrendelés hatalma alatt áll. E drámában nincsenek lelki átalakulási folyamatok, ami esetleg található, az is látszólagos. A külső elhelyezkedés, az események alkotják a cselekmény fluktuáló elemét; velük szemben a lélek mutatkozhat be új oldalról, de új jellemvonással nem gazdagodik.

Az igazi hősök, nagy egyéniségek legfőbb követelménye tehát, hogy önmagukkal azonosak maradjanak. Szemük nem befelé, hanem a külső világra van fordítva, vizsgálva az őket érő eseményeket és szizifuszi munka lenne őket olyasmire rávenni, amit önmagukkal nem éreznek egybehangzóknak. Ha belső meggyőződésük ingadoznék is, annál inkább ragaszkodnak külső viselkedésük következetességéhez. Példának elég, ha az önmagával eleget töprengő, de kifelé hajthatatlan Ziskára, vagy de Chatre-ra hivatkozunk (Aubigny Cl.). Innen van a becsület fogalmának oly rigorózus magyarázása, mely nem az értelemhez, hanem a betűhöz ragaszkodik s nem nézi a szándékot, hanem a cselekedetet. Ilyen pl. az ifjú Farkas becsületszava a Monostori Veronkában.

A jellem ilyenét felfogásából származik Katona egyik gyakori technikai eszköze. A cselekmény nem egyszer tárja elénk a próbák hosszú sorát, a sorscsapások logikus találkozásait, amelyek mind arra vannak szánva, hogy a hős jellemét megingassák, hogy külső életében önmagától eltérítsék. Itt látni jól, miért keresi Katona az ellenkező vélemények táborainak harcát: itt alkalma nyílik arra, hogy a jellem

szilárdságát s az ellene irányuló kísértéseket ábrázolja. Tipikus darabja ebből a szempontból *Aubigny Clementia*. A francia vallásháborúk idején játszik; adva van egy szerelmes pár; a fiú özvegyanyja királypárti, a leány apja hugenotta s köztük kitör a harc. A próbák sora a leánynál kezdődik, hisz apja azt akarja, hogy mondjon le véglegényéről; majd az anyát érik megpróbáltatások: fia az ellenség kezébe kerül és csak a harc feladása árán adnák ki; végül az ifjút éri a fogságban a kísértés; ha meggyőződésétől el nem áll és menyasszonyáról le nem mond, meg kell halnia, utójára is a próbák sora mindenütt a jellem diadalával végződik; általában Katona korábbi drámáinak rendes befejezése ez. (Ugyanilyen a cselekmény *A borzasztó torony*-ban; példák találhatók egybeűt is.)

Az alapvető elv apróbb kihatásokban is megnyilatkozik. Egyike a leggyakoribb eseteknek, amikor egy személynek akár hivatása, akár meggyőződése, akár a sors fordulata folytán olyan célkitűzést, olyan feladatot kell képviselnie, amely a maga érző emberi mivoltával a legborzasztóbb ellentétben áll. A királynak, méltósága követelményeként, meg kell tagadnia egyéniségét, vonzalmait, vágyait; ugyanígy küzd *Aubigny Clementiában* az anya és a hősnő. Titus szerelmét győzi le, amikor Berenicétől elszakítja magát. De Katona koncepciója szerint — győznie kell az elvnek, a célnak, és hajolnia az embernek. A király szégyenli, ha az „ember” megmozdul benne, a heroína szégyenli az anyai elérzékenyülést, a harcos a könnyeket a leölt ellenfélért, ki jóbarátja volt. Az ellágyulás kísértete így kerülgeti ezeket a vaspáncélos hősokeket.

Egyén és sors szembenállását tehát olyképen képzelet Katona, mint valami konstans dolognak (jellem-erő, célkitűzés, kötelesség) küzdelmét az ellene toronyosuló akadályokkal. Mi lesz azonban ott a helyzet, ahol egyének állanak szemben egyénekkel? A jellemek már az alapélmény szerint is, változhatatlanok; köztük mindenféle közeledés, simulás, lelki transzfúzió lehetetlen. A sorsfonál alakulására tehát két eshetőség marad; az egyik a közönségesebb: ellentétes jellemű

egyének szembekerülnek egymással és küzdenek, míg egyikük vagy mindkettőjük meg nem semmisül. Az engesztelhetetlen ellenségeskedésre, a csillapíthatatlan gyűlöletre számtalan a példa e drámákban. A másik eset a titokzatosabb, a végzetesebb. Két jellembeli vagy sorsbeli ellentét találkozik egymással s kettejük közt hirtelen valami ismeretlen hangulati erő lép fel, egy villámszerű vonzódás, elandalodás-féle, mely a jellemet nem változtatja meg, csak kiforgatja magából egy pillanatra, úgyhogy a két létsors egyszerre összekapcsolódva vihar gyanánt sodorja el egymást a jó- vagy balvégzet kiszámíthatatlan útjaira.

A hangulatnak, a pillanatnak e kifürkészhetetlen hatalma szinte misztikusnak látszanék, ha nem tudnók, mily súlyos terhet viselnek ezek a nyers, kemény hősokek mind: az önmagukhoz való hűség terhéért. Ezt kell hordaniok egész életükön át, — s az önmagukhoz leghívebb embereknél is alig észrevéve mindig kísért bizonyos lankadás érzése, amikor elfáradtak önmaguk lenni, amikor szomjasak eddigi életükkel merőben ellentétes létformák után s el akarják dobi eddigi életük terhéért. Ez öntudatlan tendencia kísért itt valamennyi hőst; a súlyos kötelességek páncelja alatt egy gyöngé ember terhet hord mindenik, kitéve sorscsapásnak és csábításnak egyaránt. Ezért félnek ettől a babonás pillanattól, mert az sokszor a legképtelenebb dolgokra veszi rá őket, s amit az argumentumok és események hosszú sora nem ért el, azt megvalósítja egy pillanatnyi elandalodás.

Legjobb példa az apa (de Chatre) alakja a már említett *Aubigny Clementiából*. Erélyesen küzd a király és a katolikusok ellen, sokszor legbensőbb vonzódását is megtagadva, s míg eljöm egy pillanat, amikor „csordultig vagyok a szívé”, ellágyul, föladja a harcot és megtér, vagy Titus (*Jeruzsálem pusztulása*): eltaszítja a becsület nevében Berenicét, de az ostrom pusztítása, a sok szenvedés és kár szemlélete elandalítja s újra összehozzák őket.

Tipikus momentuma tehát legtöbb drámájának a végzetes találkozás, amikor a két ember először pillantja meg egymást s e pillanat

— anélkül, hogy számot tudnának adni felőle, örökre megpecsételi sorsukat. „Titust láttam egyszer Alexandriában” — mondja Berenice, aki mindenét otthagyja Titusért. Egy királypárti vitéz a haremzón ismeri meg Ziska leányát, akinek névjét előbb megölte; beleszeret a lányba, lelkén az ellentétes ügyért való küzdelem s a gyilkosság terhével, s hiába küzd, egész élete e pillanat jegyét viseli magán. Ugyanily végzetes hatalma van a halál percének: gonosztevőket térít meg és szilárdnak hitt elveket forgat fel. Ziska a halálos ágyon egyezik bele leányának és nénje gyilkosságának házasságába. Ugyanezen elv folyománya, hogy Katona drámáiban oly sokat szerepelnek össze nem illő párok, akiket egy ily pillanat kapcsolt össze felbonthatatlan kötélekkel. Lehet, hogy utóbb megbánták, de éppen elveik alapján nem szabad a köteléken változtatniok.

Az elmondottak alapján élesebb megvilágítást kapnak a nagy tragédia, Bánk bán körvonalai is. Apróbb észrevételek önként kínálkoznak: az egymással ellentétes jellemek harcára jó példa volna Bánk és Gertrúd küzdelme; a próbáknak alávett célkitűzést szintén ők ketten illusztrálnák; király és ember ütközik össze más-más módon Gertrúdban és Endrében; a pillanat hatalmát mutathatná Bánk győzelme Petúr fölött („gyalázat, ellágyúlhatam!” — mondja ez később); ezeket azonban elmellőzve, fordítsuk figyelmünket arra a szinte teljes és összefüggő képre, mely a tragéda szerves egészéről a fentiek nyomán élénk tárul.

Legelőbb is Bánk és Melinda történetét úgy tekinthetjük, mint össze nem illő ember-sorsok küzdelmét. Jellemükben, életükben eleve adva van az ellentét. A férj a dráma előtt maga a nyugalom, harmónia, életgyensúly; a nő a sorsüldözött, szétzilált bojóthiak közül való, a pillanat hatalma, egy hirtelen lángbaborulás fűzte össze őket (I. Melinda elbeszélést, I. II.). s közös életüknek ezzel legfőbb problémája az lesz, hogy a harmónia és díszharmónia e házasságában melyikük fog győzni s Bánk tökéletes magyar férfijelleme meg tud-e birkózni a bojóthi Mortundorfoknak

a cselekmény folyamán egyre szélesebb gyűrűkben hullámozó balvégzetével. Hogy Katona valóban a bojóthi nemzetség megsemmisülésének rajzára gondolt, arra több adatot nyújt a cselekmény és az előszó, — e szándéka kivehető abból, hogy a bojóthiak tragikus multját éppen akkor mondatja el Mikhállal (IV. felv.), mikor ellenük a legsúlyosabb csapás készül. Legfőbb jele ennek mégis az, hogy Bánk vesztét tudattalanul is a bojóthiak idézik elő. A negyedik felvonás elején Mikhál, az udvarnál lévő Melindát feltűné, egy óra haladékat kér a már-már induló összeesküvőktől — s éppen ez az egy óra ad módot Bánknak a gyilkosság végrehajtására, amelynek következtében a bojóthi faj „végistája” eltörik és Melinda is meghal. A balvégzet győzelme ez a harmónia fölött.

Más szempontból: hivatkozva a félreértések, tévedések, mellőzések azon sorára, mely Bánkot végkép megfosztja Melindától, úgy is tekinthetjük a Bánk bánt, mint az ember-nek a tragédiáját, akinek jelleme oly feladat végrehajtását követeli, mely messze fölülmúlja a maga emberi mivoltának korlátait. Egy változás a környezetben, s már nem élhet tovább ember-voltának boldog öntudatában, mert az emberfeletti kell véghezvinnie; erre sarkalja őt minden, Emberi vonzások és emberfeletti célkitűzések szívtépő harca folyik le előttünk; tündéri láncok, amelyeket el kell szakítani, égi és földi mindenünk java, melyet meg kell tagadni, életünk legfőbb értéke, amelyet el kell felejtetni. Bánk oly sokat félreértett tétovázása nem a gyors jellem habozása, hanem kínos vergődés a sajnó emberiség láthatatlan szálai közt. E végsőig menő küzdelem logikus rendje szerint nem az lesz az igazi bukás Bánkra, hogy emberfeletti célkitűzése összeomlik, hanem az, hogy ugyanakkor elhanyagolt, megtagadott ember-voltában éri olyan csapás, melyet még a célkitűzés sikere sem volna képes többé feledtetni. E szempontból nézve nem Gertrúd alakja a fontos; Melinda sorsából szövődik itt a tragikus fonal s csak az ő halálával jut igazi befejezéshez.

Itt az ideje, hogy a legvégső kö-

vetkeztetést levonjuk. Milyen lehet Katona tragikum — fogalma, milyen a Katona-féle tragikus hős? Ha az önmagához való hűség a legfőbb követelmény, kétségtelenül tragikus személy az, aki ez ellen vét, aki a sors és saját tettei folytán megszűnik önmagával, jellemével, célkitűzésével azonos lenni. Ilyen hőse csak egy van Katonának, akiben saját élményének tökéletes megvalósítását el tudja érni; ez Bánk bán. Minden erejével küzd ez önmagáért, s éppen e küzdelme sodorja az önmagával való meghasonlásba. Növeli tragikumát, hogy e meghasonlásról eleinte nem tud s célját megvalósítotttnak véli, csak

a környezetben („mi bennem ilyen bámulásra méltó?..“) s az eseményeken át eszmél rá, mint valami tükörben, arra a változásra, melynek során igazi valója ment önmaga előtt is megfoghatatlanul veszendőbe.*

Barta János.

* E Bánk bán tragikumát néhány új szempontból is érdekesen fejtegető tanulmányhoz meg kell jegyeznünk: 1. hogy a tragédia első kidolgozásának a szövege nem okvetlenül mérvadó a végleges kidolgozás értelmezésében; 2. hogy Katona korábbi drámái nagyrészt fordítások vagy átdolgozások lévén, nem tekinthetők az ő tragikai koncepciója lenyomatának; inkább csak ösztönző, ható okoknak, melyek segítségével aránylag oly hamar megérlelődik saját felfogása a tragikumról. Mindenesetre jellemző azonban a kezdő drámaíróra, hogy éppen ily darabokat szemel ki fordításra vagy átdolgozásra. H. J.

Hibaigazítás. A 351. oldalon lévő „La Blanche Nef“ című költeményben a 4. versszak utolsó sorában *nélkül* helyett *ne'kül*; 6. versszak utolsó sorában pedig *zeng* helyett *rezg* olvasandó.